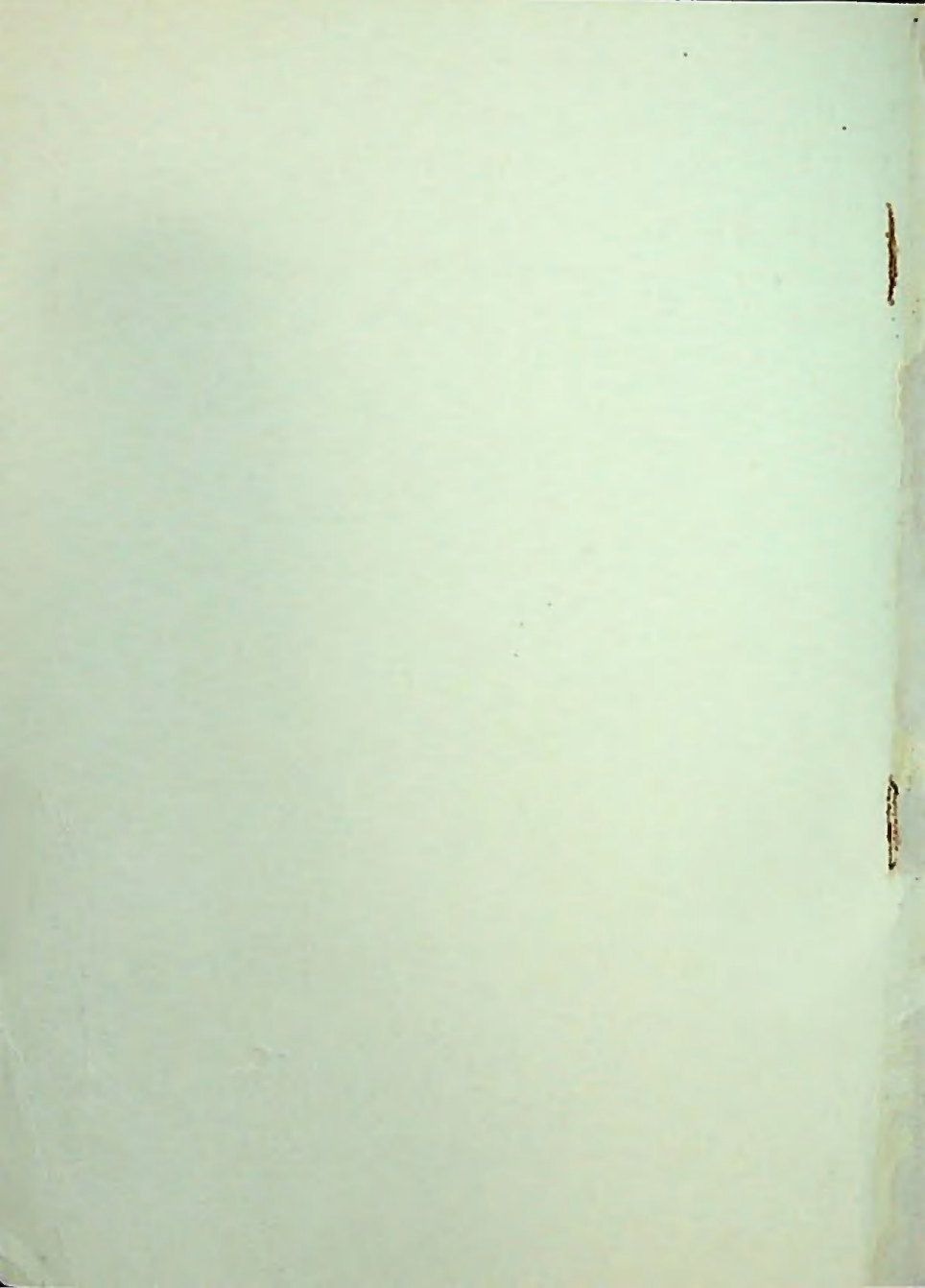

સત્યવિનાયક વ્રતકથા

શરદચંદ્ર ઈશ્વરલાલ પુરોહિત

શ્રી ગાજનન પુસ્તકાલય, સુરત.

॥ ॐ परमात्मने नमोनमः ॥

श्री सत्य विनायक प्रतकथा

(श्री शरदचंद्र पुरोहित कृत स्वानंदी टीका तेमज पूजा सहित उपरांत
पंचश्लोकी गणेशपुराण, श्री गणेश मानस पूजा अने पारैय मासनी
चोथनुं (चतुर्थी प्रत) अने अंगारकी चोथना विवेचन साथे)

संशोधक अने विवेचनकर्ता

श्री शरदचंद्र ईश्वरलाल पुरोहित

: प्रकाशक :

Gajanan

श्री गजानन पुस्तकालय

Gajanan

टावर रोड, सुरत-३६५ ००३.

Ph. : (0261) 424246

G - 794

Price Rs. : 25-00

અનુક્રમણિકા

● શ્રીસત્યવિનાયક પૂજા પ્રારંભ	૧
● મંગલ સ્તવન	૧૯
● શ્રી સત્યવિનાયક વ્રત કથા પ્રારંભ	૨૦
શ્રી ગણેશનો વાસ્તવિક અર્થ	૨૨
વિનાયક શબ્દનું રહસ્ય	૨૬
વ્રત શબ્દની વ્યાખ્યા	૨૭
દૂર્વા, શમીપત્ર અને મંદારનું રહસ્ય	૪૩
ૐકાર સ્વરૂપ ભગવાન ગણપતિનું સ્વરૂપ	૫૨
● અથ દ્વિતીયોડધ્યાય:	૬૦
● અથ તૃતીયોડધ્યાય:	૬૮
● અથ ચતુર્થોડધ્યાય:	૭૭
● અથ પંચમોડધ્યાય:	૮૪
● શ્રી ગણેશપ્રિય ચતુર્થી (ચોથ)ના વ્રતની વિધિ અને માહાત્મ્ય	૯૭
ચતુર્થી તિથિની શ્રેષ્ઠતા	૯૭
ચોથની ઉત્પત્તિ, તથા અને વરપ્રાપ્તિ	૯૯
વર્ષભરના ચતુર્થી વ્રતોની સંક્ષિપ્ત માહિતી	૧૦૩
પરમ મહિમામથી મંગળાચોથ (અંગારકી ચતુર્થી)	૧૧૧
અથ શ્રીભવસંકટમોચન શ્રીગણપતિ સ્તોત્રમ્	૧૧૩
અથ શ્રીપગ્ચમ્લોકિગણેશપુરાણપ્રારમ્ભ:	૧૧૪
અથ શ્રીગણેશમાનસપૂજા	૧૧૫
ગણેશમહિમ્ન: સ્તોત્રમ્	૧૧૫
ગણેશાષ્ટોત્તરશતનામસ્તોત્રમ્	૧૨૧

© સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન. ન્યાય ક્ષેત્ર સુરત.

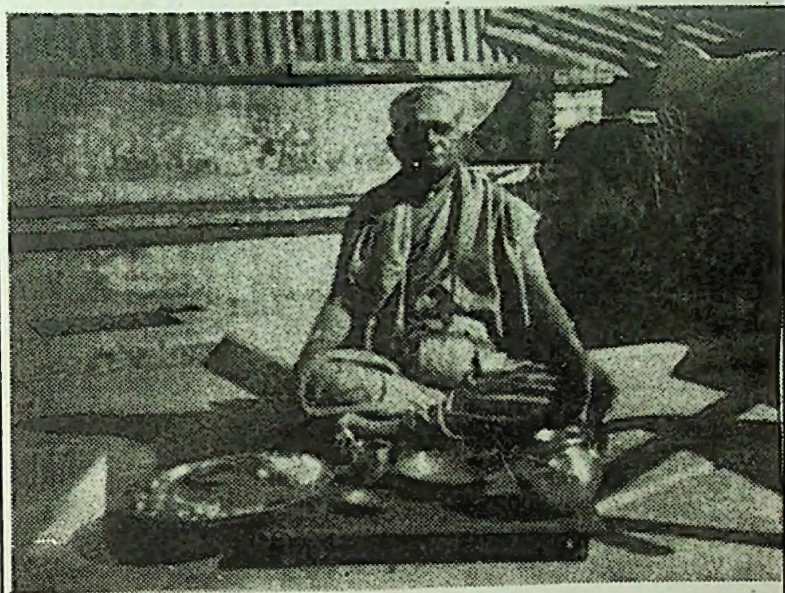
પ્રકાશક : ડૉ. વિજય એચ. ઠક્કર, શ્રી ગજાનન પુસ્તકાલય, ટાવર રોડ, સુરત-૩.

મુદ્રક : પી. પી. બુક્સેલર, પરિમલ પ્રિન્ટર્સ, ટાવર રોડ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૩.

SKATHA : (P.P.) CAYPK - UP - UKU - (U) (AB) (TR) (૨૦૦૪૪)

આઝાદીના ૯૬વૈયાને, સંનિષ્ઠ સમાજસેવક, કર્મકાંડી રહ્યા આજીવન,
ગણેશના ઉપાસક એવા દિવંગત શ્રી મુગટરામ ભાઈશંકર પુરોહિત
(જ્યેષ્ઠ પિતાશ્રી) ના ચરણોમાં અર્પણ

- શરદચંદ્ર પુરોહિત.

શ્રી સત્યવિનાયકની આરતી

જય જય ઝુંકારનાથ, મહાગણપતિ સ્વામી, પ્રભુ (૨)	
સત્ય વિનાયક દેવા (૨), જય અંતરયામી.	ટેક. જય જય...
કૃતયુગે સત્ય વિનાયક, દસભૂજા ધારી, પ્રભુ (૨)	
સ્વતઃ પ્રમાણ ઉપાસ્ય (૨), સિંહવાહન સપારી.	જય જય...
મયુરેશ્વર મયુરે બિરાજો, ષડ્ભૂજા ધારી, પ્રભુ (૨)	
ભક્ત ઉદ્ધારક નાથ (૨), ત્રેતા અવધારી.	જય જય...
દ્વાપરમાં છો ગેય ગજાનન, ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ. પ્રભુ (૨)	
મૂષક વાહને વિચરતા (૨), પૂર્ણબ્રહ્મ પ્રભો.	જય જય...
ભક્ત ઉદ્ધારકનાથ, જ્યાં ત્યાં આપ વહ્યાં. પ્રભુ (૨)	
બાવન બાહ્યાંતરમાં (૨), વાહમયે આપ વસ્યા.	જય જય...
પરમધામ પરમાર્થ, જ્યોતિરૂપ વિલસો. પ્રભુ (૨)	
હરિહર વિધિ મુનવમાં (૨), બુદ્ધિ પતિ કે વિભો.	જય જય...
વિઘ્નહરા વિશ્વંભર, મનવાણી પર છો. પ્રભુ (૨)	
હૃદે 'શરદ' કર જોડી (૨), સહાય ધ્યાને વસો.	જય જય...

રચયિતા - શરદચંદ્ર ઈ. પુરોહિત

શ્રી સત્યવિનાયક વ્રતકથા પૂજની સામગ્રીની યાદી

॥ શ્રી ગણેશાય નમઃ ॥

શ્રી ફળ નંગ-૨

સોપારી ગ્રામ-૧૦૦

કંકુ ગામ-૫૦

અબીલ ગ્રામ-૫૦

ગુલાલ ગ્રામ-૫૦

સિંદૂર ગ્રામ-૫૦

અષ્ટગંધ (ચંદન) ગ્રામ-૫૦

રતાંજલિ (રક્ત ચંદન)

કપુર ગોટી-૧

અગરબત્તી બંડલ-૧

નાડાછડી દડી-૧

લાલ નાડુ

જનોઈ જોટા નંગ-૨

લાલ દ્રાક્ષ ગ્રામ-૫૦ (સૂકી દરાખ)

કાળી દરાખ ગ્રામ-૫૦

ખારેક ગ્રામ-૫૦

કમળ કાકડી ગ્રામ-૫૦

ઈલાયચી ગ્રામ-૨૫

લવિંગ ગ્રામ-૨૫

ફળ-ફળાદિ :

કેળાં, દાડમ, મોસંબી, ચીકુ, જમરૂખ,
નારંગી, બીજોરું, લીંબુ, પપૈયું, અનેનાસ
વગેરે ઋતુફળ, પાન-૨૫

માળીનો સોદો :

ફૂલના હાર નંગ-૪

ફૂલની જટા નંગ-૧

છૂટા ફૂલ

લાલ કરેણના પુષ્પ-૨૧

દુર્વાપત્ર (દરોઈ) ૧૦૮ અથવા ૧૦૦૦

એકવીસ પ્રકારના પાન અને પુષ્પ

શમીપત્ર

કેળના સંભ-૪, આસોપાલવનું તોરણ

ઘરમાં તૈયાર રાખવું :

બાજઈ-૨

પાટલા-૩

પૂજના વાસણ - થાળી, વાડકા, ચમચી,
દીરા માટે કોડીયું, પાણીના લોટા-૨,
આસન, પંચપાત્ર.

सूको मेवो ग्राम-१००

कोपरुं वाटी नंग-१

साकर ग्राम-१००

घउं कीलो-१

योभा कीलो-१

दीरा माटे ३

लाव कटको भीटर-१

सडेद कटको भीटर-१

धोतियुं अथवा पीतांबर-१

तांबानी लोटी-१

तरंभाणी-१

श्री सत्यविनायक मूर्ति-१

महागणपति यंत्र-१

मिठाई ग्राम-५००

दडी

दूध

घी

भांड

मध

पंथाभूत माटे

प्रसाद माटे :

घउंनो लोट (२वो)

घी

भांड - दूध

दूधनो भावो

अथवा पेंडा बनाववा साथे विविध

पकवाननुं नैवेद्य समर्पण करी शक्य.

સ્વ સંવેદન

ૐ કરૂપી ભગવાન્ યો તેદાયૌ પ્રતિષ્ઠિતઃ

યં સદા મુનયો દેવા સ્મરન્તીન્દ્રાદયા હૃદિ ।

ૐકારરૂપો ભગવાનુક્તસ્તુ ગણનાયકઃ

યથા સર્વેષુ કર્મેષુ પૂજ્યતે સો વિનાયકઃ ॥ (ગણેશ પુરાણ)

ૐકારરૂપી ભગવાન જે વેદકાળ પહેલાથી પ્રતિષ્ઠિત છે, જેનું ઈન્દ્રદિક દેવો અને મુનિઓ હૃદયમાં ધ્યાન અને ચિંતન કરે છે, તે ૐકારરૂપી ભગવાન જ ગણનાયક - મહાગણપતિ (સત્ય વિનાયક) છે. જે કર્મના આરંભમાં પૂજાય છે તે વિનાયક છે. ગણેશપુરાણનું આ કથન છે.

ૐકાર સ્વરૂપ સ્વસંવેદ ભગવાન સત્યવિનાયક (મહાગણપતિ)ના સ્વરૂપને સમજવા અને આત્મસાત્ કરવા માટે પ્રથમ 'સત્ય-વિનાયક' શબ્દની ઓળખ કરવી રહી. 'સત્યમ્ એવ વિનાયકમ્ ।' સત્ય એજ વિનાયક છે અથવા તો વિનાયક એ જ પરમ સત્ય છે - એમ કહેવામાં વાંધો નથી. પરંતુ સત્યનારાયણ પ્રતકથામાં નારાયણને પરમ સત્ય તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. સત્ય-દત્તની કથામાં દત્તાત્રેય ભગવાનને જ પરમ સત્ય તરીકે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવે છે. ક્યાંક વિષ્ણુને, શિવને, સૂર્યને કે શક્તિને સત્ય માનવામાં આવે છે. વેદાન્તિઓ પરબ્રહ્મ પરમાત્માનું સર્વવ્યાપક, શાશ્વત અને પરમ સત્ય સ્વરૂપે પ્રદિપાદન કરે છે. પ્રત્યેક ચિંતન અલગ પ્રકારનું અને પોતપોતાની રીતે બૌદ્ધિક પ્રમાણે દ્વારા પ્રતિપાદન કરનારું હોય છે. તે તેની મર્યાદા સુધી યથાયોગ્ય હોઈ શકે, પરંતુ સામાન્ય બુદ્ધિવાળાની સમજણમાં આ બધું ગોટાળો ઊભો કરે છે, ત્યારે સત્ય સમજાતું નથી. તે માટે ચોક્કસપણે અનુભવ કરવાની જરૂર છે - ઉપાસના માર્ગ.

દેવાધિદેવ મહાવ પાર્વતીમાતાને સત્ય વિનાયકનું વ્ત સમજાવે છે. આર્યાવર્તનો લોકનાયક અને ગીતાનો ગાયક ભગવદ્ અવતાર શ્રીકૃષ્ણ પોતે ભુક્તિ-મુક્તિ પ્રદ દેવ સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરે છે અને સુદામા મિત્રને સત્ય

વિનાયકનું વ્રત કુલગુરુ ગર્ગાચાર્ય મહારાજ દ્વારા કરવાની સમજણ અપાવે છે. આ સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવાથી બ્રહ્માજીને સૃષ્ટિ રચવાનું સામર્થ્ય અને બુદ્ધિ-બળ પ્રાપ્ત થયાં. ભગવાન વિષ્ણુને સમગ્ર સૃષ્ટિનું પાલન કરવાની અને સ્વેચ્છાવતાર ધારણ શક્તિ આ જ વ્રત કરવાથી પ્રાપ્ત થી. શ્રી વેદ વ્યાસ, સૌનકાદિઋષિ, સૂત પુરાણિક, ભારદ્વાજ મુનિ વગેરેએ આ વ્રતની ભારોભાર પ્રશંસા કરી છે એટલું જ નહીં રાજા - ચોર અને સામાન્ય માનવને પણ 'સત્ય વિનાયક વ્રત'માં પ્રેરણા કરી વ્રત કરાવ્યું અને વ્રતના પ્રભાવની અનુભૂતિ કરાવી છે.

બ્રહ્માંડ પુરાણાન્તર્ગત શિવ-પાર્વતીના સંવાદ રૂપે કહેવામાં આવેલ 'સત્ય વિનાયક વ્રત કથા'માં ગુર્જરભૂમિ (ગુજરાત) અને કચ્છના બે કથાનકો સમાવિષ્ટ છે. આમ છતાં ગુજરાતની પ્રજા અને ગુજરાતના બ્રાહ્મણો આ વ્રતથી અપરિચિત રહે એના જેવી બીજી કમનસીબી કઈ હોઈ શકે ? મહારાષ્ટ્ર અને મધ્યપ્રદેશમાં આ વ્રત અને કતાનો પ્રચાર સારો છે. ગુજરાતના બ્રાહ્મણો આ વ્રતને સમજીને પ્રચલિત કરે એ પ્રજામાં સામાન્ય માનવી સુધી આ વ્રતનો લાભ પહોંચે તો આ વ્રત કથા માટે મેં કરેલ સંશોધન અને મારી સ્વાનંદી ટીકાનો શ્રમ સાર્થક થશે.

શ્રી ગણેશજીના બાર નામો પૈકીનું આઠમું નામ 'વિનાયક' છે અને અર્થ છે વિશિષ્ટ નાયક યા વિશિષ્ટ સ્વામી. કેટાક વિદ્વાનોએ 'વિ' ઉપસર્ગને વિઘ્નનું લઘુ સ્વરૂપ સ્વીકારીને વિનાયકનો અર્થ વિઘ્નોના નાયક તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે. વિનાયકનો અર્થ પૂર્ણતઃ શ્રી ગણેશ પર ચરિતાર્થ થાય છે કારણકે, બ્રહ્માદિક દેવતાઓ પણ પોતપોતાના કાર્યમાં પરાભૂત થવાના કારણે સ્વેચ્છાચારી નથી બની શકતા, પરંતુ શ્રી ગણેશજીના અનુગ્રહથી વિઘ્નરહિત થઈને કાર્યસંપાદનમાં સમર્થ થાય છે. આપણે પણ વિઘ્નહર્તા સત્ય સ્વરૂપ વિનાયક મહારાજની ઉપાસના કરી તેમના કૃપા-પાત્ર બનીએ.

ત્વં વાહુમયસ્ત્વં ચિન્મયઃ । ત્વમાનન્દમયસ્ત્વં બ્રહ્મમયઃ ॥ ત્વં સશ્ચિદાનન્દ - દ્વિતીયોઽસિ । ત્વં પ્રત્યક્ષં બ્રહ્મસિ ॥ ત્વં જ્ઞાનમયો વિજ્ઞાનમયોઽસિ ॥

શ્રી મહાગણપત્યથર્વશીર્ષના ઉક્ત વચનો અનુસાર શ્રી મહાગણપતિ 'પરબ્રહ્મ' છે. 'મક્તાનમિષ્ટ - સિદ્ધયર્થે બ્રહ્મણો રૂપ કલપના ।' એ મુજબ શ્રી મહાગણપતિના પ્રાદુર્ભાવની કથા બ્રહ્માંડ પુરાણાન્તર્ગત 'શ્રી લલિતોપાખ્યાન'માં ભંડાસુર વધ પ્રસંગમાં લખેલી છે.

ભંડાસુરના મંત્રી વિશુકએ એક મોટી ભારી શિલા પર 'જય-વિઘ્ન-યંત્ર' લખી તેનું પૂજન કરીને દેવી લલિતાના કટક (છાવણી)માં નાંખી દીધી. આ યંત્રના પ્રભાવથી શક્તિ સેનામાં વૈરાગ્ય અને આળસ છવાઈ ગયાં. સેનાનીઓ વિમુખ બન્યા. આ વાતની સૂચના દંડ નાથા (સેના-નાયિકા) દ્વારા શ્રી લલિતા ભગવતી મહાકામેશ્વરીને મળી તે શ્રી મહાકામેશ્વરીના સ્મિત - પ્રભાપુંજથી કુંજરાકૃતિ-માન (હાથી સ્વરૂપ) પોતાના ગંડ સ્થળોથી દાનવારિની વર્ષા કરતા રહેલા જપા-પુષ્પ (જાસુદના ફુલ) સમાન રક્તવર્ણના શરીરની કાન્તિવાળા, ચંદ્રચૂડ, તુંદિલ (દુંદાળા), દશ ભૂજાધારી, દશાયુધ (દાડમ અથવા બીજ પૂરક, ગદા, ધનુષ, ત્રિશૂલ, ચક્ર, શંખ, પાશ, ઉત્પલ (કમળ), વ્રીહિ-ગુચ્છ, પોતાનો દાંત વગેરે આયુધો અને સૂંઢમાં રત્નજડિત કળશ કરેલો છે એવા) મંડિત, સિદ્ધિ લક્ષ્મીથી સમાશ્લિષ્ટ, બંને કાનપટ્ટીઓથી ઝરતા એવા મદ-જળને પીવા માટે ઇચ્છવાળા ભ્રમરાઓ હટાવવા માટે વારંવાર પોતાના કાનોને હલાવતા, આગળ વધેલા હાથમાં માણિક્ય કળશમાંથી રત્નોની વર્ષા કરતા, સાધકોને પ્રસન્ન કરનારા, પાતોલ્લાસથી મસ્ત, માણેકનો મુકુટ ધારણ કરનારા, રત્નાભૂષણોથી શોભિત એવા મહાગણપતિ (સત્યવિનાયક) પ્રાદુર્ભૂત થીને પ્રણામ કરવા લાગ્યા.

શ્રી મહાકામેશ્વ અને મહાકામેશ્વરીના આશીર્વાદથી વિભૂષિત મહાગણપતિજીએ પોતાના ઘોર દંતાઘાતથી જય વિઘ્ન-યંત્રને ચૂર્ણ કરી ।કાશમાં ઉડાડી દીધું. શક્તિ સેના શઓ ધારણ કરી યુદ્ધ પરાયણ બની. તે સમયે મહાગણપતિએ 'સર્જ સંબુદ્ધિ આત્મસ્વરૂપાન્ દન્તાવલાનનાન્' અર્થાત્ પોતાની દંતાવલિથી, પોતાના ગંડસ્થળોથી મદ-જળ વહાવતા એવા પોતાને અનુરૂપ અનેક ગજાનનોને ઉત્પન્ન કર્યાં. એ પૈકી આમોદ, પ્રમોદ, સુમુખ, દુર્મુખ વિઘ્ન, વિઘ્નકર્તા આદિ છ મુખ્ય વિનાયકો કહેવાય છે. એજ સાત કરોડ

ગણેશોના સ્વામી છે. મહાગણપતિ સાથેના યુદ્ધમાંથી થાકીને પોતાના પ્રાણ બચાવવા વિશુક ભાગી ગયો. પછી ગજાસુરે સાત અક્ષૌહિણી સેના લઈ યુદ્ધ કર્યું તે પણ મહાગણપતિ સાતે લડતાં પોતાની સેના સાથે મરણશરણ થયો.

શ્રી લલિતા ભગવતિએ મહાગણપતિને આશીર્વાદ આપ્યા - “હે પુત્ર શ્રેષ્ઠ ! સર્વ દેવતાઓની પૂજાના અવસર પર સૌથી પ્રથમ તમારી પૂજા થશે.”

આ કથામાં દર્શાવ્યા મુજબ સુદામાને આ જ દસાભૂજાધારી સિંહારૂપ મહાગણપતિએ સત્યવિનાયક રૂપે પ્રગટ થઈ દર્શન આપ્યાં હતાં.

મહાગણપતિનો મંત્ર આ પ્રમાણે છે - ‘ૐ શ્રીં હ્રીં કલ્પીં ગ્લૌં ગં ગણપતયે વર વરદ સર્વજનં મે તશમાનય સ્વાહા ॥’

‘શ્રી સત્ય વિનાયક વ્રત કથા’નું વિવેચન કરી, મારા સ્વાનંદ ખાતર ‘સ્વાનંદી’ ટીકા લખી છે તે સ્વાનંદ લોકના અધિષ્ઠાતા ભગવાન શ્રી સત્ય વિનાયક, વિઘ્નહર્તા, સ્વ સંવેદ, મહાગણપતિની કૃપા-અનુગ્રહનું જ પરિણામ છે. ભગવાન સત્ય વિનાયકના ગુણાનુવાદ કરતાં જે કંઈ ક્ષતિ રહી ગઈ હોય તે મારી છે. તે માટે હું વિદ્વાનો અને વાચકવર્ગનો ક્ષમાપ્રાર્થી છું.

મારાં જીવન ઘડતરમાં જેમનો મોટો ફાળો છે તે મારા જ્યેષ્ઠ પિતાશ્રી (મોટા કાકા) શ્રી મુગટરામ ભાઈશંકર પુરોહિતનો હું ઋણ સ્વીકારી તેમને આ પુસ્તક સમર્પણ કરું છું.

આ પુસ્તકમાં કથિત સત્ય વિનાયક વ્રત કરનારનું તેમજ વ્રતમાં પ્રેરણા કરનાર વિપ્રવર્ગનું ભગવાન સત્યવિનાયક વિઘ્ન હરણ કરી, સુખશાંતિ પ્રદાન કરે અને આત્મ કલ્યાણનો પથ મોકળો થાય તે માટે પ્રાર્થના કરી વિરમું છું.

યોગાનું યોગ ‘શ્રી ગજાનન પુસ્તકાલય’ ટાવર રોડ, સૂરતના શ્રી વિજયભાઈ ઠક્કરે આ પુસ્તક પ્રકાશનનું કાર્ય સ્વીકારી પુણ્ય કાર્યમાં સહભાગી થયા છે તેમનો આભારી છું.

મુ. પો. દુમસ
જિ. સૂરત
તા. ૧૬-૯-૯૭

ભગવદુ ગુણાનુરાગિ,
શરદચંદ્ર ઈશ્વરલાલ પુરોહિત.

મનુષ્ય જીવનના ચાર પુરુષાર્થ (૧) ધર્મ (૨) અર્થ
(૩) કામ અને (૪) મોક્ષ શિદ્ધ કરવાનો
સર્વશ્રેષ્ઠ માર્ગ ચીંધતી શ્રેષ્ઠ વિદ્યા.

“સ્વરોદય વિજ્ઞાન”

(શિવસ્વરોદય વિશે યૈજ્ઞાનિક તત્ત્વજ્ઞાન)

લેખક : શ્રી શરદચંદ્ર ઈશ્વરલાલ પુરોહિત
આ ગ્રંથમાં આપને મળશે :

- સ્વરજ્ઞાન અને તત્ત્વસાધનાથી અષ્ટસિદ્ધિ નવનિધિની પ્રાપ્તિના ઉપાય.
- ભવિષ્યજ્ઞાન અને જ્યોતિષમાં સ્વરનો ઉપયોગ - સ્વરોદય પ્રશ્નોત્તરી સાથે.
- રોગનિવારણ અને આરોગ્ય પ્રાપ્તિના ઉપાયો.
- પ્રત્યેક કાર્યની સફળતા જાણવા સ્વરજ્ઞાનના પ્રયોગો.
- ઈસ્લામુજબ સંતાનપ્રાપ્તિ તથા ભાવિસંતાન કેવું હશે તેની માહિતી.
- ગિંડ અને બ્રહ્માંડનાં ગૂઢ સંબંધનું જ્ઞાન.
- અજપા જપ એટલે કે પરોપાસનાનો ક્રમ અને ફળશ્રુતિ.
- સમગ્રવિશ્વમાંવ્યાપલી ક્રિયાત્મક પાણચેતનાના સક્રિય આવિર્ભાવને અનુભવવા માટે પ્રાચીન ઋષિમુનિઓએ ઉપદેશેલ અદિતીય જ્ઞાન.

ગુજરાતી ભાષામાં સર્વપ્રથમવાર આ પ્રકારનું
પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થાય છે.

Price Rs. : 300/-

પ્રકાશક

શ્રી ગજાનન પુસ્તકાલય ટાવર રોડ, સુરત

॥ श्रीसत्यविनायक पूजा प्रारंभ ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥ वैशाखपौर्णमास्यांवरदचतुर्थ्यांभौमेभृगुवासरेयस्मिन्
 शुभदिनेवासभार्यःसमाहितमनायजमानःप्रातःस्नानकालेआचम्यप्राणानायम्य
 देशकालौसंकीर्त्यश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थंअद्यश्रीसत्यविनायकव्रतमहंकरिष्ये ॥ इति
 संकल्प ॥ तिलामलककल्कोद्धर्तनपूर्वस्नात्वानित्यविधिसमाप्यव्रतीउपोष्य पुनः
 प्रदोषसमये सभार्यःस्नात्वा नित्यविधिसंसाध्यगोमयोपलिप्तं रंगबल्ल्याद्यंकितं
 कदलीस्तंभादिमुशोभितं मानापुष्पादर्शावलिबिराजितं पूजास्थान -
 मागत्यस्वासने उपविश्य ॥ आचम्यप्राणानायम्य देशकालौसंकीर्त्य -
 उक्तफलप्राप्त्यर्थं अमुकगोत्रोत्पन्नस्यामुकशर्मणोममसकुटुंबस्यपरिवारस्य
 (द्विपदचतुष्पदसहित्यस्य^१) सकलदुरितोपशमसर्वापच्छांतिपुष्टितुष्टिपूर्वकःपुरा
 - रोगैश्वर्यपुत्रपौत्रकीर्त्याद्यभिवृद्धयर्थं (तथापरमंत्रयंत्रतंत्रादिविद्यास्तंभनपूर्वक -
 शत्रुनिर्बर्हणादि सकलाभीष्टकामनासिद्धिद्वारा) श्रीसत्यविनायकप्रीत्यर्थं च -
 अंगीकृतव्रतांगत्वेनयथासंपादितसामग्र्यावरुणदेवतापीठदेवतासूर्यादिनवग्रहेद्रा
 द्यष्टौलोकपालगणपतिचतुष्टयदेवता लक्ष्मीनारायणादिद्वारदेवतास्थापनार्चन -
 पूर्वक (पुरुषसूक्तमंत्रैःपुराणोक्तमंत्रैश्च) ध्यानावाहनादिपोडशोपचारैः -
 सत्यविनायकपूजनमंकरिष्ये तथाचआसनादिदिग्बंधादिकलशपूजनंचकरिष्ये ।
 शरीरशुद्धयर्थंपुरुषसूक्तादिन्यासांश्चकरिष्ये ॥ तत्रादौनिर्विघ्नतासिद्धयर्थमहा -
 गणपतिपूजनपूर्वकं पंचवाक्यैः स्वस्तिपुरण्याहवाचनंचकरिष्ये ॥ गणानांत्वा -
 शौनकोगृत्समदोगणपतिर्जगती श्रीॐस्वरवरूपाकारश्री गणपत्यावाहने -
 विनियोगः ॥ ॐगणानांत्वा० ॥ वक्रतुंडमहाकाय ०॥ सिद्धिबुद्धि -
 संहितंसांगंसपरिवारंमहागणपतिंअस्मिन्पूगीफलेआवाहयामि ॥ श्रीमहा -
 गणपतयेनमः ध्यायामि ॥ इत्यादिपोडशोपचारैःसंपुज्य ॥ अनयाविघ्नेश्वर -

१ अत्रत्यंतियाक्चिद्गांतर्गतान्विशेष भागान्केचित्पठंतीतितेषामत्रसमावेशः कृतोस्ति ।

पूजयाविघ्नहर्तामहागणपतिःप्रीयताम् ॥ अथपंचवाक्यैःपुण्याहवाचनम् ॥
 मह्यंसकुटुंबिनेमहाजानन्नमस्कुर्वाणायआशीर्वचनमपेक्षमाणायअद्यकरिष्ये
 माणश्रीसत्यविनायकव्रत पूजनाख्यस्यकर्मणःपुण्याहंभवंतोब्रुवंतु ॥ ॐ
 पुण्याहम् ॥१॥ मह्यंसकु० श्रीसत्यविनायकपूजनाख्यायकर्मणे
 स्वस्तिभवंतोब्रुवंतु । ॐआयुष्मतेस्वस्ति ॥२॥ मह्यंस ० स ० पूजनाख्य
 स्यकर्मणःऋद्धिभव ० ॥ ॐ कर्मऋद्धयताम् ॥३॥ मह्यंस ० स ० पूजना
 ख्यस्यकर्मणःऋद्धिभव ० ॐअस्तुश्रीः ॥४॥ मह्यंस ०स० कल्याणंभव ०
 ॥ अस्तुकल्याणम् ॥५॥ ॐ आमूरजप्रत्यावर्तयेमाःकेतुमद्बुद्धिर्वावदीति ॥
 समश्चपर्णाश्चरन्ति नोनरोस्माकमिंद्ररथिनोजयंतु ॥ पुण्याहवाचन
 फलसमृद्धिरस्त्वितिभवंतो ब्रुवंतु ॥ पुण्याहवाचनफलसमृद्धिरस्तु ॥
 इतिपुण्याहवाचनं ॥ पृथ्वीतिमंत्रस्येतिआसनविध्यादिकृत्वा ॥ पुरुषसूक्त
 न्यासंकृत्वा ॥ ॐनंपादाभ्यांनमः ॥ ॐमोजानुभ्यांनमः ॥ ॐभंकहिभ्यां ० ॥
 ॐलंनान्मैनमः ॥ ॐवंहृदयायनमः ॥ ॐतैबाहुभ्यांनमः ॥ ॐगंकंठायनमः ॥
 ॐजामुखायनमः ॥ ॐननेत्राभ्यांनमः ॥ ॐनांललाटायनमः ॥ ॐयंमूर्ध्नेनमः
 ॥ ॐनमोभगवतेगजाननायशिरसेनमः ॥ गणानांत्वेतिमंत्रेणकरहृदया
 दिन्यासांश्चकुर्यात् ॥ कलशस्यमुखे । ० । कलशपूजनम् ॥ शंखादौ । ० ।
 शंखपूजनम् ॥ आगमार्थं ० घंटापूजनम् ॥ अपवित्रःप । ० । ॥
 अथवरुणपूजनंतत्रादौकलशस्थापनं ॥ ॐमहीद्योः ० ॥ जगदाश्रयभूता
 त्मासर्वेषांकामदासदा ॥ कर्मांगेपुसदातिष्ठेदुभुभिदेविनमोस्तुते ॥ इति
 भूमिस्पर्शवा ॥ ॐऔषधयःसं । ० । ॥ ओषध्वोयज्ञियाः
 पुण्याजीवानामादिकारणम् ॥ तस्मादासांप्रकरणात्संतुकामाःसदामम ।
 इतिधान्यानि ॥ ॐआकलशेषु ० ॥ कलशःकमनीयश्चलक्ष्या योविधृतः
 पुरा । तस्मादेनप्रयत्नेनकलशंस्थापयाम्यहम् । इतिधान्योपरिकशस्थापनम् ।
 ॐइमंमेगंगे । ० । ॥ गंगेचयमुनेचैवगोदावरिसरस्वति ॥ नर्मदिसिंधुका

वेरिजलेस्मिन्सनिधिकुरु ॥ इतिकलशेजलम् ॥ ॐगंधद्वारांदुरा ० ॥
 श्रीखंडंचंदनदिव्यगंधाढ्यसुममनोहरम् ॥ हृदयानंदनचारुकलशेप्रक्षिपाम्यहम् ॥
 इति चंदनम् ॥ ॐकांडात्कांडात्प्र । ० । ॥ कांडेकांडेविरोहंतिअजरा -
 श्चामृताःसदा ॥ तस्मादेताःप्रयत्नेनकलशेप्रक्षिपाम्यम् ॥ इतिदूर्वाः ॥ ॥
 ॐअश्वत्थेवोनि ० ॥ अश्वत्थेवोनि ० ॥ अश्वत्थचूतप्लक्षाद्याः -
 पल्लवानिर्मिताः पुरा ॥ पवित्राः पुण्यभाजस्तान्कलशेप्रक्षिपाम्यहम्
 इतिपंचपल्लवाः । ॐयाःफलिनी ० ॥ फलेनफलितंसर्वत्रैलोक्यंसचराचरम् ॥
 तस्मादेतद्धिसुफलंकलशेप्रक्षिपाम्यहम् ॥ इतिफलम् ॥ ॐसहिरत्नानि ० ॥
 वज्रवैडूर्यमाणिक्यनीलपुष्कररांजकाः ॥ ख्यातानिपंचरत्नानिकलशेप्रक्षिपा -
 पाम्यहम् ॥ इतिरत्नानि ॥ ॐहिरण्यरूपः ० ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजं -
 विभावसोः ॥ अनंत पुण्यफलदमतः शांतिप्रयच्छमे ॥ इतिहिरण्यम् ॥
 ॐयुवासुवासाः ० अक्षताः परमादिव्याःसर्वकामफलप्रदाः ॥ मयानिवेदिता -
 भक्त्याकलशेसंतुसर्वदा ॥ इति अक्षताः ॥ ॐपूर्णादर्विप ० ॥ अक्षतैः
 पूरितंदिव्यंसर्वसंपत्प्रपूरकम् ॥ पूर्णपात्रमिदंशुद्धंकलशेस्थापयाम्यहम् ॥ इति -
 पूर्णपात्रंकलशोपरिनिधाय ॥ ॐतत्त्वामि ० ॥ पाशहस्तंचवरुणमंभसांप -
 तिमिश्वरम् ॥ आवाहयामियज्ञेस्मिन्पूजेयंप्रति गृह्यताम् ॥ श्रीवरुणायनमः ॥
 अस्मिन्कलशेवरुणंसांगंसपरिवारंआवाहयामि ॥ इत्यावाह्य ॥ श्रीवरुणायनमः
 इतिनाममंत्रेणध्यानासनादिभिः षोडशोपचारैःपूजयेत् ॥ ततःपीठ -
 देवतादिकानांस्थापनंपूजनं च ॥ तद्यथा ॥ ॐकारःसर्वत्रयोजनीयः ॥
 मंडूकायनमः ॥ मंडूकमावाहयामि ॥ कालागिरुद्राय ० कालागिरुद्रमा ० ॥
 आधारशक्त्यैः ० आधारशक्तिमा ० ॥ कूर्माय ० कूर्ममा ० ॥ वराहाय
 ० वराहमा ० ॥ गणपतये ० गणपतिमा ० ॥ सुधासिंधुपरिवृतपृथिव्यै ०
 सुधासिंधुपरिवृतपृथ्वीमा ० ॥ इक्षुसमुद्राय ० इक्षुसमुद्रमा ० ॥ स्वर्णद्वीपाय
 ० स्वर्णद्वीपमा ० ॥ रत्नमंडपाय ० रत्नमंडपमा ० ॥ मणिवेदिकायै ०

मणिवेदिकाया ० ॥ गुरुभ्योन ० गुरुना ० आधारशक्तिकमलासनाय ०
 आधारशक्तिकमलासनमा ० ॥ अनंतासनाय ० अनंतासनमा ० ॥ धर्माय
 ० धर्ममा ० ॥ ज्ञानाय ० ज्ञानमा ० वैराग्याय ० वैराग्यमा ० ऐश्वर्याय
 ० ऐश्वर्यमा ० ॥ अनैश्वर्याय ० अनैश्वर्यमा ० ॥ अज्ञानाय ० अज्ञानमा
 ० अवैराग्याय ० अवैराग्यमा ॥ मध्ये परमानंदाय ० परमानंदमा ० ॥ कंदाय
 ० कदमा ० नालाय ० नालमा ० ॥ पद्मायपद्ममा ० ॥ पत्रेभ्योन ०
 पत्राण्या ० ॥ केसरेभ्यो ० केसराण्या ० ॥ कर्णिकायै ० कर्णिकामा ० ॥
 सूर्यमंडलाय ० ॥ चंद्रमंडलाय ० चंद्रमंडलमा ० वह्निमंडलाय ० वह्नि-
 मंडलमा ० ॥ सत्त्वाय ० सत्त्वमा ० ॥ रजसे ० रजआ ० ॥ तमसे ०
 तमआ ० ॥ आत्मने ० आत्मानमा ० ॥ अंतरात्मने ० अंतरात्मानमा ० ॥
 परमात्मने ० परमात्मानमा ० ॥ ज्ञानात्मने ० ज्ञानात्मानमा ० ॥ मायातत्त्वाय
 ० मायातत्त्वमा ० ॥ कलातत्त्वाय ० कलातत्त्वमा ० ॥ विद्यातत्त्वाय ०
 विद्यातत्त्वमा ० ॥ परतत्त्वाय ० परतत्त्वामा ० ॥ दशदिक्षुप्रागादिक्रमेण -
 तीव्राश्चैनमः तीव्रामा ० ॥ ज्वालिन्यै ० ॥ ज्वालिनामा ० ॥ नंदायै ०
 नंदामा ० ॥ भोगदायै ० भोगदामा ० ॥ कामरूपिण्यै ० कामरूपिणीमा
 ० ॥ उग्रायै ० उग्रामा ० ॥ तेजोवत्यै ० तेजोवतीमा ० ॥ सत्यायै ०
 सत्यामा ० ॥ पद्मवासिन्यै ० पद्मवासिनीमा ० ॥ मध्ये पीठशक्त्यै ०
 पीठशक्तिमा ० ॥ वामे हिंसर्वशक्तये ० हिंसर्वशक्तिमा ० ॥ दक्षिणे
 पराशक्तिरुद्राय ० पराशक्तिरुद्रमा ० ॥ इतिपीठदेवताआवाह्य ततोग्रह -
 स्थापनं ॥ ॐआकृष्णेन ० ॥ जपाकुसुमसं ० ॥ ॐभूर्भुवःस्वः इतिसर्वत्र
 श्रीसूर्यायनमः सूर्यमावाहयामि ॥१॥ ॐआप्यायस्त्र ० ॥ दधिशंखतुषा ० ॥
 सोमाय ० सोममा ० ॥२॥ ॐअग्निर्मूर्धा ० ॥ धरणीगर्भ ० ॥
 ॐभौमायनमः भौममा ० ॥३॥ ॐउद्बुधध्वं ० ॥ प्रियंगुकलिका ० ॥
 ॐबुधाय ० बुधमा ० ॥४॥ ॐबृहस्पतेअति ० ॥ देवानांचक्रषी ० ॥

ॐगुरुवे ० गुरुमा ० ॥५॥ ॐशुक्रःशुशुक्वाँ ० ॥ हिमकुन्दमृणा ० ॥
 ॐशुक्राय ० शुक्रमा ० ॥६॥ ॐशमग्नि ० ॥ नीलांजनसमा ० ॥
 श्रीशनैश्वराय ० शनैश्वरमा ० ॥७॥ ॐकयानश्चित्र ० ॥ अर्धकायंम ॥
 श्रीराहवे ० राहुमा ० ॥८॥ केतुकृण्वन्नके ० ॥ पलाशपुष्पसं ० ॥ श्रीकेतवे
 ० केतुमा ० ॥९॥ (चतुर्दलेपुक्रमेण) गणानांत्वाग ० वक्रतुंडमहाका ० ॥
 श्रीगणपतये ॥ गणपतिमा ० ॥१॥ ॐजातवेदसे ० ॥ नमोदेव्यैमहा ० ॥
 श्रीदुर्गायै ० दुर्गामा ॥२॥ ॐक्षेत्रस्यपतिना ० ॥ श्रीक्षेत्रपालाय ० क्षेत्रपालमा
 ० ॥३॥ वास्तोष्पतेप्र ० ॥ श्रावास्तोष्पतये ० वास्तोष्पतिमा ० ॥४॥
 (पूर्वाद्यष्टदलेपुक्रमेण) ॐइंद्रंवोविश्वत ० ॥ सर्वलोकाधिपंश्रेष्ठं -
 देवर्षीणांचपालकम् ॥ पूर्वदिक्पालकंदेवराजं वैस्थापयाम्यहम् ॥ श्रीमर्दिद्राय ०
 इंद्रमा ० ॥१॥ अग्नदूतं वृ ० त्रिपादमेषवाहंचसप्तहस्तं द्विशीर्षकम् आप्रेष्यां
 - स्थापयाम्यत्रअग्निपूरुष मुत्तमम् ॥ श्रीमदग्रये ० अग्निमावाह ० ॥२॥
 ॐयमायसोमं ० ॥ अंतकःसर्वलोकानांधर्मराजइतिश्रुतः ॥ अतस्त्वां -
 स्थापयाम्यत्रदक्षिणस्यांस्थिरोभव ॥ श्रीयमाय ० यममावा ० ॥३॥ ॐमोषुणः
 परापरा ० ॥ नैर्ऋत्यांवसतिर्यस्य घोररूपिसदैवयः ॥ निर्ऋतिंस्थापया -
 म्यत्रनैर्ऋत्यांमंडलेशुभे ॥ श्रीनिर्ऋतये ० निर्ऋतिमा ० ॥४॥ ॐतत्त्वाया -
 मिब्रह्म ० ॥ अपांपतिपाशधरंयादसामधिपंशुभम् ॥ वरुणस्थापया -
 म्यत्रवारुण्यांमंडलेशुभे ॥ श्रीवरुणाय ० वरुणमावा ० ॥५॥ ॐवायोशत -
 हरीणां ० ॥ आशुगंस्पर्शबोधंचगंधवाहंसुशीतलम् ॥ मंडलेस्थापयाम्यत्र -
 वायव्यांवायुमुत्तमम् ॥ श्रीवायवे ० वायुमावा ० ॥६॥ ॐआप्यायस्व ० ॥
 क्षीरोदार्यावसंभूतंलक्ष्मीबंधुनिशाकरम् ॥ मंडलेस्थापयाम्यत्रसोमसर्वार्थ -
 सिद्धये ॥ श्रीसोमाय ० सोममा ० ॥७॥ ॐअभित्वादे ० ईशानीपालकं -
 श्रेष्ठंसर्वलोकभयंकरम् ॥ मंडलेस्थापयामीहईशानंसर्वसिद्धये ॥ श्रीईशानाय
 ० ईशानमा ० ॥८॥ (पूर्वादिचतुर्द्वरिषु) पूर्वद्वारे श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यां ०

लक्ष्मीनारायणावावाहयामि । दक्षिणद्वारे उमामहेश्वराभ्यां ० उमामहेश्वरा -
 वावाह ० ॥ पश्चिमद्वारे महीवराहाभ्यां ० महीवराहावावाह ० ॥ उत्तरद्वारे
 रतिमदनाभ्यां ० रतिमदनावावाह ० ॥ ॐ तदस्तु मित्राव ॥ ॥ गृहावैप्रतिष्ठा
 ० ॥ श्रीआवहितदेवताभ्योनमः सुप्रतिष्ठितमस्तु ॥ आवाहितदेवता -
 भ्योनमइतिनाममंत्रेण आसनाद्युपचारैः पूजयेत् ॥ (ततः सत्यविनायकस्य -
 स्वर्णमयप्रतिमायां यंत्रेवा अग्न्युत्तारणसहितप्राणप्रतिष्ठांकृत्वातां प्रतिमां -
 तद्यंत्रं प्वापीठमध्ये संस्थाप्य ध्यानावाहनांद्युपचारैस्तत्पूजनं कुर्यात् ॥ तद्यथा) ॥
 अथ ध्यानम् ॥ श्वेतांगं श्वेतवस्त्रसितकुसुमगणैरर्चितं श्वेतगंधैः क्षीराब्धौ रत्नपीठे -
 सुरतरुविमले रत्नसिंहासनस्थम् ॥ दोर्भिः पाशांकुशोष्ठाभयघृतिरुचिरं
 चंद्रमौलिं त्रिनेत्रं नद्यायेच्छांत्यर्थमीशं गणपतिममलं सर्वदा सुप्रसन्नम् ॥ १ ॥
 अथवा ॥ एकदंतं शूर्पकर्णं गजवक्रचतुर्भुजम् ॥ पाशांकुशधरं देवं ध्यायेत्सत्य -
 विनायकम् ॥ २ ॥ ॐ सत्यविनायकाय सांगाय स परिवाराय नमः ॥ ध्यायामि ॥
 ॐ सहस्रशी ॥ ॥ विघ्नराजनमस्तुभ्यमागच्छगिरिजात्मज ॥ इमां मया कृतां -
 पूजां गृहाण सुरसत्तम ॥ १ ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ पुष्पं समर्पयामि ॥ ॐ पुरुषवेदं
 ० ॥ अनेकरत्नसंयुक्तं मुक्ताहारैर्विभूषितम् ॥ स्वर्णसिंहासनदेवप्रीत्यर्थं प्रति -
 गृह्याताम् ॥ ॐ श्रीसत्य ० ॥ आसनं समर्पयामि ॥ ॐ एतावा ० ॥
 उमासुतनमस्तेस्तुशंकरप्रियसिद्धिद ॥ भक्त्या पाद्यं मया दत्तं स्वीकुरु प्रणतप्रिय ॥
 ॐ श्रीसत्य ० ॥ पाद्यं समर्पयामि ॥ ॐ त्रिपादूर्ध्व ० ॥
 व्रतमुद्दिश्य विघ्ने शंघपुष्पाक्षतैर्युतम् ॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं सर्वसिद्धिप्रयच्छमे ॥
 ॐ श्रीसत्य ० ॥ अर्घ्यं समर्पयामि ॥ ॐ तस्माद्विराल ० ॥ गंगाजलं समानीतं
 - सुवर्णकलशे स्थितम् ॥ इदमाचमनं देवगृहाण गणनायक ॥ ॐ श्रीसत्य ० ॥
 आचमनीयं ० ॥ दधिक्षौद्रं घृतं शुद्धं कपिलायाः सुगंधियत् ॥ सुस्वादुमधुरं -
 देवमधुपर्कं गृहाण मे ॥ श्रीसत्यवि ० मधुपर्कं सम ० ॥ मधुपर्कानंतरं आचम -
 नीयं ॥ ॐ न्यत्पुरुषेणह ० ॥ गंगासरस्वतीरेवापयोष्णीनर्मदाजलैः ॥ स्नापयामि

- गणाध्यक्षततः शान्तिप्रयच्छमे ॥ ॐसत्यवि ० ॥ मलापकर्षस्नानंस ० ॥
 ॐआप्यायस्व ० ॥ कामधेनुसमुद्भूतंपरमंपावनंपयः ॥ तेस्नानकुरुष्वत्वंहेरंब -
 गणनायक ॥ ॐश्रीसत्यवि ० पयःस्नानंस ० ॥ पयःस्नानानंतरंशुद्धोदक -
 स्नानंसम ० ॥ सकलपूजार्थेअक्षतान्स ० ॥ ॐदधिक्राव्यो ० ॥ चंद्रमंडलसंका -
 - शंसर्वदेव प्रियंदधि ॥ स्नानार्थतेप्रयच्छामिगृहाणगणनायक ॥ ॐश्रीसत्यवि
 ० दधिस्नानंस ० ॥ दधिस्नानानं ० सकलपू ० ॥ ॐघृतमिमि ० ॥
 आज्यंसुराणामाहारमाज्यंयज्ञेप्रतिष्ठितम् ॥ आज्यंपवित्रंपरमंस्नानार्थंप्रति -
 गृह्यताम् ॥ ॐश्रीसत्यवि ० ॥ घृतस्नानंस ० ॥ घृतस्नानं ० सकलपू ० ॥
 ॐमधुवाता ० ॥ सर्वोपधिसमुद्भूतंपीयूष सदृशंमधु ॥ स्नानार्थंप्रयच्छामि -
 गृहाणगिरिजासुत ॥ ॐसत्यवि ० ॥ मधुस्नानंस ० ॥ मधुस्नाननं ०
 सकलपूजा ० ॥ ॐस्वादुःपवस्व ० ॥ इक्षुदंडसमुद्भूतदिव्यशर्करयाह्वहम् ॥
 स्नापयामिमहाभक्त्याप्रीतोभवशिवात्मज ॥ ॐश्रीसत्यवि ० ॥ शर्करास्नानंस
 ० ॥ शर्करास्नानानं ० सकलपू ० ॥ ॐकनिक्रदज्जनुपंप्रबु ० ऋक् ॥ ३ ॥
 तैलेलक्ष्मीर्जलेगंगायतस्तिष्ठतिवैप्रभो ॥ मंगलस्नापनार्थतेजलतैलेसमर्पये ॥
 ॐश्रीसत्यवि ० मांगलिकस्नानंस ० ॥ अंगोद्वर्तनकंदेवकस्तूर्यादिवि -
 मिश्रितम् ॥ लेपनार्थंगृहाणेदंहरिद्राकुंकुमैर्युतम् ॥ ॐसत्यवि ० ॥ अंगो -
 द्वर्तनंसमर्पयामि ॥ नानातीर्थादाहृतंचतोर्यमुष्णंमयाकृतम् ॥ स्नानार्थते -
 प्रयच्छामिस्वीकुरुष्वदयानिधे ॥ ॐश्रीसत्यवि ० ॥ उष्णोदकस्नानंसमर्पयामि ॥
 सकलपूजार्थेअक्षतान्स ० ॥ ॐआपोहिष्ठाम ० ऋक् ॥ ३ ॥ कपूरलासमा -
 युक्तंसुगंधद्रव्यसंयुतम् ॥ गंधोदकंगणाध्यक्षस्नानार्थंप्रतिगृह्यताम् ॥
 ॐश्रीसत्यवि ० ॥ गंधोदकस्नानंस ० ॥ गंधोदकस्नानंतरंशुद्धोद ० ॥
 ॐश्रीसत्यवि ० ॥ वस्त्रोपवस्त्रार्थेअक्षतान्स ० ॥ यज्ञोपवीतार्थेअक्षतान्स ० ॥
 विलेपनार्थेचंदनंस ० ॥ अलंकरणार्थेअक्षतान्स ० ॥ पूजार्थेपुष्पाणिस ० ॥
 धूपंस ० ॥ दीपंस ० ॥ नैवेद्यार्थेशर्कराखाद्यनैवेद्यंस ० ॥ ॐप्राणाय ० ॥ ६ ॥

उत्तरापोशनंस ० ॥ हस्तप्रक्षालनंस ० ॥ मुखप्रक्षालनंस ० ॥ करोद्धर्तनार्थे -
 चंदनंस ० ॥ मुखवासार्थेतांबूलसमर्पयामि ॥ स्वर्णपुष्प दक्षिणांसम ० ॥
 शेषोपचारार्थेनमस्कारंसम ० ॥ अनेनपूर्वाराधनेन श्रीसत्यविनायकः -
 प्रीयतांनमम ॥ ॥ उत्तरेनिर्माल्यंविस्सृज्य ॥ पुरुषसूक्तेनगणपत्यथ -
 र्वशीर्षेणमहिम्नस्तोत्रेणवायथाधिकारंमहाभिषेकंकुर्यात् ॥ ॐश्रीसत्यवि ० ॥
 महाभिषेकस्नानंसम ० ॥ महाभिषेकस्नानंतरंआचमनीयंस ० ॥ ॐतदस्तु -
 मित्रा ० ऋक् ॥ ॐगृहावैप्रति ० ॥ ॐश्रीसत्य ० ॥ सुप्रतिष्ठितमस्तु ॥
 ॐतंयज्ञंबर्हि ० ॥ तप्तकांचनवर्णाभंपट्टर्णमृदुलंशुभम् ॥ वस्त्रयुग्मं -
 गृहाणेदंगणाध्यक्षजगत्प्रभो ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ वस्त्रोपवस्त्रेसम ० ॥
 ॐतस्माद्यज्ञा ० ॥ ब्रह्मविष्णुमहेशैश्चनिर्मितंब्रह्मसूत्रकम् ॥ यज्ञोपवीतं -
 तद्धानात्प्रीयतांपरमेश्वर ॥ ॐश्रीसत्यवि ० यज्ञोपवीतंसमर्पयामि ॥
 यज्ञोपवीतानंतरंआचमनीयंसम ० ॥ ॐतस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ० ऋ ० ॥
 श्रीखंडचंदनं ० ॥ गुरोचनंचंदनदेवदारुकरूपूरकृष्णागरुनागराणि ॥ कस्तूरिका -
 केशरमिश्रितानियथोचितंदेवमयार्पितानि ॥ ॐश्रीसत्यवि ० ॥ चंदनंस ०
 उदितारुणसंकाशंजपाकुसुमसत्रिभम् ॥ सिंदूरंतेमयादत्तंभूषणार्थंप्रगृह्यताम् ॥
 ॐश्रीसत्यवि ० ॥ सिंदूरंस ० ॥ ॐअहिरिवभोगैः ० ॥ ज्योत्स्नापते -
 नमस्तेस्तुनमस्तेविश्वरूपिणे ॥ नानापरिमलद्रव्यंगृहाणगणनायक ॥ ॐश्री -
 सत्यवि ० ॥ नानापरिमलद्रव्याणिस ० ॥ अक्षताश्चसुर श्रेष्ठकुंकुमाक्ताः -
 सुशोभिताः ॥ पूजासंरक्षणार्थाय ईश्वरः प्रतिगृह्यताम् ॥ ॐश्रीसत्यवि ० ॥
 अक्षतान्स ० ॥ ॐतस्मादश्चाअजायंत ० ॥ माल्यादीनिसुगंधीनिमा -
 लत्यादीनिवैप्रभो ॥ मयाहृतानिपूजार्थंपुष्पाणिप्रतिगृह्यताम् ॥ करवीरैर्जाति -
 कुसुमैश्चंपकैर्बकुलैःशुभैः ॥ शतपत्रैश्चकह्लारैरर्चयेपरमेश्वरं ॥ ॐश्रीसत्यवि ० ॥
 पुष्पाणिसम ० ॥ ॥ अथपत्रपूजा ॥ (यथाधिकारं ॐकारःसर्वत्रयोज्यः ॥
 सुमुखायनमः केतकीपत्रंस ० ॥ गणाधिपायनमः भृंगिराजपत्रंस ० ॥

उमापुत्राय ० बिल्वपत्रंस ० ॥ गजाननाय ० दूर्वापत्रंस ० ॥ लंबोदराय ०
 बदरीपत्रंस ० ॥ हरसूनवे ० धत्तूरपत्रंस ० ॥ गजकर्णाय ० तुलसीपत्रंस ० ॥
 गुहाग्रजाय ० अपामार्गपत्रंस ० ॥ भिन्नदंताय ० अर्कपत्रंसम ० ॥
 पत्नीयुक्ताय ० शमीपत्रंस ० ॥ बटवेनमः दाडिमीपत्रंस ० ॥ शूलधराय ०
 देवदारुपत्रंस ० ॥ भालचंद्राय ० मरुपत्रंस ० ॥ हेरंबाय ० सिंदुवारपत्रंस ०
 शूर्पकर्णाय ० करवीरपत्रंस ० ॥ सिद्धिविनायकाय ० जातीपत्रंस ० ॥
 सत्याय ० विष्णुक्रांतापत्रंस ० ॥ द्वैमातुराय ० ब्रह्मपत्रंस ० ॥ मूपकवाहनाय
 ० चूतपत्रंस ० ॥ विघ्नहर्त्रेणमः पुत्रागपत्रंस ० ॥ इभ्रवक्राय ० ॥
 सर्वपत्राणिस ० ॥ ॥ अथपुष्पपूजा ॥ ॥ गणाधिपाय ० शतपत्रपुष्पंस ० ॥
 ब्रह्मचारिणे ० ॥ चूतपुष्पंस ० विनायकाय ० पुत्रागपु ० ॥ उमापुत्राय ०
 मल्लिकापु ० ॥ अघनाशनाय ० दाडिमीपु ० ॥ लंबोदराय ० कर्णिका -
 पुष्पंस ० ॥ गजकर्णाय ० नद्यावर्तपुष्पं ० ॥ सुराग्रण्येन ० कुमुदपु ० ॥
 पत्नीयुक्ताय ० पारिजातपुष्पंस ० ॥ अनेकाभरणाय ० कमलपुष्पं ॥
 कल्पवृक्षाय ० मरुपु ० ॥ रुद्रप्रियाय ० अर्कपु ० ॥ गुहाग्रजाय ० अशोकपु
 ० ॥ भक्तप्रियाय ० जातीपुष्पंस ० ॥ भालचंद्राय ० चंपकपु ० ॥ सर्व
 सिद्धिप्रदायकाय ० हीबेरपुष्पंस ० गणाध्यक्षाय ० कर्हारपु ० ॥ विघ्ननाशिन
 ० यूथिकापु ० वक्रतुंडाय ० बदरीपुष्पं ० ॥ हेरंबाय ० हरिपुष्पं ० ॥
 मूपकवाहनाय ० जंबीरपु ० कुमारगुरवेणमः नागचंपकपुष्पंसमपर्यामि ॥ ॥
 अथांगपूजा ॥ ॥ संकटनाशिनेणमः पादौपूजयामि ॥ स्थूलजंघाय ०
 जंघेपूजयामि ॥ एकदंताय ० जानुनीपु ० ॥ आखुवाहनाय ० ऊरूपु ० ॥
 हेरंबाय ० कटीपु ० ॥ लंबोदराय ० उदरपु ० गणाध्यक्षाय ० हृदयंपु ० ॥
 स्थूल कंठाय ० कंठपु ० ॥ स्कंदाग्रजाय ० स्कंधौपु ॥ परशुहस्ताय ०
 हस्तौपु ० ॥ गजवंक्राय ० मुखंपु ० ॥ सर्वेश्वराय ० शिरःपूज ० ॥
 सत्यविनायकाय ० सर्वांगपु ० ॥ ॥ अथैकविंशतिदूर्वापूजा ॥ गजाननाय

- नमः विघ्नराजाय ० ॥ लंबोदराय ० ॥ शिवात्मजाय ० ॥ बक्रतुंडाय ० ॥
 शूर्पकर्णाय ० ॥ कुजायन ० ॥ गणेशाय ० ॥ विघ्ननाशिने ० ॥ विकटायन
 ० ॥ वामदेवाय ० ॥ सर्वदेवाय ० ॥ सर्वार्तिहराय ० ॥ विघ्नहर्त्रे ० ॥
 धूम्राय ० ॥ सर्वदेवाधिदेवाय ० उमापुत्राय ० ॥ कृष्णपिंगलाय ० ॥
 भालचन्द्राय ० गणाधिपाय ० ॥ सर्वसिद्धिविनायकाय ० ॥ २१ ॥ अथा-
 वरणपूजा ॥ गणेशाय ० ॥ उमापुत्राय ॥ अघनाशनाय ० ॥ हेरंबायन ० ॥
 गजवक्राय ० ॥ सुमुखाय ० ॥ एकदंताय ० ॥ कपिलाय ० ॥ विकटाय ० ॥
 विघ्ननाशनाय ० ॥ भालचंद्राय ० ॥ गणाध्यक्षाय ० ॥ धूम्रकेतेवे ० ॥
 ईशपुत्राय ० ॥ दयाब्धे त्राहिसंसारसर्पान्मांशरणागतम् ॥ भक्त्यासमर्पयेत्सुं-
 - प्रथमावरणार्चनम् ॥ अनेनप्रथमावरणार्चनेन भगवान्श्रीसत्यविनायकः -
 प्रीयतांनमम ॥ १ ॥ इतिसर्वत्र ॥ वीरगणपतये ० ॥ शूरगणपतये ० ॥
 वरदगणपतये ० ॥ विनायकगणपतये ० ॥ इभास्वगणपतये ० ॥
 एकदंतगणपतये ० ॥ क्षिप्रगणपतये ० ॥ श्रीसिद्धिगणपतये ० ॥ ॥ दयाब्धे
 ० द्वितीयावरणार्चनम् ॥ अनेनद्विती ० ॥ २ ॥ रामायनमः ॥ रमेशाय ० ॥
 गिरिजाय ० ॥ वृषांकाय ० ॥ रत्ने ० ॥ मदननाय ० ॥ बराहाय ० ॥
 श्रिये ० ॥ दयाब्धे ० तृतीयावरणा ० अनेनतृतीयाव ० ॥ ३ ॥ सिद्धयै नमः
 ॥ समृद्धये ० ॥ कांत्यै ० ॥ मदनवत्यै ० ॥ मदनचंद्राय ० विद्यायै ० ॥
 दयाब्धे ० चतुर्थाव ० ॥ ४ ॥ रव्ये ० सोमाय ० ॥ अंगारकाय ० बुधाय
 ० ॥ बृहस्पतये ० शुक्राय ० ॥ शनैश्चराय ० ॥ राहवे ० ॥ केतवे ० ॥
 दयाब्धे ० पंचमाव ० ॥ अनेनपंचमावर ० ॥ ५ ॥ इंद्राय ० ॥ अप्सरे ० ॥
 यमाय ० ॥ निर्ऋतये ० ॥ वरुणाय ० ॥ वायवे ० ॥ सोमाय ० ॥ ईशानाय
 ० दयाब्धे ० षष्ठाख्याव ॥ अनेनषष्ठाव ० ॥ ६ ॥ अज्ञातामः ॥ वृषभाय
 ० ॥ युग्माय ० ॥ कर्काय ० ॥ सिंहाय ० ॥ कन्याय ० ॥ तुलायै ० ॥
 वृश्चिकाय ० ॥ धनुषे ० ॥ मकराय ० ॥ कुंभाय ० ॥ मीनाय ० ॥

दयाब्धे ० ॥ सप्तमाव ० ॥ अनेनसप्तमाव ० ॥७॥ असितांगभैरवाय ० ॥
 रुहभैरवाय ० ॥ उन्मत्तभै ० ॥ क्रोधभै ० ॥ संहारभै ० ॥ चंडभै ॥ भीषणभै
 ० ॥ कपालभै ० ॥ दयाब्धे ० अष्टमाव ० ॥ अने न अष्टमा ० ॥८॥
 सत्वाय ० रजसेन ० ॥ तमसेन ० ॥ महते ० ॥ अग्रये ० ॥ दयाब्धे ०
 नवमाव ० ॥ अनेननवमाव ० ॥९॥ रवये ० ॥ त्वष्ट्रेण ॥ वाचस्पतये ० ॥
 अहंकाराय ० ॥ दयाब्धे ० ॥ दशमाव ० ॥ अनेनदशमाव ० ॥१०॥
 अज्ञानाय ० ॥ पृथिव्यैनमः ॥ ओपधीशाय ० ॥ औपधिदनस्पतिभ्योन ०
 पर्जन्याय ० ॥ आकाशाय ० ॥ दयाब्धे ० एकादशाव ० ॥ अनेनएकादशाव
 ० ॥११॥ गायत्र्यै ० ॥ सावित्र्यै ० ॥ सरस्वत्यै ० ॥ कृष्णायै ० ॥ दयाब्धे
 ० द्वादशाव ० ॥ अनेनद्वादशावर ० ॥१२॥ दयायै ० ॥ यमाय ० ॥
 अग्नये ० ॥ ब्रह्मणे ० ॥ शशभृते ० ॥ अतीताय ० ॥ दयाब्धे त्रयोदशाव ० ॥
 अनेनत्रयोदशावरणेन ० ॥१३॥ इज्याय ० ॥ उरगाय ० ॥ पितृभ्यो ० ॥
 भगाय ० अर्यम्णे ० ॥ हस्ताय ० ॥ त्वष्ट्रे ० ॥ दयाब्धे ० चतुर्दशाव ० ॥
 अनेनचतुर्दशावर ० ॥१४॥ समाराय ० ॥ शक्राग्निभ्यां ० ॥ मित्राय ० ॥
 इंद्राय ० ॥ निर्ऋतये ० ॥ अश्विन ० ॥ विश्वाय ० ॥ दयाब्धे ० ॥
 पंचदशा ० ॥ अनेनपंचदशावर ० ॥१५॥ विधये ० ॥ गोविदायै ० ॥
 वसुभ्यो ० ॥ वरुणाय ० ॥ अजचरणाय ० ॥ अहिर्बुध्न्याय ० ॥ पूष्णे ० ॥
 दयाब्धे ० ॥ षोडशाव ० ॥ अनेनषोडशावर ० ॥१६॥ अग्नितेजसे ० ॥
 वह्नितेजसे ० ॥ सूर्यतेजसे ० ॥ चंद्रतेजसे ॥ दयाब्धे ० सप्तदशाव ० ॥
 अनेनसप्तदशापर ० ॥१७॥ ब्राह्मेण ० ॥ माहेश्वर्यै ० ॥ कौमार्यै ० ॥
 वैष्णव्यै ० ॥ वाराह्यै ० ॥ इंद्राण्यै ० ॥ चामुंडायै ० ॥ दयाब्धे ० अष्टा
 - दशाव ० ॥ अनेनाष्टादशावर ० ॥१८॥ विष्कंभाय ० ॥ प्रीतये ० ॥
 आयुष्मते ० ॥ सौभाग्यय ० शोभनाय ० ॥ अतिगंडाय ० ॥ दयाब्धे ०
 एकोनविंशाव ० ॥ अनेनैकोनविंशावर ० ॥१९॥ सुकर्मणे ॥ धृतये ० ॥

शूलाय ० ॥ गंडाय ० ॥ वृद्धये ० ॥ ध्रुवाय ० ॥ व्याघाताय ० ॥ हर्षणाय ० ॥
 वज्राय ० ॥ सिद्धये ० ॥ व्यतीपाताय ० ॥ वरीयसे ० ॥ परिधाय ० ॥
 दयाब्धे ० ॥ विंशित्वावरणाचंनम् ॥ अनेनविंशावर ० ॥ २० ॥ शिवाय ० ॥
 सिद्धाय ० ॥ साध्याय ० ॥ शुभाय ० ॥ शुक्लाय ० ॥ ब्रह्मणे ० ॥
 ऐंद्राय ० ॥ वैधृतये ० ॥ श्रीसत्यविनायकासांगायसपरिवाराय ० ॥ दयाब्धे
 ० एकविंशाव ० ॥ अनेनएकविंशावर ० ॥ २१ ॥ ॥ (अथगणपति -
 सहस्रनामभिरष्टोत्तरशतनामभिवाद्वाकुरार्पणंकुर्यात्) ॥ तत्र अष्टोत्तरशत -
 नामावलिः ॥ ॥ ॐ अस्यश्रीविघ्नेश्वराष्टोत्तरशतदिव्यनामामृतस्तोत्रमंत्रय
 गृत्समदक्षपिः गणपतिर्देवता अनष्टुपूछंदः गंवीजंनंशक्तिः मंकीलकम्
 श्रीसत्यविनायकप्रसादसिद्धयर्थदूर्वाकुरार्पणेविनियोगः ॥ (ॐ कार -
 पूर्वकाणिनामानि ॥) विनायकायनमः ॥ विञ्जराजाय ० । गौरीपुत्राय ० ।
 गणेश्वराय ० । स्कंदाप्रजाय ० ॥ अव्ययाय ० । पूताय ० । दयाध्यक्षाय ० ।
 द्विजप्रियाय ० । अग्निगर्वच्छिदेनमः । इंद्रश्रीप्रदाय ० । वाणीबलप्रदाय ० ।
 सर्वसिद्धिमते ० । शर्वतनयाय ० । शिवप्रियाय ० । सर्वात्मकाय ० ।
 सृष्टिकर्त्रे ० । देवानीकार्चिताय ० । शिवाय ० । शुद्धाय ० । बुद्धिप्रियाय ० ।
 शांताय ० । ब्रह्मचारिणे ० । गजाननाय ० । द्वैमातुरायन ० । मुनि -
 स्तुत्याय ० । भक्तविघ्नविनाशनाय ० । एकदंताय ० । चतुर्बाहवे ० ।
 चतुर्बाहवे ० । चतुराय ० । शक्तिसंयुताय ० । लंबोदराय ० । शूर्पकर्णाय ० ।
 हेरंबाय ० । ब्रह्मवित्तमाय ० । कालाय । प्रहपतये ० । कामिने ० ।
 सोमसूर्यान्निलोचनाय ० । पाशांकुशधराय ० । चंडाय ० । गुणातीताय ० ।
 अकल्मषाय ० । स्वयंबद्धाय ० । सिद्धार्चितपदांबुजाय ० । बीजपूरप्रियाय ० ।
 अव्यक्ताय ० । वरदाय ० । शाश्वताय ० । कृतिने ० । विद्वत्प्रियाय ० ।
 वीतभयाय । गदिने ० । चक्रिणे ० । इक्षुचापधृते ० । अजोत्पलकराय ० ।
 श्रीशाय ० । निरंजनाय ० । श्रीपतिस्तुतिहर्षिताय ० । कुलाद्रिभृते ० ।

जटिने ० । चंद्रचूडाय ० । अमरेधराय ० । नागोपवीतिने ० । श्रीकंठाय ० ।
रामार्चितपदाय ० । व्रतिने ० । स्थूलकंठाय ० । त्रयीकर्त्रे ० । सामघोष
- प्रियाय । अग्रगण्याय ० ॥ पुरुपोत्तमाय ० । स्थूलतुंडाया ग्रामण्ये ० ।
गणपाय ० । स्थिराय ० । वृद्धिदाय ० । सुभगाय ० । शूराय ० । वागीशाय
० । सिद्धिदाय ० । दूर्वाबिल्वप्रियाय ० । कांताय ० । पापाहारिणे ० ।
कृतागमाय ० । समाहिताय ० । वक्रतुंडाय ० श्रीप्रदाय ० । सौम्याय ० ।
भक्तकांक्षितदात्रे ० । अच्युताय । केवलाय ० । सिद्धिदाय ० । सच्चिदानंद -
विग्रहाय ० । ज्ञानिने ० । मायायुताय ० । दांताय ० । ब्रह्मिष्ठाय ० ।
भयवर्जिताय ० । प्रमत्तदैत्यभयदाय ० । व्यक्तमूर्तये ० । अमूर्तिकाय ० ।
पार्वतीशंकरोत्संगखेलनोत्सवलालसाय ० । समस्तजगदाधाराय ० वरमूपक -
बाहनाय ० । हृष्टचित्ताय ० । प्रसन्नात्मने ० ॥ सर्वासिद्धिप्रदायकाय -
नमः ॥ १०८॥ ॐ यत्पुरुषं ० ॥ वनस्पतिरसोद्भूतो गंधाढ्यो गंधउत्तमः ॥
आग्नेयः सर्वदेवानां धूपोयं प्रतिगृह्यतम् । ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ धूपस ० ॥
ॐ ब्राह्मणोस्य ० ॥ साज्यं च वर्तिसंयुक्तं वाह्निना योजितं मया ॥ दीपंगृहाण -
देवेश त्रैलोक्यतिमिरापह ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ दीपंस ० ॥ ॐ चंद्रमाम ॥ ॥
शर्कराक्षीरपाकेन पूरितान्धृतपाचितान् ॥ गोधूममोदकान्दास्येनैवेद्यं -
प्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ नैवेद्यार्थे यथोक्तमोदकनैवेद्यंस ० ॥
अमृतोपस्तरणमसि ॥ प्राणाय ० ॥ ६॥ एलोशीरसुकंकोलकपूरः -
परिवासितम् ॥ प्राशनार्थं कृतंतोयंगृहाण गणनायक ॥ ॐ श्रीसत्य ० ॥
नैवेद्यमध्ये प्राशनार्थं पानीयंस ० ॥ पुनः । प्राणाय ० ॥ उत्तरापोशनंस ॥
हस्तप्रक्षालनंस ० ॥ मुख प्रक्षालनंस ० ॥ आचमनीयंस ० ॥
मलयाचलसंभूतं घनसारं मनोहरम् ॥ हृदयानंदनं चारुचंदनं प्रतिगृह्याताम् ॥
ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ करोद्धर्तनार्थं चंदनंस ० ॥ पूर्णफलं महदिव्यं नाग -
वल्यादलैर्युतम् ॥ कपूरलासमायुक्तं तांबूलं प्रतिगृह्यताम् ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥

मुखवासार्थेतांबूलंस ० ॥ हिरण्यगर्भगर्भस्थंहेमबीजंविभावसोः ॥
 अनंतपुण्यफलदमतःशांतिप्रचच्छामे ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० । दक्षिणांसम ० ॥
 वज्रमाणिक्यवैदूर्यविद्रुमादियुतानिच ॥ पुष्परागसमेतानि भूषणानिप्रगृह्यताम् ॥
 ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ भूषणानिस ० ॥ फलानीमानिसर्वाणि -
 स्थापितानितवाप्रतः ॥ ते नमसुफलावाप्रिर्भवेर्जन्मनिजन्मनि ॥
 ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ नानाफलानिस ० ॥ ॐ श्रिये जातश्रिय ० ॥
 चंद्रादित्यौचधरणिर्विद्युदप्रिस्तथैवच ॥ त्वमेवसर्जज्योतीपिआर्तिक्यंप्रति -
 गृह्यताम् ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ महानीराजनदीपंस ० ॥ कर्पूरकं -
 महाराजंभोद्भूतंचदीपकम् मंगलार्थमयादत्तंसंगृहाणजगत्पते ॐ श्रीसत्य ० ॥
 कर्पूरदीपंस ० ॥ गृहाणपरमेशानसरत्नेछत्रचामरे ॥ दर्पणंब्यजनंचैवराजभोगाय -
 यत्नतः ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ राजोपचरान्स ० ॥ (अथदूर्वायुगमार्पणं) ॥
 तद्यथा एकविंशतिदूर्वाकुरमध्यतोरक्तगंधाक्षतयुतंदूर्वाकुरयुगमंगृहीत्वा गणा -
 धिपनमस्त इतिवक्ष्यमाणश्लोकद्वयोक्तैकैकनाम्नातत्समर्प्यतितच्छ्लोकद्वये -
 नैकंदूर्वाकूरंसमर्पयेत् ॥ गणाधिपाय ० ॥ दूर्वायुगंस ० ॥ उमापुत्राय ०
 दू ० ॥ अधनाशनाय ० दू ० ॥ एकदंताय ० दू ० ॥ इभवक्रा ० दू ० ॥
 विनायकाय ० दू ० ॥ ईशपुत्राय ० दू ० ॥ सर्वसिद्धिप्रदायकाय ० दू ० ॥
 कुमारगुरवे ० दूर्वा ० ॥ श्रीगणराजाय ० दू ० ॥ गणाधिपनमस्तेस्तु -
 उमापुत्राघनाशन ॥ एकदंतेभवक्रेतितथामूपकवाहन ॥ विनायकेशपुत्रेति -
 सर्वसिद्धिप्रदायक ॥ कुमारगुरवेतुभ्यंपूजयामिप्रयत्नतः ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥
 दूर्वाकूरंस ० ॥ ॐ नाभ्याआसी ० ॥ नमःसर्वहितार्थायजगदाधारमूर्तये ॥
 साष्टांगोयंप्रणामस्तेप्रयत्नेनमयाकृतः ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ नमस्कारंस ० ॥
 ॐ सप्तास्यास ० ॥ यानिकानि ० ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ प्रदक्षिणांस ० ॥
 ॐ यज्ञेनयज्ञ ० ॥ ॐ राजाधिराजाय ० ॥ नात्वंत्रान्समुच्चार्यथाशक्त्या -
 मयार्पितम् ॥ पुष्पांजलिगृहाणेमंश्रीसत्यगणनायक ॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥

मंत्रपुष्पांजलिस ० ॥ (अथप्रार्थना ॥ हस्तेपुष्पाणिगृहीत्वा ॥) ध्यायेत्सत्यं -
गणाध्यक्षमनंतगुणपुरितम् ॥ लोकनाथंत्रिलोकेशंशेषाभरणभूपितम् ॥१॥
रक्तवर्णरक्तनेत्रंपाशांकुशधरंपरम् ॥ विनायकंचतुर्बाहूद्यूतमोदकहस्तकम्
॥२॥ उमासुतंजनानंदंसवदेवार्चितंप्रभुम् ॥ सत्यैकंसत्यसंकल्पंसत्यं -
सत्यव्रतंभजे ॥३॥ सत्यार्च्यंसत्ययोर्निचसत्यशीलंगणाधिपम् ॥ नमामिसत -
तंभक्त्यासत्यसंकल्पशीलिनम् ॥४॥ सत्यव्रतंसत्यपरंत्रिसत्यंसत्यस्य -
योर्निनिहितंचसत्ये ॥ सत्यस्यसत्यंऋतसत्यनेत्रंसत्यात्मकंत्वांशरणंप्रपन्नः ॥५॥
सदासर्वरूपंत्रिसत्यंत्रिभेदैर्विहीनंसमनेतिरूपंपुराणम् ॥ नुतंयोगिभिर्देवमुख्यैः -
शिवाद्यैर्गणानांपतिज्येष्ठराजंभजामि ॥६॥ सत्यरूपंसत्यसंधंसत्यनामांकितां -
विभुम् ॥ यत्सत्येनजगत्सत्यंसत्यतत्त्वंनमाम्यहम् ॥७॥ प्रणमामिजगन्नार्थ -
जगत्कारणकारणम् ॥ अनाथनाथंशिवदंतापत्रयविमोचनम् ॥८॥ अमोघं -
पुंडरीकाक्षंगणेशंविघ्ननाशनम् ॥ हृषीकेशंजगन्नार्थंवागीशं वरदायकम् ॥९॥
गुणपूर्णगुणातीतमुमासुतमहंभजे ॥ जनार्दनंजनानंदंनागयज्ञोपवीतिनम्
॥१०॥ प्रणमामिसदासत्यंनगजायाः प्रियंकरम् ॥ सत्यैकदंतंवरदंवं -
देहंकामदंवाहम् ॥११॥ लीलयाचततंविश्वेनतस्मैनमोनमः ॥ उदितादित्य -
संकाशंज्ञानानंदशरीरिणम् ॥१२॥ चतुर्भुजंगजास्यंचत्रिनेत्रंशशिशेखरम् ॥
आश्लिष्टंसिद्धिबुद्धिभ्यांवामदक्षिणतः क्रमात् ॥१३॥ ब्रह्मरुद्रादिभिः सर्वै -
रुपास्यंसवदेवतैः ॥ स्मितवक्रंविशालाक्षंलंबोदरमहंभजे ॥१४॥ फणिपति -
फणमणिविलसितमुकुटंदिनकरहिमकरहुत्नवहनयनम् ॥ मदजलपरवश -
गजवरवदनंप्रणमतगणपतिमभिमतफलदम् ॥१५॥ नमःसत्यविघ्नेश्वराया -
स्यकर्त्रेणमःशुद्धसत्त्वायविश्वस्यभर्त्रे ॥ करालायकालात्मकायास्यहर्त्रेणमस्ते -
जगन्मंगलायादिमूर्ते ॥१६॥ आवाहनंनजानामिनजानामिविसर्जनम् ॥
पूजांचैवनजानामिक्षम्यतांपरमेश्वर ॥१७॥ मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनं -
सुरेश्वर ॥ यत्पूजितंमयादेवपरिपूर्णतदस्तुमे ॥१८॥ अन्यथाशरणंनास्तित्व -

मेवशरणंमम ॥ तत्मात्कारुण्यभावेनरक्षस्वगणनायक ॥१९॥ जातस्य -
जायमानस्यगर्भस्थस्यचदेहिनः ॥ माभून्ममकुलेजन्मशांकरंदैवतंविना ॥२०॥
अनायासेनमरणंविनादैन्येनजीवनम् ॥ गणेशकृपयादेहित्वयिभक्तिमचं -
चलाम् ॥२१॥ रोगपातकदौर्भाग्यदारिद्र्यविनिवृत्तये ॥ अशेषाद्यविनाशाय -
प्रसीदगणनायक ॥२२॥ ॐ श्रीसत्यवि ० ॥ प्रार्थनापुष्पांजलिस ० ॥
(अथश्रीसत्यविनायकायविशेषार्घ्यदद्यात् ॥) तद्यथा ॥ (हिरण्यफलगंध -
पुष्पाक्षतयुतंशुद्धोदकमर्घ्यपात्रेगृहीत्वा ॥) लंबोदरनमस्तुभ्यंसततंमोदकप्रिय ॥
गृहाणार्घ्यमयादत्तंसंकटान्मानिवारय ॥ ॐ श्रीसत्यविनायकायसांगाय -
सपरिवारायनमः इदमर्घ्यसमर्पयामि ॥ (अथैकविंशतिवारंगणेश -
गायत्रीजपंकुर्यात् ॥ ततउत्तरन्यासः) ॐ ब्राह्मणोस्य ० ॥ हृदयाय ० ॥ ॐ
चंद्रमाम ० ॥ शिरसेस्वाहा ॥ ॐ नाभ्याआसी ० ॥ शिखायैवषट् ॥ ॐ
सप्तास्या ० ॥ कवचायहुम् ॥ यज्ञेनय ० ॥ अस्त्रायफट् ॥ अनेनयथा -
ज्ञानेनकृतपूजनेनश्रीसत्यविनायकःप्रीयतांनमम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥
अद्यपूर्वाच्चरित ० श्रीसत्य ० प्रीत्यर्थ श्रीसत्यविनायकव्रतांगभूतंतत्कथा -
श्रवणमद्रं करिष्ये । इतिसंकल्प ॥ गंधपुष्पाक्षतादिभिः कथापुस्तक -
पूजां श्रावणकपूजांचकृत्वा सुहृन्मित्रादिजनैःसहैकाग्रचित्तेनकथाश्रवणं
कुर्यात् ॥ ततोमहानैवेद्यसमर्पणंब्राह्मणदंपतीभोजनंचयथाशक्ति
कृत्वासुहृद्युतोभुंजीत ॥ इतिश्रीसत्यविनायकपूजासमाप्ताः ॥ ॥

ॐश्रीः ॥ कथाश्रवणोत्तरम् ॥ आचम्यप्राणानायम्य ॥ अद्यपूर्वाच्चरि
० श्रीसत्यविनायककथाश्रवणसांगतासिद्धयर्थपुस्तकपूजनपूर्वकंवाचक
पूजनमहं करिष्ये ॥ इतिसंकल्प ॥ श्रीसरस्वत्यैनमइतिनाममंत्रेण
गंधाद्युपचारैःपुस्तकपूजांकृत्वा ॥ श्रीव्यासस्वरूपिणेब्राह्मणायेदमासनमित्या
दिपाद्यार्घ्याचमनीयगंध पुष्पाक्षतवस्त्रालंकारतांबूलफलदक्षिणाभिर्यथाविभवं

पौराणिकपूजांकुर्यात् ॥ ॥ ततोभगवतेमहानैवद्यार्पणं ॥ आचम्यअद्यपूर्वो ०
 प्रीत्यर्थंगंधादिपंचोपचारैःपूजन महंकरिष्ये ॥ इतिसंकल्प्य ॥ ॐ तस्माद्य -
 ज्ञात्सर्वहुतऋचः ॥ श्रीखंडंच ० ॥ ॐसत्यवि ० ॥ चंदनं ० अक्षता ० ॥
 ॐसत्यवि ० ॥ अक्षतान्सम ० ॥ ॐतस्मादध्वा ० ॥ माल्यादीनि ० ॥ ॐ
 श्रीसत्य ० ॥ पुष्पाणिस ० ॥ ॐ यत्पुरुषं = ॥ वनस्पतिरसो ० ॥ ॐ
 श्रीसत्य ० ॥ धूपंस ० ॥ ॐ ब्राह्मणोस्य ० ॥ साज्यंच ० ॥ ॐ श्रीसत्य ० ॥
 दीपंस = ॥ ॐ चंद्रमा ० ॥ चतुर्विधात्रसंपन्नमधुरंमोदकान्वितम् ॥ नैवेद्यतेमया
 दत्तंभोजनंकुरुविघ्नप ॥ ॐ श्रीसत्य ॥ महानैवेद्यंसम ० ॥ अमृतो ० ॥
 प्राणाय ० ६ ॥ नैवेद्यमध्येप्राशनार्थंपानीयंस ० ॥ पुनःप्राणाय ० ६ ॥
 उत्तरापोशनंस ० ॥ हस्तप्रक्षा ० ॥ मुखप्रक्षा ० ॥ आचमनीयं ० ॥ करोद्धर्तनं
 ० ॥ पूगीफलमितितांबूलं ॥ हिरण्यगर्भेतिदक्षिणां ॥ इदंजफलमितिफलम् ॥
 ततःआर्तिक्यम् (आर्ती) नमोस्त्वनं ० ॥ नमस्कार ० यानिकानिचेति -
 प्रदक्षिणा ॥ मंत्रपुष्पांजलिसमर्थ्य । अनेनपंचोपचारपूजनेन श्रीसत्यविनायकः
 प्रीयतांनममम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥ ॥ अद्यपूर्वोच्च ०
 श्रीसत्यविनायकव्रतसांगतासिद्धर्थयथाशक्ति (यथावकाशेन) ब्राह्मण -
 सुवासिनीसमाराधनमहंकरिष्ये ॥ तथाच भूयसीदक्षिणांदातुमहमुत्सृजे ॥
 इतिसंकल्प्यभूयसीदद्यात् ॥ ततःसर्वेभ्यस्तीर्थप्रसादंदत्त्वास्वयंगृष्णीयात् ॥
 तत्रतीर्थग्रहणमंत्रः ॥ अकालमृत्युहरणंसर्वपापविनाशनम् ॥ देवपादोदकं -
 तीर्थजठरेधारयाम्यहम् ॥ इतितीर्थमंत्रः ॥ प्रसादंहस्तेगृहीत्वा ॥ बहुजन्मा -
 जितंयन्मेदेहेस्तिदुरितंहितम् ॥ प्रसादभक्षणाद्यातुलयंसत्यविनायक ॥ इति -
 प्रसादंभुक्त्वा ॥ ब्राह्मणान्सुवासिनीश्चभोजयित्वा बंधुसुहृन्मित्रादिभिः
 सहस्वयंभुंजीत ॥ ततौरात्रौश्रीसत्यविनायकसन्निधौ वेदपठनभजननृत्यगायन
 नानावाद्यवादनादिभिर्जागरणंकृत्वा प्रातर्नित्यकर्मसादनानंतरमुत्तरपूजां -

कुर्यात् ॥ ॥ सायथा ॥ ॥ आचम्य प्राणानायम्य देशकालोसंकीर्त्य ॥
 श्रीसत्यविनायकप्रीत्यर्थ आवाहितदेवतानामुत्तरपूजनमहंकरिष्ये इतिसंकल्प्य ॥
 आवाहिताखिलदेवताभ्योनमः इतिनाममंत्रेणगंधाद्युपचारैः प्रार्थनांतसंपूजयेत्
 ॥ ततोहस्तेअक्षतान्गृहीत्वा ॥ ॐ उत्तिष्ठब्रह्मणस्पते ० ॥ यांतुदेवगणाः -
 सर्वेपूजामादायपार्थिवात् ॥ इष्टकामप्रसिद्धयर्थपुनरागमनायच ॥
 इतिदेवतोपरिअक्षतान्त्रिक्षिपेत् ॥ ॥ अथपीठदानम् ॥ आचम्य ॥ अद्यपूर्वा ०
 श्रीसत्यविनायकव्रतसांगतासिद्धयर्थ आचार्यायपीठदानंकरिष्ये ॥ तथा -
 आचार्यपूजनमहंकरिष्ये ॥ इतिसंकल्प्य आचार्यमासनपाद्यादिभिःसंपूज्य ॥
 विप्रायवेदविदुपेश्रोत्रियायकुटुंबिने ॥ नरकोत्तारणार्थायअच्युतः प्रीयतामिति॥
 इदंश्रीसत्यविनायकपीठदानंसदक्षिणाकंसतांबूलंशर्मणेब्राह्मणायतुभ्यमहंसं -
 प्रददेप्रतिगृह्णाताम् ॥ आचार्यः प्रतिगृह्णाभीतिवदेत् ॥ अनेन
 पीठदानेनश्रीसत्यविनायकःप्रीयतांनमम ॥ ॐ तत्सद्ब्रह्मार्पणमस्तु ॥
 कर्मातेद्विराचामेत् ॥ ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ ॐ ॥

॥ શ્રી સદગુરવે નમઃ ॥

॥ ૐ શ્રીગણેશાય નમઃ ॥

॥ શ્રી સરસ્વત્યૈ નમઃ ॥

॥ ૐ શ્રી પ્રણવ સ્વરૂપાય શ્રી સત્યવિનાયકાય નમઃ ॥

મંગલ સ્તવન

મુદાકરાત્તમોદકં સદાવિમુક્તિ સાધકં
 કલાધરાવતંકં વિલાસિલોકરણ્ણકમ્ ।
 અનાયકૈક નાયકં વિનાસિતેપદૈત્યકં
 નતાશુભાશુનાશકં નમામિ તે વિનાયકં ॥

અર્થ :

જેમણે ઘણા જ આનંદથી પોતાના હાથમાં મોદક ધારણ કર્યા છે. જે સદા મુમુક્ષુજનોના મોક્ષની અભિલાષાને સિદ્ધ કરનારા છે; ચંદ્રમા જેના ભાલ પ્રદેશનું ભૂષણ છે, જે ભક્તિભાવથી વિલાસિત થનારા લોકોના મનને આનંદિત કરે છે; જેનો કોઈ નાયક યા સ્વામી નથી; જે એક માત્ર સ્વયં સર્વના નાયક (નેતા) છે; અશુભનો તત્કાળ નાશ કરનારા છે, એવા ભગવાન વિનાયકને હું પ્રણામ કરું છું. - (શ્રીમદ શંકરાચાર્ય)

एकदंतंसूर्पकर्णं गजवक्र - चतुर्भुजम् ।

पाशांकुश-धरं देवं ध्यायेत्सत्यविनायकम् ॥

અર્થ :

એક દાંતવાળા (એકદંત), સૂપડાં જેવા કાનવાળા (સૂર્પકર્ણ), હાથીની મુખાકૃતિવાળા (ગજવક્ર), ચાર હાથવાળા (ચતુર્ભુજ), પાશાંકુશ ધારણ કરનારા શ્રી સત્ય વિનાયક, ભગવાનનું હું ધ્યાન કરું છું.

॥ ૐ શ્રી ગણેશાય નમોનમઃ ॥

॥ શ્રી સત્યવિનાયક વ્રત કથા પ્રારંભઃ ॥

॥ ૐ પ્રાણવસ્ત્વરૂપી શ્રી સત્યવિનાયકાય નમોનમઃ ॥

ૐકાર સ્વરૂપ શ્રી મહાગણપતિ મહારાજને નમસ્કાર કરી હવે સત્યવિનાયક કથા - તત્વનું નિરૂપણ કરું છું.

સૂત ઉવાચ -

સત્યલોકે સમાસીનં બ્રહ્મણં નારદોઽબ્રવીત્ ।

લોકાનાં હિતમન્વિચ્છન્નપ્રણાયાવનતો ભૃશમ્ ॥ ૧ ॥

આ કથા સૂત પુરાણિક મુનિ શૌનકાદિ ઋષિઓને કહે છે.

બ્રહ્માજી સત્યલોકમાં આરામથી બેઠા છે ત્યારે લોકોનું હિત ઈચ્છનાર નારદજીએ નમ્રતાપૂર્વક એમને વારંવાર પ્રણામ કરીને કહ્યું : (૧)

નારદ ઉવાચ -

ભગવન્સર્વતત્ત્વજ્ઞપિતઃ કરુણયા વદ ।

કઃ સેવનીયો મનુજૈહિતાર્થ વાંચ્છિતાર્થદઃ ॥

અલપાયાસેન ફલદઃ સમોયુગ ચતુષ્ટયે ॥ ૨ ॥

નારદજી બોલ્યા - હે ભગવન્ ! હે તાત !! આપ તો સર્વ તત્ત્વના જ્ઞાતા (બ્રહ્મવેત્તા) છો. જેથી કૃપા કરીને મને કહો કે મનુષ્યએ પોતાના કલ્યાણ માટે તથા વાંચિત ફળની પ્રાપ્તિ માટે કયા દેવની સેવા કરવી ? ચારે યુગમાં અલ્પ પ્રયાસે પરિપૂર્ણ ફળ આપનારા અને સર્વ મનોરથને પૂર્ણ કરનારા એવા કયા દેવ છે? તે કૃપા કરીને કહો. (૨)

બ્રહ્મો ઉવાચ -

ૐકાર રૂપિ ભગવાન્ યોવેદાદૌ પ્રતિષ્ઠિતઃ ।

દેવઃ પ્રત્યક્ષ ફલદઃ કલૌ સત્ય-વિનાયકઃ ॥ ૩ ॥

બ્રહ્માજી બોલ્યા - જે ભગવાન ૐકાર રૂપ છે, વેદ વગેરેમાં રહેલા છે તે સત્ય વિનાયક અર્થાત્ મહાગણપતિ વેદના આદિકાળથી પ્રતિષ્ઠા પામી, પૂજાતા અને કળિયુગમાં પ્રત્યક્ષ ફળ આપનારા દેવ છે. (૩)

અત્રાપ્યુદાહરંતીમમિતિહાસં પુરાતનમ્ ।

શિવપાર્વતી સંવાદં કલૌસદ્યઃ ફલપ્રદમ્ ॥૪॥

એકદા સુખમાસીનઃ કૈલાસે વૃષભધ્વજઃ ।

એવમેવ કૃતપ્રશ્નાં પાર્વતી સ ઉવાચહ ॥૫॥

- આ બાબતમાં આગળ ઉપર શિવ-પાર્વતી વચ્ચેનો સંવાદ કળિયુગમાં તરત જ ફળ આપનાર છે. તે પુરાતન ઈતિહાસ (બ્રહ્માંડ પુરાણમાં સત્યવિનાયક વ્રતકથા નામે) પ્રસિદ્ધ છે. (૪)

એક સમયે કૈલાસ પર્વતના શિખર ઉપર ભગવાન શિવજી આરામથી બેઠા હતા. ત્યારે આવો જ પ્રશ્ન કરનાર પાર્વતીને ભગવાન વૃષભધ્વજે (શંકરે) આ પ્રમાણે જ કહ્યું હતું. (૫)

હવે આપણે ભગવાન સત્ય-વિનાયકના સ્વરૂપને સમજવા કિંચિત્ પ્રયત્ન કરીએ.

ઊંકાર સ્વરૂપ સ્વસંવેદ્ય ભગવાન સત્ય વિનાયક (મહા ગણપતિ) ના સ્વરૂપને સમજવા અને આત્મસાત્ કરવા માટે પ્રથમ 'સત્યવિનાયક' શબ્દની ઓળખ કરવી રહી. 'સત્યં એવ વિનાયકં ।' સત્ય એ જ વિનાયક છે. અથવા વિનાયક એ જ પરમ સત્ય છે. એમ કહેવામાં વાંધો નથી. પરંતુ 'સત્ય નારાયણ' કથામાં નારાયણને પરમ સત્ય તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. 'સત્યદત્ત' ની કથામાં દત્તાત્રેય ભગવાનને પરમ સત્ય તરીકે પ્રતિપાદિત કરવામાં આવે છે.

વૈષ્ણવો ભગવાન વિષ્ણુને, શૈવો શિવને, સૂર્યના ઉપાસકો સૂર્યને તેમજ શાક્તો શક્તિને પરામ્બા કે આદિ શક્તિરૂપે શાશ્વત સત્ય માને છે. વેદાન્તીઓ પરબ્રહ્મ પરમાત્માને નિરંજન, નિરાકાર, સર્વ વ્યાપક અને શાશ્વત પરમસત્ રૂપે પ્રતિપાદન કરે છે.

પ્રત્યેક ચિંતન અલગ પ્રકારનું અને પોત પોતાની રીતે બૌદ્ધિક પ્રમાણો દ્વારા પ્રતિપાદિત થયેલું હોય છે. તે તેની મર્યાદા સુધી જ યથા યોગ્ય માની શકાય. પરંતુ સામાન્ય બુદ્ધિવાળાની સમજણમાં જરૂર આ બધું ગોટાળો ઉભો

કરે છે ત્યારે સત્ય સમજાતું નથી. તે માટે ચોક્કસ માર્ગે ઉપાસના કરી અનુભવ મેળવવાની જરૂર છે. અનુભવનું જ્ઞાન સાચું જ્ઞાન છે.

ત્રિમ્ન ત્રિમ્ન પુરાણોમાં શિવ, વિષ્ણુ, સૂર્ય, શક્તિ, ગણેશાદિ સર્વ બ્રહ્મ સ્વરૂપમાં વિવક્ષિત છે, જો કે બ્રહ્મતત્ત્વ એક જ છે તો તેનાં વિવિધ રૂપ ત્રિમ્ન ત્રિમ્ન પુરાણોમાં કેવી રીતે મળી આવે છે? આનો ઉત્તર એવો છે કે - એક જ પરમતત્ત્વ ત્રિમ્ન ત્રિમ્ન ઉપાસકોની ત્રિમ્ન ત્રિમ્ન અભિલષિત સિદ્ધિને માટે પોતાની અર્થિત્ય લીલા-શક્તિથી ત્રિમ્ન ત્રિમ્ન ગુણ સંપન્ન થઈને, નામ રૂપવાન થઈને અભિવ્યક્ત થાય છે. જેમકે - ભામનીત્વ, સર્વકામત્વ, સર્વરસત્વ, સત્ય સંકલ્પત્વાદિ ગુણ વિશિષ્ટ બ્રહ્મતત્ત્વની ઉપાસના કરવાથી ઉપાસકો ને ઉપાસ્ય વિશેષણ ગુણ જ ફળ સ્વરૂપે પ્રાપ્ત થાય છે. ઠીક તેવી રીતે જ પ્રાધાન્યથી વિઘ્ન વિનાશકત્વાદિ ગુણ વિશિષ્ટ તે પરમ તત્ત્વ ગણપતિરૂપમાં આવિર્ભૂત થાય છે.

શાસ્ત્રાનુસાર એવું જાણવા મળે છે કે - સર્વ દૃશ્ય જગતના પતિ, જે 'ગણપતિ' છે. કારણ કે 'ગણયન્તે વૃદ્ધયન્તે તે ગજાઃ ।' આ વ્યુત્પત્તિથી સર્વ દૃશ્યમાન જ ગણ છે અને તેનું આધિષ્ઠાન તે ગણપતિ છે.

❧ શ્રી ગણેશનો વાસ્તવિક અર્થ ❧

શ્રી ગણેશ (ગણપતિ) નો વાસ્તવિક અર્થ શું છે ? એના ઉપર પણ વિચાર કરવો આવશ્યક છે.

'ગણ' નો અર્થ છે - વર્ગ, સમૂહ, સમુદાય, 'ઈશ' નો અર્થ છે સ્વામી, અધિપતિ, શિવગણો અને દેવગણોના સ્વામી હોવાથી તેમને 'ગણેશ' કહેવામાં આવે છે. આઠ વસુ, અગિયાર રુદ્ર અને બાર આદિત્ય ગણદેવતા કહેવાય છે.

'ગણ' શબ્દ વ્યાકરણની અંદર પણ આવે છે. અનેક શબ્દ એક ગણમાં આવે છે. વ્યાકરણમાં ગણપાઠનું એક અલગ અસ્તિત્વ છે. તેવી જ રીતે સંસ્કૃત વ્યાકરણમાં સ્વાદિ, અદાદિ તથા જુહોત્યાદિ પ્રભૃતિ ગણધાતુ સમૂહ છે.

છંદશાસ્ત્રમાં પણ મગણ, નગણ, ભગણ, યગણ, જગણ, રગણ, સગણ

અને તગણ એવા આઠ ગણ હોય છે. તેના અધિષ્ઠાતૃ દેવતા હોવાથી પણ એને ગણેશની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે.

અક્ષરોને 'ગણ' કહેવામાં આવે છે. તેના 'ઈંશ' હોવાથી એને ગણેશ કહેવામાં આવે છે. એટલા માટે જ એ વિદ્યા-બુધ્ધિના પ્રદાતા પણ કહેવાય છે.

ગણનામક દૈત્ય પર અધિકાર મેળવવાને કારણે પણ એ ગણેશ કહેવાય છે.

'ગણ' શબ્દ રુદ્રના અનુચરને માટે પણ વપરાય છે. જેમકે - રામાયણમાં કથન કહે છે કે-

ઘનાધ્યક્ષ સમો દેવઃ પ્રાપ્તો હિ વૃષભધ્વજઃ ।

ઉમા સહાયો દેવેશો ગણૈશ્ચ વહુભિર્યુક્તઃ ॥

- ઉમાના સહાયક અને ઘનાધ્યક્ષ કુબેર સમાન છતાં અનેક પ્રકારના ગણોથી વિવિધ રીતે સેવાયેલ દેવ ગણેશ ભગવાન વૃષભધ્વજ (મહાદેવજી) ને પ્રાપ્ત થયેલ છે.

સંખ્યા વિશેષવાળી સેનાનો બોધક પણ 'ગણ' શબ્દ છે. ગજ-૨૭, રથ-૨૭, અશ્વ-૮૧, પદાતિ-૧૩૫ અર્થાત્ ૨૭૦નો સમુદાય એના સ્વામી શ્રી ગણેશજી છે.

મહાનિર્વાણ તંત્રમાં કહ્યું છે કે -

'ગણપતિસ્તુ મહેશાનિ ગણદીક્ષા પ્રવર્તકઃ ।'

- હે મહેશાનિ ! ગણપતિ તો ગણદીક્ષા પ્રવર્તક છે. ગણેશ શબ્દને આ રીતે પણ મૂલવે છે.

જ્ઞાનાર્થ વાચકો ગણ ગણ નિર્વાણ વાચકઃ ।

તયોરિશં પરબ્રહ્મ ગણેશં પ્રણમામ્યહમ્ ॥

'ગ' અક્ષર જ્ઞાનનો વાચક અને 'ણ' અક્ષર નિર્વાણ (મુક્તિ) વાચક છે. જ્ઞાન અને નિર્વાણના ઈશ પરબ્રહ્મરૂપ ગણેશજીને હું પ્રણામ કરું છું.

આપણા શરીરમાં પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, અને ચાર અંતઃકરણ

છે. એની કામ કરી રહેલી જે શક્તિઓ છે. તેમને ચૌદ દેવતા કહેવાય છે. આ દેવતાઓના મૂળ પ્રેરક છે. શ્રી ગણેશજી.

યાસ્ક આચાર્યએ 'નિરુક્ત' ના તૃતીય દૈવતકાણડના સાતમા અધ્યાયમાં સ્પષ્ટ જ કહ્યું છે કે 'મહાભાગ્યાદ્ર દેવતાયા એક આત્મા બહુથા સ્તુયતે ।' (૧) - અત્યંત એશ્વર્યશાળી વિવિધ શક્તિ સમ્પન્ન હોવાથી એક જ પરમાત્મા વિભિન્ન ગુણોના કારણે અનેક પ્રકારથી સ્તુત અર્થાત્ પ્રશંસિત છે. ગુણ-ગણ (સત્વ, રજસ્ અને તમસ્)ના એકમાત્ર અધિપતિ પરમાત્મા જ 'ગણપતિ' યા 'મહાગણપતિ' કહેવાય છે.

સત્, ચિત્ અને આનંદ - ત્રણ ગણોના પતિ (રક્ષક) હોવાથી, તેમનાથી વિભૂષિત રહેવાના કારણે તે તત્વને ગણપતિ કહેવામાં આવે છે. આ રીતે તે સત્તા, જ્ઞાન અને સુખના પાતા (રક્ષક) છે. જાગૃત, સ્વપ્ન તથા સુષુપ્તિ જેવી અવસ્થાઓથી પર (સમાધિ સ્વરૂપ) હોવાથી તે 'ગણપતિ' છે. તે જાગૃત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ (પ્રગાઢનિદ્રા) - એ ત્રણ અવસ્થાઓના (વેત્તા) જાણનાર અને દૃષ્ટા (જોનાર) હોવાથી ગણપતિ છે. પરા, પશ્યન્તી અને મધ્યમા ત્રણેય વાણી જેનાથી દૃષ્ટિગોચર થતી રહે છે, તે તુર્યાવસ્થામાં સ્થિત બ્રહ્મ જ 'ગણપતિ દેવ' છે. ત્રિભુવન - પૃથ્વી, અંતરિક્ષ અને સ્વર્ગ આ ત્રણે ગણોના પતિ હોવાના કારણે તે 'ગણપતિ' અથવા ગણેશ છે. જ્યોતિષ શાસ્ત્ર અનુસાર દેવગણ, માનવગણ તથા રાક્ષસગણ ત્રણેયના સ્વામી હોવાને કારણે તે સર્વના આદિ આરાધ્ય દેવ તે ગણપતિ છે.

'ગણ શબ્દ: સમૂહસ્ય વાચક: પરિકીર્તિત: ।'

-ગણ શબ્દ સમૂહવાચક છે. સમૂહોનું પાલન કરનારા પરમાત્માને ગણપતિ કહેવામાં આવે છે: અથવા 'મહત્ત્વ ગણાનાં પતિ: ગણપતિ: ।' અથવા 'નિર્ગુણ સગુણ બ્રહ્મ ગણાનાં પતિ: ગણપતિ: ।' અથવા સર્વવિધ ગણોને સત્તા સ્ફુર્તિને આપનારા જે પરમાત્મા છે. તે ગણપતિ છે.

કેટલાક લોકો શંકા કરે છે - ગણેશ તો શિવજીના પુત્ર છે. ભગવાન શંકરના વિવાહમાં તેઓ જનમ્યા ન હતા, તો પછી તેમનું પૂજન તેમાં કેવી રીતે થયું.

વાસ્તવમાં ભગવાન ગણેશ કોઈના પણ પુત્ર નથી. તેઓ અજન્મા અનાદિ અને અનંત છે. આ જે શિવજીના પુત્ર થયા તે તો, મહાગણપતિ નિર્ગુણ પરબ્રહ્મ ઉપાસનાના પ્રતિક છે તેના અવતાર છે. જેવી રીતે વિષ્ણુ અનાદિ છે, પરંતુ રામ, કૃષ્ણ, નૃસિંહ, વામન, હયગ્રીવ આદિ સર્વ તેમના અવતાર છે. મનુ, પ્રજાપતિ, રઘુ, અજ - એ બધા રામની ઉપાસના કરતા હતા. દશરથનંદન શ્રી રામ તે અનાદિરામના જ અવતાર છે. એવી જ રીતે શિવ તનય, ઉમા - મહેશ્વરના પુત્ર ગણપતિ તે અનાદિ અનંત ભગવાન ગણેશજીના અવતાર છે. વસ્તુતઃ અગ્રપૂજ્ય ગણેશજીનું પૂજન એક સાકાર, પરિમિત, પરિચ્છિન્ન શક્તિનું પ્રતીક નથી, પરંતુ નિર્ગુણ ઉપાસનાનું પ્રતીક છે. તેઓ આદિ અનંત શાશ્વત સત્ય સ્વરૂપ છે, એટલું જ નહિ પોતાના ઉપાસક ભક્તોને માટે કલ્પવૃક્ષ છે. અભયાનંદ સંદોહ છે. માનવજીવનમાં તેમની ઉપાસના સર્વોપરિ છે.

મંગલમૂર્તિ ભગવાન શ્રી ગણેશજી વેદવિહિત સમસ્ત કર્મોમાં પ્રથમપૂજ્ય નિત્ય દેવતા છે. તે જ સત્ય વિનાયક છે. કિંતુ ભિન્ન-ભિન્ન કાળો અને અવસરો પર જગતના મંગલ માટે એમનું મંગલમય લીલા પ્રાકચ્ચ થાય છે. ગણેશપુરાણના ક્રીડાખંડ (૧/૧૮-૨૧) માં ઉલ્લેખ છે કે - કૃતયુગ (સત્યયુગ) માં ગણેશજીનું વાહન સિંહ છે, તેઓ દસ હાથવાળા, તેજઃસ્વરૂપ અને વિશાળકાય તથા સર્વને વરદાન દેનારા છે, તેમનું નામ વિનાયક (સત્યયુગનું સત્ય સ્વરૂપ તેજ સત્ય વિનાયક) છે. ત્રેતાયુગમાં તેમનું વાહન મયૂર છે, તે છ હાથવાળા છે, તેમનો વર્ણ શ્વેત છે, તેઓ ત્રણેય લોકોમાં વિખ્યાત મયૂરેશ્વર નામવાળા છે. દ્વાપરયુગમાં તેમનો વર્ણ લાલ છે, તે આખુ-મૂષવાહન છે, તેમની ચારભુજા (ચાર હાથ) છે, તેઓ દેવતા અને મનુષ્યો દ્વારા પૂજિત છે, તેમનું નામ ગજાનન છે અને કળિયુગમાં તેમનો ધૂમ્રવર્ણ છે, તેઓ ઘોડા ઉપર આરૂઢ રહે છે, તેમના બે હાથ છે, તેમનું નામ ધૂમ્રકેતુ છે, તેઓ મ્લેચ્છવાહિનીનો વિનાશ કરે છે.

હવે વિનાયક શબ્દનું સાતત્ય પામવા અને રહસ્ય સમજવા પ્રયત્ન કરીએ.

❧ વિનાયક શબ્દનું રહસ્ય ❧

શ્રીગણેશજીના બાર નામો પૈકી આઠમું નામ છે 'વિનાયક' એનો અર્થ છે વિશિષ્ટ નાયક યા વિશિષ્ટ સ્વામી કેટલાક વિદ્વાનોએ 'વિ' ઉપસર્ગને વિઘ્નનું લઘુ સ્વરૂપ સ્વીકારીને વિનાયકનો અર્થ વિઘ્નોના નાયક તરીકે સ્વીકાર કર્યો છે. આ અર્થ પૂર્ણતઃ શ્રી ગણેશજી પર ચરિતાર્થ થાય છે, કારણ કે બ્રહ્માદિદેવતા પોતપોતાના કાર્યમાં વિઘ્ન - પરાભૂત થવાને કારણે સ્વેચ્છાચારી નથી બની શકતા, પરંતુ ગણેશજીના અનુગ્રહથી વિઘ્ન રહિત થઈને કાર્ય સંપાદનમાં સમર્થ થાય છે. અને આ કારણ છે કે પ્રત્યેક માંગલિક - કાર્યમાં કરવામાં આવતા પુણ્યાહવાચનના અવસર પર "ભગવન્તૌ વિઘ્ન વિનાયકૌ પ્રીયેતામ્" એમ બોલીને વિઘ્ન અને તેના પરાભવકર્તા શ્રી ગણેશજી બંનેનું સ્મરણ કરવામાં આવે છે. આથી 'વિ-વિઘ્ન', 'નાયક' - સ્વામી - વિનાયક શબ્દની સાર્થકતા સિદ્ધ થઈ જાય છે. આ રીતે જો આ શબ્દ (વિનાયક)નો અર્થ 'વિશિષ્ટ નાયક' લેવામાં આવે તો પણ અન્વર્થક જ સિદ્ધ થાય છે; કારણ કે શ્રુતિમાં ગણેશજીને 'જ્યેષ્ઠરાજ' શબ્દ દ્વારા સંબોધિત કરી તેના જ મહત્વનું પ્રતિપાદન કરેલ છે. 'ગણેશ તાપિની' માં પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્માને નિર્ગુણ અને વિઘ્ન વિનાશકત્વાદિ ગુણ ગણ વિશિષ્ટ 'ગજવદનાદિ અવયવ ઘર' ગણેશરૂપે પ્રતિપાદિત કર્યા છે.

“ॐ ગણેશો વૈ બ્રહ્મ તદિદ્યાત્ યદિદં કિં ચ, સર્વભૂતં ભવ્યં સર્વત્યાચક્ષતે ।”

શિવપુરાણ જ્ઞાન સંહિતા અનુસાર શ્રી ગણેશજીના વિનાયક નામકરણનું કારણ ભગવાન શંકરે આ પ્રકારે બતાવ્યું છે કે -

“હે પાર્વતી ! આ કુમાર મારા (નાયક) વિના જ ઉત્પન્ન થઈને પુત્ર બન્યો છે, એટલે એનું અન્વર્થક (સાચા અર્થમાં) નામ 'વિ-નાયક' (નાયક વિરહિત) જ સંસારમાં વિખ્યાત થશે.” જુઓ આ રહ્યું પ્રમાણ -

નાયકેન વિના દૈવિ મયા ભૂયોઽપિ પુત્રકઃ ।

યસ્માજ્જાતસ્તતો નામ્ના ભવિષ્યતિ વિનાયકઃ ॥ (શિવપુરાણ ૩૩ ૭૨-૭૩)

આથી વધીને ગણેશજીની એક વિશેષતા પણ તેમને વિશિષ્ટ નાયકત્વ જ નહિ પણ, શ્રીમન્નારાયણની સમાનતા પ્રદાન કરીને આ વિશેષણ યા નામને સાર્થક બનાવે છે. તે મુક્તિ પ્રદાયિની ક્ષમતા સર્વવિદ્વાનો જાણે છે કે - મોક્ષ પ્રદાનનો એક માત્ર અધિકાર સત્યમૂર્તિ (સત્ત્વમૂર્તિ) ભગવાન નારાયણે પોતાને આધીન રાખ્યો છે.

શ્રીમદ્ ભાગવત (૫-૬-૧૮) માં તેમનું આ વૈશિષ્ટ્યનું નિદર્શન આ પ્રકારે થયું છે - મુક્તિ દદાતિ કર્હિંચિત્ ક્વ ન જુ શક્તિયોગમ્ અર્થાત્ ભગવાન નારાયણ મુક્તિ તો કદાચિત આપી દે છે, પરંતુ ભક્તિયોગ સહજ જ કોઈને આપતા નથી.

આનાથી વિપરિત 'ગણેશ ગીતા' શ્રી ગણેશજીને મોક્ષપ્રદ પ્રદાતા પ્રતિપાદિત કરતાં કહે છે કે-

યઃ સ્મૃત્વા ત્યજતિ પ્રાણમન્તે માં શ્રદ્ધ્યાન્વિતઃ ।

સ નાયાત્ય પુનરાવૃત્તિ પ્રસાદાન્મમ ભૂષુજઃ ॥

- જે મારું સ્મરણ કરતાં શ્રદ્ધ્યાન્વિત થઈને જીવનના અંતે પ્રાણ ત્યજે છે. તેનો મારા કૃપા પ્રસાદ આરોગવાથી પુનર્જન્મ થતો નથી.

આ છે સત્ય વિનાયકની ઉપાસનાની સાર્થકતા. આ રીતે સત્ય વિનાયકના સ્વરૂપને જાણ્યા પછી હવે સત્ય વિનાયક વ્રત કથાના વિષયને સમજવા પ્રયાસ કરીએ. તે પહેલાં વ્રત શબ્દનું રહસ્ય અને વ્રતનું મહત્વ જાણી લઈએ.

ૐ વ્રત શબ્દની વ્યાખ્યા ૐ

હવે આપણે વ્રત કોને કહેવાય તેનો વિચાર કરીએ. વૈદિક સાહિત્યમાં વ્રતનો અર્થ વેદ બોધિત ઈષ્ટ પ્રાણક કર્મ છે, દાર્શનિક કાળમાં 'અભ્યુદય' અને 'નિઃશ્રેયસ' કર્મોનો હેતુ પદાર્થ જ વ્રત શબ્દનો અર્થ સમજવામાં આવતો હતો, અમરકોશમાં વ્રતનો અર્થ નિયમના રૂપમાં નિરૂપિત કરવામાં આવ્યો છે. પુરાણોમાં વ્રત ધર્મનો વાયક તરીકે ઉલ્લિખિત છે. સારાંશ એ છે કે વેદ

બોધિત અગ્નિ હોત્રાદિ કર્મ, શાસ્ત્ર વિહિત નિયમ આદિ અથવા સાધારણ અને અસાધારણ ધર્મને જ વ્રત કહે છે. અર્થાત્ જે કર્મ દ્વારા ઈશ્વરનું સાન્નિધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, તે વ્રત છે. પ્રાયઃ ઉપવાસ શબ્દ પણ વ્રતનો પ્રયાય માનવામાં આવે છે.

ભવિષ્ય પુરાણમાં તો કહેવામાં આવ્યું છે કે -

ક્ષમા સત્ય દયા દાનં શૌચમિન્દ્રિય નિગ્રહઃ ।

દેવપૂજા અગ્નિહવનં સંતોષઃ સ્તેય વર્જનમ્ ।

સર્વ વ્રતેષ્વયં ધર્મઃ સામાન્યો દણ્ઘા સ્થિતઃ ।

અર્થ - ક્ષમા, સત્ય, દયા, દાન, પવિત્રતા, ઈન્દ્રિય નિગ્રહ, દેવપૂજા, અગ્નિ હવન, સંતોષ અને ચોરીના કર્મથી દૂર રહેવું. આટલી દશ વ્રતનો સર્વ વ્રતમાં ધર્માચરણના રૂપમાં સમાવેશ થયેલ છે.

ભગવાન સત્ય વિનાયકના સ્વરૂપને તત્વતઃ પામવા માટે જે વ્રતનું આચરણ કરવાનું છે તે માટે આટલી વ્યાખ્યા પૂરતી છે.

શ્રોતા અને વક્તા વચ્ચે મનમેળ સાધી દિલ અને દિમાગની સર્વ પ્રકારની વ્યથાઓ દૂર કરવાની પ્રથા તેનું નામ કથા છે. અન્ય કથાઓ જેવી કે ઈતિહાસકથા, બોધકથા, નીતિકથાઓ, જાસૂસી કથાઓ, પ્રેમકથાઓ, તંત્ર કથાઓ, ભૂત-પ્રેતની કથાઓ જેવી અનેક પ્રકારની કથાઓ છે. પરંતુ દરેકની ઉપયોગીતા, અમુક ભૌતિક મર્યાદા સુધીની છે. જ્યારે ભગવદ્કથા સર્વોત્તમ છે. કારણ કે તેનાથી જીવનનો ઉત્કર્ષ થાય. તમામ પ્રકારના દુઃખોનું નિવારણ થાય, મનુષ્ય માત્રને સાચા સુખની પ્રાપ્તિ કરાવી; મોક્ષના દ્વાર સુધી લઈ જવામાં ભગવદ્કથા રૂપી સત્સંગ જ જીવનનું સાચું પ્રેરક બળ છે. આટલું સમજાય તો જીવનની સાર્થકતા સિદ્ધ થતાં વાર નથી લાગતી. આવો આપણે જીવનની સાર્થક દિશામાં પગલાં માંડતાં, ભગવાન સત્ય વિનાયકની કથાનું રહસ્ય સમજવા પ્રયત્ન કરીએ અને આજીવન સત્ય વિનાયક વ્રતી બની ભગવાન સત્ય વિનાયકના અનુગ્રહને પ્રાપ્ત કરીએ.

હવે ભગવાન સત્ય વિનાયકની કથાના અનુબંધ વિશે ટૂંકમાં સમજાવીશ.

આ કથા બ્રહ્માંડ પુરાણમાં શિવ પાર્વતીના સંવાદ રૂપમાં શ્રી સત્ય વિનાયક વ્રતના ઉપાખ્યાન રૂપે પાંચ અધ્યાયમાં વર્ણવાયેલ છે. કથાના અધ્યાય કુલ - ૫ છે. સૂત પુરાણિકજીએ ઝુંકાર સ્વરૂપ શ્રી મહાગણપતિ મહારાજને પ્રણામ કરી મંગલાચરણ સાથે શૌનકાદિ ઋષિઓને કહ્યું કે લોકોપકારક હેતુથી સત્યલોકમાં સ્વસ્થતાપૂર્વક બિરાજેલા શ્રી બ્રહ્માજીને પ્રણામ કરી પ્રશ્ન કર્યો કે હે તાત ! આપ પરમ તત્ત્વજ્ઞ છો. જેથી કૃપા કરીને કહો કે, ચારે યુગમાં થોડા પ્રયત્ને પરિપૂર્ણ ફળદાતા અને સર્વ મનોરથ પૂર્ણ કરનારા કયા દેવ છે ? કે જેની ઉપાસના - સેવા કરવાથી મનુષ્ય પોતાનું કલ્યાણ સાધી શકે. આના ઉત્તરમાં સૃષ્ટિ કર્તા પરમ પિતામહ બ્રહ્માજીએ કહ્યું કે, સનાતન વૈદિક ધર્મના કુલ અને મુખ્ય સિદ્ધાંતમાં અસ્તિત્વ-પ્રમાણરૂપ - તુર્યાતીત - અક્ષરાતીત - પૂર્ણબ્રહ્મ, સ્વયંજ્યોતિ, સ્વતઃ સિદ્ધ, મૂળ અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ, સ્વસંવેદ્ય તુર્યાતીત બ્રહ્મપાદ - પૂર્ણ બ્રહ્મ તે ઝુંકારનાથ છે, તેનું બાહ્યદર્શન છે તે સાક્ષાત્ મહાગણપતિ કહેવાય છે. એમ વેદશાસ્ત્ર પ્રમાણના આધારે અનુભવી અત્યાર સુધીમાં થયેલા ઋષિમુનિઓ, સંતો, ભગવંતો અને બ્રહ્મવેત્તા મુનિઓએ કહ્યું છે. માયાના ત્રિગુણાત્મક સ્વરૂપ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, રુદ્રાદિ દેવતાઓ પણ એજ પ્રમાણે સનાતન વૈદિક સિદ્ધાંતને માન્ય રાખી, ઝુંકારનાથ ભગવાન મહાગણપતિને વેદોમાં દેવોના પણ દેવ તરીકે પ્રતિષ્ઠ કરેલ છે. વેદો પણ જેમની સત્તાથી જ પ્રકાશમાન થયા છે. એવા શ્રી મહાગણપતિ જે કળિયુગમાં સત્ય વિનાયક નામથી પ્રત્યક્ષ ફળ આપનારા અને કલ્યાણ કરનારા દેવ છે. પછી તો શ્રી બ્રહ્માજીએ દેવર્ષિનારદને સત્ય વિનાયક ભગવાનની ઉપાસનાનો પૂર્વ ઈતિહાસ જણાવતાં કહ્યું કે - તે સંવાદ શિવજી અને પાર્વતીનો છે અને કળિયુગમાં સત્ય ફળદાતા છે. હવે કથા આગળ વધે છે. નારદજીની માફક કૈલાસ શિખર પર બિરાજમાન ભગવાન શંકરને પાર્વતીજીએ પ્રશ્ન કર્યો. આ વાત પાંચમાં શ્લોક સુધીની છે. હવે કોઈને પ્રશ્ન થાય તે પહેલાં જણાવી દઉં કે - આ કથામાં કુલ - ૫ અધ્યાય છે. જેના કુલ શ્લોક - ૧૮૪ છે. વિગતે પ્રમાણ નીચે મુજબ છે.

પ્રથમ અધ્યાય શ્લોક સંખ્યા - ૬૦	ઉવાચ - ૧૪
દ્વિતીય અધ્યાય શ્લોક સંખ્યા - ૨૧	ઉવાચ - ૪
તૃતીય અધ્યાય શ્લોક સંખ્યા - ૩૪	ઉવાચ - ૮
ચતુર્થ અધ્યાય શ્લોક સંખ્યા - ૨૬	ઉવાચ - ૪
પંચમ અધ્યાય શ્લોક સંખ્યા - ૪૩	ઉવાચ - ૫
કુલ = ૧૮૪	કુલ = ૩૫

શ્લોક : ૧૮૪ = ૧ + ૮ + ૪ = મૂળ આંક ૧૩ થાય.

૧૩ = ૧ + ૩ = ૪ મૂળઆંક - ૪ થાય. જે ચતુર્થી (ચોથ) વ્રતનો સૂચક છે.

ઉવાચ : ૩૫ = ૩ + ૫ = ૮ મૂળ આંક ૮ થાય.

આમ વિચારીએ તો ૩ અને ૮ ને જોડતાં ૩૮ એટલે કે ઐં જેવો આકાર નિર્માણ થાય છે. આ સત્ય વિનાયકના ઐંકાર સ્વરૂપનો નિર્દેશક છે.

હવે પ્રથમ અધ્યાયના ૬૬ શ્લોકમાં શિવજી કહે છે :

શિવ ઉવાચ -

કદાચિત્સ્વાશ્રમે સંસ્થઃ સુદામાઽકિંચનોદ્વિજઃ ।

સ્વાચારઃ પરમોદાર સ્ત્રિયા સંવોધિતો યયૌ ॥ ૬ ॥

- શ્રી શંકર બોલ્યા 'હે પાર્વતી ! સુદામા નામનો એક સદાચાર સંપન્ન અને ઘણો જ ઉદાર બ્રાહ્મણ અતિ દરિદ્ર અવસ્થાથી યુક્ત હતો. ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહેલા સુદામા સ્ત્રીના કહેવાથી દ્વારકા ગયા.' (૬)

આ સુદામાજીનું ચરિત્ર શ્રીમદ્ ભાગવતમાં પણ આલેખવામાં આવેલ છે. જે ગુજરાતની ભૂમિ સુદામાપુરી (પોરબંદર) મુકામે ઘટિત થયેલી દ્વાપરયુગની સત્ય ઘટના છે. આજ સુદામાનું ચરિત્ર ગુજરાતના રસકવિ પ્રેમાનંદે ગુજરાતની લોકભાષામાં બહુ જ સુંદર રીતે આલેખ્યું છે. જે ગુજરાતી ભાષાનું એક ઘરેણું છે. આપણા ગુજરાતની જનના સારી રીતે જાણે છે કે સુદામાજી કોના કહેવાથી અને શા માટે દ્વારકા ગયા હતા ? ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તેના પરમ મિત્ર હતા. તેની મુલાકાત કેવી રીતે થઈ ? પછી શું બન્યું ?

પરંતુ અહીં સત્ય વિનાયકની કથામાં જે સુદામાજીનું ચરિત્ર છે. તેમાં કેટલીક વિશેષતા છે. તે અહીં રજૂ કરવામાં આવે છે. સુદામાજીની ગરીબાઈનું જે ચિત્ર છે તે માટે બે મત નથી. કવિશ્રી પ્રેમાનંદના શબ્દોમાં સુદામાજીનું ગૃહજીવન આ રીતે રજૂ કરેલ છે.

‘વાંકીચુકી ભીતડીઓ પડી ને કૂતરાં બિલાડાં આવે ચઢી.’
શ્રાધ્ધ સંવત્સરિ સઉકો કરે, આપણા પિત્રી નિર્મુખ ફરે.
અન્ન વિના પુત્ર મારે વાંગલાં, તો ક્યાંથી ટોપી આંગલા,
વાઘ્યા નખને વધી જટા, માંહી ઉડે રાખની ઘટા.
દર્ભ તણી તુટી સાદડી, નાથ તે પર રહો પડી. બીજે
ત્રીજે પામો છો આહાર, તે મુજને દહે છે અંગાર,
હું તો દરિદ્ર સમુદ્રમાં બુડી, એવા તણમાં એક જ ચુડી.
નહિ લલાટે દેવા કંકુ, અન્ન વિના શરીર રહ્યું સુકું.

હે સ્વામિન્ ! તમે શા માટે દુઃખી થાઓ છો. તમારા બાળપણના મિત્ર અને ગુરુબંધુ - એવા શ્રીકૃષ્ણ દ્વારકાધિપતિ છે. સર્વ પ્રકારના અંશ્વર્યથી સંપન્ન છે. વળી તે નૃપતિ હોવાથી ગૌ-બ્રાહ્મણ અને દીનજનો માટે અત્યંત દયાળુ છે. તેથી તમો ત્યાં જઈ તેમને મળશો તો તે તમારું તમામ દારિદ્ર્યય દૂર કરી શકે તેમ છે. પત્નીનો અતિ આગ્રહ થતાં સુદામાજી ઘરથી નીકળી દ્વારકા જવા સંમત થયા.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં તો વર્ણન છે કે - પત્નીએ સુદામાને શ્રીકૃષ્ણ પાસે દ્વારકા જવાનું કહ્યું ત્યારે તેમણે પત્નીને કહ્યું કે - “તેં સારું કર્યું છે - હું શ્રીકૃષ્ણના દર્શન માટે દ્વારકા જઈશ. સ્વાર્થ કે યાચના માટે નહિ. ઘરમાં કંઈ તેમને આપવા જેવી ભેટ હોય તો આપો.” આથી સુદામા પત્નીએ જુના વસ્ત્રો ટૂકડા (ચીથરામાં) લપેટીને ચાર મૂઠી તાંદુલ (પાંઆ) બાંધી આપ્યા. આ કથા પણ કહે છે કે -

પટ્ટચરૈ સમાવ્ય ચિપિટાન્ ક્લેશ સંચિતાન્ ।

દ્વારકાયાં વામુદેવ દણ્ મિત્ર પુરા ભવત્ ॥ ૭ ॥

પટ્ટચરૈ - વસ્ત્રખંડ, ફાટેલાં વસ્ત્રના ચિંથરામાં કાળજીપૂર્વક મહામુશકેલીથી મેળવેલ ચિપિટાન્ (ચપટા થયેલ ચોખા, તાંદુલ, પોંઆ બાંધીને આપ્યા તે લઈને સુદામા પોતાના મિત્ર વાસુદેવ - શ્રીકૃષ્ણને મળવા માટે દ્વારકા જવા નીકળ્યા.(૭)

હા, અધ્યાત્મપક્ષે વિચારતાં કહી શકાય કે - સુદામાની પોટલીમાં ચાર મૂઠી પોંઆ ચિંથરે વીંટેલા હતા એ તો ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની ચાર પુરુષાર્થ રૂપ કર્મોની ભરેલી ગુપ્ત મૂઠી તે વાસનારૂપી વસ્ત્રખંડ (ચિંથરા) થી વિંઢાયેલા કર્મો કાળક્રમથી (કાળની ચપટમાં ચપટા થઈ ગયેલા શુષ્ક) ચપટા થયેલા પોંઆ રૂપ બનેલા હતા તે ભગવાનને સમર્પણ કરવાની વૃત્તિથી સુદામા દ્વારકા ગયા હતા.

દ્વારકા પહોંચી સુદામાએ ભગવાનના મહેલના ત્રણ પહેરા - દરવાજા ઓળંગી અંદર ગયા તો બ્રહ્માનંદની પ્રાપ્તિ થઈ. આ માટે ભાગવતકારે શબ્દો વાપર્યા છે.

ब्रह्मानंदप्राप्तिः कक्षात्रयोत्लंघनात्

- અધ્યાત્મપક્ષે ત્રણ પહેરા - સત્વ, રજસ અને તમસૂના અથવા વિશ્વ, પ્રાણ અને તેજસના ઓળંગી નિર્ગુણ અથવા તુરીય અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં તેને બ્રહ્મા- પ્રાપ્તિ થઈ.

‘भगवतो भक्तस्य चालिङ्गने भगवच्छान्तिः ।’

- શ્રી કૃષ્ણે સુદામાનું સ્વાગત કર્યું. શ્રીકૃષ્ણ અને સુદામા ભેટયા, તેમાં શ્રીકૃષ્ણને શાંતિ થઈ, આનંદ થયો. શ્રીકૃષ્ણની આંખમાંથી અશ્રુધારા વહી. ઘટના વિચારવા જેરી છે. વિશ્વના ઈતિહાસમાં જગતનો કોઈ ધનપતિ (ધનવાન શેઠીયો) આ રીતે કોઈ ગરીબને, ચિંથરેલાલ બ્રાહ્મણને ભેટે અને આંસુ પાડે એવી ઘટના બીજી ઘટી હોય તેવું જાણમાં નથી. પૂ. કૃષ્ણશંકર શાસ્ત્રીજીના શબ્દોમાં કહીએ તો - ‘શ્રીકૃષ્ણના કંઠની વિવિધ રત્નોથી યુક્ત અમૂલ્ય માળા અને સુદામાની તુલસીની કંઠી એવી તો ગુંચવાઈ ગઈ કે છૂટી પાડવી મુશકેલ હતી. યુગાન્તરે પણ આવી ઘટના ઘટિત થવી દુર્લભ છે,

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ એક જ એવા લક્ષ્મીપતિ - લક્ષ્મીવાન (ધનવાન) છે કે જે નિર્ધન બ્રાહ્મણ સુદામાને આ રીતે ભેટીને અશ્રુધારા વહાવી રહ્યા છે. બીજો કોઈ ધનવાન આવો થયો નથી કે થશે નહિ !' હવે આપણે પ્રસ્તુત કથાની મૂળ વાત પર આવીએ.

તેન સન્માનિતોડત્યંતં સેવયા મોજનાદિના ।

તંમુક્તવંતમેકાન્તે જ્ઞાત્વાડકૃત્વાતદિં ગિતમ્ ॥ ૮ ॥

એક તો સુદામા પોતાના જુના મિત્ર, જ્ઞાની તપસ્વી બ્રાહ્મણ ઘણા વર્ષે શ્રીકૃષ્ણને મળવા પધાર્યા છે. ભગવાન બ્રાહ્મણપ્રિય, દીનબંધુ, દીનાનાથ, દીનાનામ્ પરિપાલકઃ (ગરીબોના રક્ષક - મુસ્લિમ બિરાદરોની ભાષામાં 'ગરીબ નવાજ') છે. તેના હર્ષનો પાર નથી. શ્રીકૃષ્ણે સનાતન ધર્મની રીત પ્રમાણે સુદામાનું પાદ પ્રક્ષાલન કર્યું, મધુપર્ક સ્નાનવિધિ કરાવી, સુગંધી પદાર્થો ને વસ્ત્રાલંકાર અર્પણ કર્યા. અનેક જાતના ષટ્સ ભોજન કરાવી, વિંજણો ઢોળ્યો. મુખવાસ કરાવી બંને એકાન્તમાં વાત કરવા લાગ્યા. ગુરુવાસની વાત કરી જુનાં સંસ્મરણો તાજા કર્યા. રાત વીતી પણ વાત પૂરી ન થઈ. સુદામાને બીજે દિવસે શ્રીકૃષ્ણે રોક્યા.

સુદામાને ખૂબ માનપાન આપ્યું. બંને મિત્રોએ પેટ ભરીને વાત કરી. એકાન્તમાં વાતવાતમાં પૂછપરછ કરી. સુદામાના જીવનની સાચી પરિસ્થિતિ શ્રીકૃષ્ણે જાણી લીધી. (૮)

મુક્તવાન્ પ્રથુકાન્ જીર્ણાન્મનસાર્પય તપ્યત ।

મમમિત્રેડર્કિચનત્વં રાજિવિપ્રે કિયત્વિતિ ॥ ૯ ॥

અલક્ષ્મીં નાશયામ્યસ્ય શ્રી વિનાયક તોષતઃ ।

ઇતિ સંચિત્ય પ્રપ્રચ્છ કુશલં તે કુટુમ્બકે ॥ ૧૦ ॥

- પછી શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું : 'હે વ્હાલા મિત્ર ! મારે માટે (ભાભીએ મોકલેલ) જે કંઈ ભેટ લાવ્યા હોય તે મને આપો. સંતાડવાનું શું પ્રયોજન છે ? એમ કહી સુદામાએ સંતાડી રાખેલી પૌઆની પોટલી હતી તે લઈ લીધી. તેમાંથી મૂઠી ભરીને પૌઆ ખાતાં મનમાં સંતૃપ્ત થઈને વિચાર્યું અરેરે ! મારા મિત્રની

કેટલી બધી ગરીબાઈ છે ! રાજા અને બ્રાહ્મણ વચ્ચે કેટલું બધું અંતર રહેલું હું જોઉં છું !' (૯)

અધ્યાત્મપણે વિચારીએ તો ભગવાને માનવ જન્મ આપ્યો એટલે સુખના દ્વાર (દ્વાર: ક: - દ્વારકા - સુખનું દ્વાર) પર આવેલા સુદામા (જીવને) ભગવાને પૂછ્યું - 'તમે એવાં કોઈ નિષ્કામ કર્મ કર્યાં છે ? જે હું સ્વીકારી શકું ?' ત્યાં સુદામાનું (જીવનું) મુખ નીચું પડી જાય છે. કારણ કે સાત્વિક કર્મ પણ સકામ હતાં. જેથી તેણે સકામ કર્મની પોટલી વાસનાના વસ્ત્રખંડ (ચીથરા) થી બંધાયેલી (કબીરજીના શબ્દોમાં - મેલી ચાદર) તે ખેંચી લીધી. મારાં દર્શન પછી જો સકામ કર્મ નિષ્કામ ન બને તો મારું પ્રભુત્વ ક્યાં ?

શ્રી સત્યનારાયણની કથાનું પાત્ર અને કાશીનગરમાં ભિક્ષા માટે ભ્રમણ કરનારો શતાનંદ નામનો બ્રાહ્મણ જ શ્રી સત્યનારાયણનું વ્રત આચરવાર્થ ધન અને પુત્રવાળો થયો અને દેહાન્તર પ્રાપ્તિ થતાં 'શતાનંદો મહાપ્રાજ્ઞ: સુદામ બ્રાહ્મણોહ્યમૂત્' સુદામા નામે બ્રાહ્મણ થયો. તે જ સુદામાની અહીં વાત છે. ભૂલશો નહિ.

- ભગવાને સુદામાના કર્મોનો સ્વીકાર કરતાં સકામકર્મ નિષ્કામ બન્યાં ભગવદર્થ કે ભગવત્પીત્યર્થ કરેલાં તેમજ ભગવાનને સર્પેલા સકામ કર્મ પણ નિષ્કામ બને છે. તેના ફળ સ્વરૂપે હવે સુદામાએ ભગવાનને મિત્ર માન્યા.

- મારે મારા મિત્રની દરિદ્રતાનો નાશ કરવો જોઈએ તેને માટે હું સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરી તેની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરું આ પ્રમાણે મનથી નિશ્ચય કરી શ્રીકૃષ્ણ સુદામાજીને પૂછવા લાગ્યા કે તમારાં (બાળ-બચ્ચાં) અને કુટુંબ સુખ છે કે ? (૧૦)

કયા વૃત્યા કરોપિત્વં સ્વપોષ્ય પરિપાલનમ્ ।

નિશમ્ય માધવીવાણીં હીણ: પુનરુવાચત: ॥ ૧૧ ॥

- 'હે મિત્ર ! તમે પોતાના બાળકો આદિનું પોષણ કયા ધંધાથી કરો છો ?' એવી શ્રીકૃષ્ણની માધવી વાણી (પ્રેમાળવાણી) સાંભળી સુદામા શરમાઈને કહેવા લાગ્યા. (૧૨)

સુદામા ઉવાચ-

ત્વચિનાયે જગત્ક્ષેમ કિમુમિત્ર કુલિતવ ।

વિભર્મ્યમૃત વૃત્તેમ પોષ્ય વર્ગં ચદદ્વહ ॥૧૨॥

- સુદામા બોલ્યા : 'તમે જગતના નાથ છો. તેથી સર્વનું કલ્યાણ છે, તો સમજી લો કે, તમારા મિત્રના ઘરે બધા કુશળ જ છે, હે નાથ ! (હે ચંદુકુલ દીપક શ્રીકૃષ્ણ!) મારા કુંટુબનું પાલન-પોષણ હું અપાયક (અમૃત) વૃત્તિથી કરું છું.' (૧૨)

અહીં સુદામાનો અર્કિંચન ભાવ, નમ્રતા, વિવેક અને ચતુરાઈના દર્શન થાય છે.

સુદામાની આ કથાની રહસ્યમય કડી સમજવા જેવી છે. સુદામા - શ્રીકૃષ્ણનો મિત્ર. સામાન્ય રીતે નાનો માણસ મોટાને મિત્ર તરીકે ગણાવે, ઓળખાવે અને તેના નામ હેઠળ મળતા બધા લાભો મેળવે એ વ્યવહાર સિદ્ધ વાત છે. પરંતુ જ્યારે મોટો માણસ, નાનાને મિત્ર ગણાવે જેમકે - 'કૃષ્ણસ્યાસીત્ સહ્યા કશ્ચિત્' સુદામા - કૃષ્ણનો મિત્ર. અને ત્યારે એનામાં દિવ્યતા હોય તો જ તે મિત્ર બનવાને લાયક હોય. 'સૃષ્ટુ દામ કર્મ વંધન ચસ્ય' કર્મ બંધનવાળો જીવાત્મા તે સુદામા.

'ભગવદ્ ધ્યાન વેગોદ્ ગ્રથિતાત્મ વચ્ચનઃ સુદામા, વ્રહ્મણ્યદેવશ્ચં ।'

જીવના ગૂંથાયેલ કર્મને ભગવાનના ધ્યાન - દર્શન પૂર્વક સમર્પણ કરવાથી આત્મબંધનમાંથી મુક્ત અને તે સુદામા. આથી જ સુદામા બ્રહ્મણ્ય દેવ છે અને શ્રીકૃષ્ણના મિત્ર થવાની યોગ્યતા ધરાવે છે.

જેમ વાયુથી ઘાસનાં તણખલાં ભેગાં મળે છે અને જુદાં પડે છે, તેમ સંયોગ-વિયોગ પરમાત્માનાં હાથમાં છે. અહીં સુદામા અને શ્રીકૃષ્ણનું મિલન એ સામાન્ય મિલન નથી. એક અસાધારણ ઘટના છે. સુદામાજીનું દ્રારિદ્રનો નાશ કરવાના નિમિત્તે આર્યાવર્તનો લોકનાયક લોકોપકારક એવા 'સત્ય વિનાયક' વ્રતનો પ્રસ્તાવ સુદામા સમક્ષ મૂકીને વ્રત દ્વારા સકળ જનસમૂહના કલ્યાણના પથદર્શક બની રહ્યા છે.

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ -

અયાચિતમિદં વૃત્તં સોદું કઠિનમચ્યુત ।

ઈશ્વરાર્પણ બુદ્ધયૈવ નિત્યકર્મોદિતંયતઃ ॥

ભુક્તિ મુક્તિપ્રદંદેવ ભજ સત્ય વિનાયકમ્ ॥ ૧૩ ॥

इति संबोधितो विप्रः सुदामा करुणात्मना ।

हरिणातं प्रत्युवाचकोऽसौ सत्य विनायकः ॥ ૧૪ ॥

શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા : 'હે મિત્ર ! અયાચક વૃત્તિથી પાલનપોષણ કરવું એ અત્યંત કઠણ(કામ) છે, તો પણ ઈશ્વારપણ બુદ્ધિથી કરેલું તે નિત્યકર્મ કહેવાય છે. સનાતન ધર્મની રીતે પ્રમાણે કર્મ બ્રહ્માર્પણ થાય તો ભુક્તિ અને મુક્તિના દાતા જે સત્ય વિનાયક મહાગણપતિજી છે તેમનું આરાધન કરવું યોગ્ય છે.' (૧૩)

અહીં ઈશ્વરાર્પણ બુદ્ધિથી કરેલ નિત્ય કર્મની વાત કરવામાં આવી છે. કર્મને ઈશ્વરાર્પણ કરવું કે બ્રહ્માર્પણ એ એકની એક જ વાત છે. જ્ઞાન પ્રાપ્તિ થતાં સાધકને સર્વત્ર બ્રહ્મદર્શન થાય છે. ભેદબુદ્ધિનો નાશ થાય છે. સાધન કરતા કરતા શ્વાસ જ્યારે બ્રહ્મનાડીમાં પ્રવેશીને મસ્તકના ભાગે ચઢી જાય છે અને તેની સાથે મનનો નિરોધ થઈ જાય છે ત્યારે 'તત્ શુભં જ્યોતિષાં જ્યોતિઃ - દર્શન કરીને યોગી સ્વયં પણ જ્યોતિરૂપ યા જ્ઞાનરૂપ થઈ જાય છે. ત્યારે શરીરસ્થ અગ્નિ અને તેના દ્વારા પરિચાલિત શરીરચંત્ર, તથા આ પ્રાણરૂપ હોમ. (યજ્ઞમાં હોમવાની વસ્તુ તે હોમ) અને પ્રાણને બ્રહ્મમાં મેળવવાને સાધકની ચેષ્ટા તથા બ્રહ્મમાં સમાહિત મનની અવસ્થા આ બધું જ બ્રહ્મમય થઈ જાય છે. ત્યારે બંધન થાય તો કોને થાય ? કોણ કોના દ્વારા બંધનમય બંધાય ? અર્થાત્ આ અવસ્થા પ્રાપ્ત યોગીને કર્મફળ ઉત્પન્ન જ થતાં નથી એટલે કે કર્માકર્મના ફળ ભોગ પણ હોતો નથી. જેનો કર્તા, કર્મ અને કર્મ ઈશ્વરાપિત થતાં નથી તેને કરેલા કર્મના ફળ ભોગવવાં પડે છે. માટે ગીતામાં પણ કર્મ બ્રહ્માર્પણ કરવાની વાત સમજાવતાં કહ્યું છે કે -

ब्रह्मार्षणं ब्रह्महविर्व्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ।

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना ॥ ૨૪-૪ ॥

કરૂણાસાગર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની વાણી સાંભળી સુદામાજી બોલ્યા : 'હે ભગવાન ! તમોએ જે સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવા સૂચન કર્યું. તે સત્ય વિનાયક કોણ છે? તે કૃપા કરીને કહો' (૧૪).

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ -

યઃ સર્વાદ્ય સર્વપૂજ્યો બ્રહ્મણાં બ્રહ્મણસ્પતિઃ ।

વયં યસ્ય ગણાઃ સર્વદેવા વિધિહરાદયઃ ॥ ૧૫ ॥

યજન્તે વિમલાત્માનો યેન્યેહથ પરાયણાઃ ।

તસ્યવ્રતં કુરુ સર્વે સદ્યઃ ફલમવાપ્સ્યસિ ॥ ૧૬ ॥

- શ્રી કૃષ્ણ બોલ્યા : 'હે મિત્ર ! જે સર્વમાં પ્રથમ છે અને સર્વના પૂજ્ય છે. પરમ બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે. બ્રહ્માશિવ વગેરે અમે જેમના સેવક છીએ. શુદ્ધ અંતઃકરણવાળા લોકો અને હઠયોગ પરાયણ યોગીઓ જેમની ઉપાસના કરે છે તેમનું વ્રત હે મિત્ર ! તમે કરો. જેનું ફળ તમને જલદીથી પ્રાપ્ત થશે.' (૧૬)

લોકાનામુપકારાય સ્યાત્વદાચરિતં વ્રતમ્ ।

કલૌ સિદ્ધિ વિહીનાનાં સ્વલ્યાયાસેન કામદમ્ ॥૧૭॥

- તમે જો આ વ્રત આચરશો તો તે લોકોના ઉપર ઉપકાર કરનારું થશે. આ વ્રત (હવે પછી આવનાર) કળિયુગમાં સિદ્ધિ વગરના લોકોની ઈચ્છા ઓછા પ્રયાસથી પૂરી કરે છે. (૧૭)

અહીં સમજવા જેવી વાત છે કે આર્યાવર્તનો લોકનાયક શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે સુદામા જેવા ભક્ત મિત્રને સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવાનું કહે છે. અને વળી આવનાર કળિયુગમાં લોકો સિદ્ધિ વગર થશે ત્યારે તેવા લોકોની ઈચ્છાપૂર્તિ કરનારું વ્રત સત્ય વિનાયકનું હશે. એમ કહીને લોકોપકારક વ્રત સુદામાને નિમિત્ત બનાવી સામાન્ય જન સમુદાયના હિત માટે પ્રસ્તુત કરવામાં આવેલ છે.

વળી શાસ્ત્રમાં કહેવાયું છે કે - 'કલૌ ચણ્ડી વિનાયકૌ' કલિયુગમાં 'ચણ્ડી' અને 'વિનાયક' શીઘ્રફળપ્રદ દેવતા માનવામાં આવે છે. પ્રત્યેક કાર્યના શુભારંભમાં વિનાયકની પૂજા અવશ્ય થાય છે અને ગણેશ પૂજન કહેવાય છે.

વિનાયક શબ્દથી વિશિષ્ટ નાયક, વિગત છે નાયક - નિયન્તા જેના, અથવા વિશેષ રૂપથી લઈ જનારા એવો અર્થ પણ થાય છે. વૈદિક મતમાં સર્વ કાર્યોમાં આરંભમાં જે દેવતાનું પૂજન થાય છે તે વિનાયક છે. વિનાયકની પૂજા પ્રાંત ભેદથી સોપારી, પત્થર, માટી, હળદર, ગોમય, દુર્વા (ઘરોઈ) આદિમાં આ વાહનાદિ દ્વારા થાય છે. એનાથી સમજાય છે કે આ બધી પાર્થિવ વસ્તુઓમાં આ દેવતા વ્યાપ્ત છે. આ દેવતાના અનેક નામો છે. તેમાં 'વિનાયક' શબ્દ એક વિલક્ષણ અર્થનો પ્રત્યાયક છે. આપણે પણ માનીએ જ છીએ કે-

“કળિ મહીં તો સહેજે ફળતા ચંડીને વિનાયક”

- કથા આગળ વધે છે. અને સુદામાજી જિજ્ઞાસુ સાધકની હેસિયતથી પૂછે કે -

સુદામોવાચ -

કસ્મન્માસિદિનેવાપિ કાર્યકોવાવિધિઃ સ્મૃતઃ ।

કિં કલં ચાસ્ય કસ્યાભૂદેતન્મે સફલં વદ ॥૧૮॥

સર્વ લોકોપકારાર્થં વ્રતસ્યાસ્ય પ્રસિદ્ધયે ॥

સુદામા બોલ્યા : કયા મહિનામાં, કયા દિવસે આ વ્રત કેવા વિધિથી કરવાનું જણાવ્યું છે? અને તેનું ફળ શું છે? તે આજ પર્યંત કોણે કરેલું અને કેવી ફળસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ? તે બધું લોકો ઉપર ઉપકાર માટે તથા પ્રસિદ્ધિ માટે મને જણાવો. (૧૮)

શ્રીકૃષ્ણ ઉવાચ -

અહં વદામિ તે પ્રીત્યા વિધાનં વ્રત સંખવમ્ ॥૧૯॥

યતઃ પુષ્ટિપત્તેર્જન્મ વૈશાખે પૌર્ણિમાદિને ।

તસ્યાંવર ચતુર્થી વા ભૌમે વા ધૃગુવાસરે ॥૨૦॥

- શ્રીકૃષ્ણ બોલ્યા : સર્વ લોકોના કલ્યાણ માટે હું તમને પ્રસન્નતાથી આ વ્રતની સંપૂર્ણ વિધિ કહું છું. પુષ્ટિપતિ શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ દિવસ અથવા શ્રી ગણેશજીનું વૈશાખ માસની પૂર્ણિમા અથવા દરેક માસની સુદી વરદ ચતુર્થીએ અથવા મંગળવારે કે શુક્રવારે આ વ્રત કરવું જોઈએ. (૧૯-૨૦)

કસ્મિન્નપિ શુભદિને પ્રાતઃ સંકલ્પયેત્ વ્રતમ્ ।

તિલામલક કલકેન સ્નાયાન્નિત્યવિધિઃ ચરેત્ ॥૨૧॥

પુનઃ પ્રદોષ સમયે વ્રતી સ્નાનં ચરેન્નિયમ્ ।

સ્વસ્તિ વાચ્ય તુ સંપૂજ્ય રેવટાન્ ગોમય ષોઘિતે ॥૨૨॥

- અથવા ઈચ્છા થાય ત્યારે કોઈપણ શુભદિને આ વ્રત કરવું. વ્રતના દિવસે પ્રાતઃ કાળમાં વ્રત કરવાનો સંકલ્પ કરવો. તલ તથા આમળાથી શરીરને માલિશ કરી વિધિપૂર્વક સ્નાન કરવું. ત્યાર બાદ નિત્યકર્મ (સંધ્યાવંદનાદિ) કરવાં. પછી વ્રત કરનારે પાછલો પહોર ચાર ઘડી દિવસ રહે તે પ્રદોષકાળમાં પુનઃ સ્નાન કરવું. પુણ્યાહવાચનથી (નવ) ગ્રહોની પૂજા કરવી. જમીન ગાયબા છાણથી ઘીંપી પવિત્ર કરવી. (૨૧-૨૨)

રંગવલ્લીયુતે દેશે કદલી સ્તંભ મંડિતે ।

સુગંધિ નાના પુષ્પાઢ્યામાદર્શાવલિ રાજિતમ્ ॥૨૩॥

કુર્યાત્ મંડપિકાં ચારુ તન્મધ્યકલશં ન્યસેત્ ।

તત્ર વૈનાયકં યંત્રં ચતુર્દ્વારં વિરાજિતમ્ ॥૨૪॥

અનેક પ્રકારની રંગોળીઓ કરેલી જગ્યાએ કેળના સ્તંભો અથવા કેળના પાનનો મંડપ બાંધવો. તેની અંદર સુગંધિત પુષ્પોની માળાઓ તેમજ કાચના આયનાઓ વડે સુશોભન કરી, મંડપ શણગારવો. (૨૩)

એવા મંડપની મધ્યમાં (બાજઠ ઉપર) નાનો મંડપ બનાવવો. એની વચમાં કળશ (તાંબાનો કે ચાંદીનો) ની સ્થાપના કરવી. વળી ચાર દ્વારથી શોભતું વૈનાયક યંત્ર તૈયાર કરી તેના ઉપર સ્થાપન કરવું. (૨૪)

લક્ષ્મી-નારાયણૌ ચૈવ પાર્વતી પરમેશ્વરૌ ।

મહી વરાહકૌ શક્તિમદનૌ કૌણાદિક્ ક્રમાત્ ॥૨૫॥

લિખેદગ્રદલં વાપિદેશિકાજ્ઞામવાપ્યચ ।

અષ્ટગંધેન વિલિખેદ્રક્ત ચંદનતોપિ વા ॥૨૬॥

તે વિનાયક યંત્રની ચારે દિશાઓના ખૂણે ક્રમશઃ લક્ષ્મીનારાયણ, પાર્વતી - પરમેશ્વર, પૃથ્વી - વરાહ અને શક્તિમદન એ ચાર દેવતાઓની સ્થાપના

કરવી. (આમ ન બની શકે તો) ગુરુની આજ્ઞાથી અષ્ટગંધની કે રક્ત-ચંદનના અષ્ટદલ ચીતરવા જોઈએ. (૨૫-૨૬)

પૂજા દ્રવ્યાણિ સંપ્રોક્ષ્ય મધ્યે સત્યવિનાયકમ્ ।

અધિકારાનુસારેણ વિક્તશાઠ્ય વિવર્જિતઃ ॥૨૭॥

ગોરજંશ્ઠુરિતાકાશે પૂજયેદ્વૈદિકાદિભિઃ ।

મંત્ર ષોષશકૈ-શ્રૈવોપચારાં તત્ર કલપયેત્ ॥૨૮॥

પછી પૂજા દ્રવ્યોનું સંપ્રોક્ષણ કરી અષ્ટદળની વચ્ચે શ્રી સત્યવિનાયકની સ્થાપના કરી, ગોર જ સમયે (ગાયોનું ઘણ ચરીને ઘરે પાછુ ફરે ત્યારે આકાશમાં સાંજે ગાયના પગની ખરીઓથી ઉડતી ધૂળથી આકાશ આચ્છાદિત થઈ જાય છે તેવા સમયે) એટલે પ્રદોષકાળે પૂજાનો આરંભ કરવો, પૂજા કરનારે કંજુસાઈનો ત્યાગ કરી (વિક્ત શાઠ્ય વિવર્જિતઃ) ઉદારતા પૂર્વક દ્રવ્ય વાપરવું. કારણ કે સાચી રીતે આપણને પ્રાપ્ત સર્વ વસ્તુઓના માલિક પરમકૃપાળુ પરમાત્મા ઐકારનાથ - સત્યવિનાયક જ છે. તેમની માલિકીના પદાર્થો તેમની જ કૃપાથી પ્રાપ્ત થયેલ છે તો પછી આપણે કંગાલિયત્ બતાવવાની જરૂર નથી. કંજુસ વૃત્તિથી દાન કરવામાં શઠતા કરે છે એ જ પાકો તસ્કર (ચોર) છે. માટે જ વિક્ત શાઠ્યતા છોડી પરમેશ્વરાર્પણ કરવા ઉદારતા ધારણ કરવી, અને વૈદિક કે પુરાણોક્ત મંત્રથી પોતાના વર્ણાશ્રમ ધર્મના અધિકારપૂર્વક ષોડશોપચાર પૂજા કરાવવી જોઈએ. (૨૭-૨૮)

અહીં એક વાત વિચારી લઈએ. આ વ્રત આમ તો ઈચ્છા થાય ત્યારે કોઈપણ શુભ દિવસે થઈ શકે છે. કારણ કે પરમ સત્ય સ્વરૂપ વિનાયકનું વ્રત એમાં વિલંબ કેવો ? જીવનની કોઈપણ ધન્ય ક્ષણે આ વ્રત નિશ્ચયપૂર્વક આચરી શકાય છે. પરંતુ વિશેષ મુહૂર્ત અને વિશેષ દિવસે આચરવામાં આવતાં વ્રતનું ફળ પણ વિશેષ મળતું હોય છે. જેથી એને માટે વૈશાખ માસની પૂર્ણિમા એ પુષ્ટિ ભક્તિના પોષક એવા પુષ્ટિપતિ નામે ઓળખતા ઐકાર સ્વરૂપ મહાગમપતિ સત્ય વિનાયકનો જન્મ દિવસે છે તે દિવસ વ્રત માટે વરદાયક અને ફળદાયક મનાય એ સ્વાભાવિક છે.

વળી આ વ્રતમાં પ્રત્યેક માસની સુદી વરદ ચતુર્થી અને મંગળવાર કે શુક્રવાર પ્રશસ્ત મનાયા છે. કારણ કે મૂલાધાર ચક્રના ચાર દળની પાંખડીઓ વાળા કમળ પર ભગવાન શ્રીગણેશજી બિરાજમાન છે. તેના માટે 'મહીમૂલાધારે ચતુર્દલ પદ્મે ગણેશં' એવા શબ્દો પણ વપરાય છે. પ્રત્યેક માસની ચતુર્થી તિથિ એ તો ગણેશજીનો જ દિવસ. વિનાયક ચતુર્થીનું વ્રત યા ઉત્સવ સિંહસ્થ સૂર્ય, ભાદ્રપદ(ભાદરવો) કલ્યાણ કરનારો મહિનો તેની શુકલ પક્ષની ચતુર્થી અને હસ્ત નક્ષત્રનો યોગ થાય છે. આવો યોગ બુધવારે થાય તો તેનું વિશિષ્ટ મહત્વ માનવામાં આવે છે. આ તત્ત્વને વિનાયક શબ્દ અવગત કરાવે છે. ક, ટ, ષ આદિ સંખ્યાશાસ્ત્ર અનુસાર વિ-૪, ના-૦, ચ-૧, ક-૧ આ સંખ્યાનો યોગ ૬ થાય છે. આ 'વક્રતુણ્ડ' ષડાક્ષરી મૂળમંત્રનો પરિચાયક છે. હવે અંકાનામ્ વ્રામતો ગતિઃ । આ શાસ્ત્રીય નિયમાનુસાર ૧૧૦૪ સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. આ સંખ્યા સિંહસ્થ સૂર્ય, ભાદ્રપદ (ભાદરવો) માસ, શુકલ પક્ષ, ચતુર્થી તિથિ અને હસ્ત નક્ષત્રનો પરિચય આપે છે. ચંદ્રમાન અનુસાર ભાદરવો છઠ્ઠો માસ છે એ સંખ્યાઓનો યોગ ૬ છે. સંખ્યા ૪ અને ૧ના યોગથી ૫ સંખ્યા નીકળે છે, આ સિંહસ્થના સૂર્યનો ઘોતક છે. સિંહ પાંચમી રાશિ છે. બાકી રહી સંખ્યા એક શુકલપક્ષની પરિચાયક છે. શુકલપક્ષ પ્રથમ અને કૃષ્ણપક્ષ બીજો છે. પ્રથમ બે સંખ્યા ૧૧ છે. આ અગિયારમા નક્ષત્ર હસ્તનો પરિચાયક છે, વિંશોતરી દશાની ગણના કૃતિકા નક્ષત્રથી કરવામાં આવે છે. વેદોમાં પણ એના પ્રમાણ મળી રહે છે. કૃતિકાથી અગિયારમું નક્ષત્ર હસ્ત છે. ૪ સંખ્યા ચતુર્થી તિથિ અને બુધવારની ઘોતક છે. શૂન્ય અંક શિવતત્ત્વનો ઘોતક છે. આ કારણથી આપણા પૂર્વજો શિવશક્ત્યાભિન્ન ગણપતિની કાર્યારંભમાં પૂજા કરતા આવ્યા છે. વિનાયક શબ્દ આટલા અર્થોનો બોધક છે. વળી સત્યવિનાયક મંગલમૂર્તિ છે. જેથી મંગળવાર અને શુક શક્તિ સંપન્નાતનો ઘોતક છે. જે સત્ય સ્વરૂપ વિનાયકની પ્રાપ્તિ કરાવે એ પણ સ્વાભાવિક જ છે. આટલું જાણ્યા પછી આપણે વ્રતાચરણની દિશામાં આગળ વધીએ.

સત્ય વિનાયકના સ્થાપન પૂજન સુધીની વાત પ્રથમ અધ્યાયના ૨૭-૨૮ શ્લોકમાં વિચારવામાં આવી. હવે નેવેદનો વિચાર કરીએ.

ગોધૂમ ચૂર્ણ સંયુક્તાંચ્છર્કરા પરિમિશ્રિતાન્ ।
 સપાદ્ક્ષીર ખર્વોત્થ મોદકાન્ ઘૃતપાચિતાન્ ॥૨૧॥
 યથાવિભવતો નાના પક્વાન્નાનિ નિવેદયેત્ ।
 નવૈદ્યાર્થં તતો બીજપૂરં મુખ વિશુદ્ધયેત્ ॥૩૦॥

ઘઉંનો લોટ, સાકર અને દૂધનો માવો આ ત્રણે સવાયા માપથી એટલે કે - સવા પાશેર, સવાશેર - સવાબશેર, સવા પાંચશેર વગેરે પ્રમાણે પોતાની યથાશક્તિ પદાર્થો લઈ તેમાં ઘી નાંખી તળીને બનાવેલ મોદક (લાડુ) તેમજ શક્તિ અનુસાર વિવિધ પકવાનોનું નૈવેદ્ય સમર્પણ કરવું. મુખવાસાર્થે કેળા, દાડમ, લીલી દ્રાક્ષ, બીજોરૂં જેવા ઋતુફળ અર્પણ કરવાં. (૨૯-૩૦)

અહીં પણ સત્યનારાયણની કથાની માફક સવાયા માપમાં નૈવેદ્ય સમર્પણ કરવાનું કહ્યું છે. સવાયું માપ એટલે પાંચ પાવલાં જે અંતઃકરણ પંચકના પાંચ અંગો જે અંતરઃકરણ, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત અને અહંકાર યુક્ત નિવેદન રૂપ નૈવેદ્ય અર્પણ કરવાનું છે તેનું સૂચન છે. જેથી સૂક્ષ્મ નૈવેદ્યના પ્રતીકરૂપે સ્થૂળ નૈવેદ્યમાં પણ સવાયા માપમાં નૈવેદ્ય સમર્પણ કરવાનું છે.

વળી સત્યનારાયણની કથામાં શીરાનો નૈવેદ્ય આવે છે. અહીં મોદક સમર્પણ કરવાના છે. કારણ કે ભગવાન સત્ય વિનાયક (મહા-ગણેશજી) મોદક પ્રિય કહેવાય છે. જે ગણેશજીને પરમ પ્રિય છે તે મોદક શું વસ્તુ છે. તેનો અહીં વિચાર કરીએ. મોદ-આનંદ જ મોદક છે. 'આનંદો મોદઃ પ્રમોદઃ' એવું શ્રુતિ પ્રમાણ છે. એનો પરિચાયક મોદક (લાડુ) છે. મોદકનું નિર્માણ ત્રણ પ્રકારે થાય છે. કેટલાક લોકો બેસનને શેકીને ખાંડની ચાસણી બનાવીને લાડુ બનાવે છે. એને 'મોદક' કહે છે. મોદક મગના લોટમાંથી પણ બનાવવામાં આવે છે. કેટલાક લોકો નારિયેળના કોપરાંનો ભૂકો (ચૂર્ણ) ને ગોળમાં પકાવીને ગુડપાક બનાવે છે. તેને ઘઉં, જવ અને ચોખાના લોટને મેળવીને તળી લે છે. અથવા વરાળથી પકાવે છે. આ લોટના કવચમાં જે ગુડપાકને રાખે છે. તેનું નામ 'પૂર્ણમ્' (પૂર્ણમ્) છે. 'પૂર્ણમ્' થી ૫૧ની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય છે. આ સંખ્યા અ કારાદિ ૫૧ અક્ષરોની પરિચાયિકા છે. આને તંત્ર શાસ્ત્રમાં 'માતૃકા' કહેવાય છે. 'ન ક્ષરતીતિ અક્ષરમ્' નાશ રહિત પરિપૂર્ણ

સચ્ચિદાનંદ બ્રહ્મ શક્તિનો ઘોતક છે. પૂર્ણ બ્રહ્મ તત્ત્વ માયાથી આચ્છાદિત હોવાથી તે દેખાતું નથી. આ વાત આપણને (પૂર્ણમ્) મોદક શીખવે છે. ગુડપાક આનંદપ્રદ છે. તેને લોટનું કવચ છૂપાવે છે. તે આસ્વાદથી જ જાણી શકાય છે. આ રીતે બ્રહ્મતત્ત્વ અનુભવ ગમ્ય છે. વિનાયક ભગવાન હાથમાં મોદક રાખે છે, તો તેઓ સ્વાધીન માયા, સ્વાધીન પ્રપંચ આદિ શબ્દોથી વ્યવહત થાય છે. આ છે મોદકનું રહસ્ય.(!)

નેવેદ્યમાં (પૂર્ણમ્) મોદક હૃદય, (અંતઃકરણ) પૂર્વકનું નિવેદન પૂર્ણત્વની પ્રાપ્તિનું સાધન બનતા હોય તો અન્ય પકવાત્રો એટલે ફળ આપવા તત્પર થયેલ પારબ્ધકર્મ અને સંચિત કર્મો રૂપી ફળ ભગવાનને સમર્પણ કરવામાંથી બાકાત ન રહે તે પણ જોવું રહ્યું. એટલે પકવાત્રોની સાથે ફળ સમર્પણ કરવાનું કહ્યું છે. ટૂંકમાં કર્મની સાથે તેનું ફળ પણ ભગવાનને સમર્પણ કરવાનો અહીં સંકેત છે.

શમી મંદાર દુર્વાભિર્મૈત્ર પુષ્પાંજલિન્યસેત્ ।

શ્રુત્વા કથાં સમખ્યર્ચ્ય ગંધમાલ્યાદિભિદ્વિજામ્ ॥૩૧॥

પતિપત્નીઃ સ્ત્રિયોપ્યેવ હરિદ્રાંકુંકુમાદિભિઃ ।

યથા શક્તયા દ્વિજા મોજ્યાઃ પ્ષ્યાત્ વંચુજનૈઃ સહ ॥૩૨॥

શમી, મંદાર (શ્વેત અર્કના પુષ્પ) દુર્વાકુર ઈત્યાદિ વડે દેવપૂજામાં પુષ્પાંજલિ અર્પણ કરવી. પૂજા કર્યા બાદ આ મહાકથા અતિપ્રેમથી શ્રવણ કરવી. વિદ્વાન - સ્વધર્મશીલ પવિત્ર નિરાભિમાની બ્રાહ્મણોનું વિધિવત્ પૂજન કરવું. સુવાસિની - પતિવ્રતા - પવિત્ર સ્ત્રીઓને હળદર કંકુ આપવાં. બ્રાહ્મણ તથા સુવાસિનીઓને ભોજન કરાવવું અને પછી બાંધવો અને પત્ની સાથે ભોજન કરવું. (૩૧-૩૨)

દૂવા, શમીપત્ર અને મંદારનું રહસ્ય

મોદકનું રહસ્ય આગળ વિચાર્યું. હવે શ્રીગણેશજીને અર્પણ કરવામાં આવતા દૂર્વા, શમીપત્ર અને મંદારનું રહસ્ય જાણીએ. દૂર્વા, શમીપત્ર અને મોદક શ્રી વિનાયકને અતિપ્રિય છે.

પૂજાના અવસર પર દૂર્વા યુગ્મ અર્થાત્ બે દૂર્વા તથા હોમના અવસર પર ત્રણ દૂર્વા ગ્રહણ કરવાનું તંત્ર શાસ્ત્રમાં વિધાન પ્રાપ્ત થાય છે. એનું તાત્પર્ય એ છે કે - ક, ટ, પ આદિ સંખ્યા શાસ્ત્રથી દૂ-૮, વર્-૪, 'અંકાનામ્ વામતોગતિઃ' ન્યાયથી ૪૮ સંખ્યા નીકળે છે. 'દૂર્વા' નો અર્થ 'જીવ' (જીવ - જી - ૮, વ-૪) થી ૪૮ સંખ્યા નીકળે છે. આ સંખ્યા સામ્યથી 'દૂર્વા' નો અર્થ જીવ થાય છે. જીવ સુખ અને દુઃખ રૂપ દ્વંદ્વને (દૂર્વા યુગ્મ) ને સમર્પણ કરવામાં આવે છે. જેવી રીતે જીવ જન્મ જન્માન્તરોના અર્જિત પુણ્ય અને પાપના ફળરૂપે વારંવાર અવતાર લે છે. તેવી જ રીતે દૂર્વા (દરોઈ) પોતાની અનેક જડોથી જન્મ લે છે. એટલે જીવ અને દૂર્વાનું સંખ્યા માત્રથી સામ્ય છે. એટલું જ નહિ પણ ક્રિયાથી પણ સામ્ય છે. આયુર્વેદ પ્રમાણે શ્વેતદૂર્વાનો ચોખાના ધોવરામણ (ઓસામણ) સાથે ઉપયોગ કરવાથી સ્ત્રીઓના શ્વેત પ્રદરનું નિવારણ થાય છે. એટલું જ નહિ ગર્ભ ધારણની યોગ્યતા પણ સ્ત્રીને દૂર્વાથી પ્રાપ્ત થાય છે. માટે જ વિષ્ણુ આદિને પણ પ્રિય એવી દૂર્વા વંશવૃદ્ધિના હેતુથી શ્રી ગણેશજીને અર્પણ કરવામાં આવે છે. જુઓ દૂર્વા સમર્પણનો આ મંત્ર

વિષ્ણવાદિ સર્વદેવાનાં દુર્વા વૈ પ્રીતિદા સદા ।

વંશવૃદ્ધિકરી નિત્યં ગણેશાય અર્પયામ્યહમ્ ॥

ગુરુ નાનક સાહેબનું કહેવું છે કે -

નાનક નહે બનિ રહો જૈસી નહી દૂબ ।

સબૈ ઘાસ જરિ જાયગી દૂબ ખૂવકી ખૂબ ॥

અર્થાત્ - નાનક સાહેબ કહે છે કે - દૂર્વા (દરોઈ) ની માફક નાના બની રહેવામાં મજા છે. અન્ય પ્રકારનું બધું ઘાસ સૂકાઈને ઝરી જાય છે. ત્યારે દૂર્વા (દરોઈ) તો એવીને એવી જ સુંદર રહે છે.

ભવિષ્ય પુરાણની કથા છે કે - દેવતાઓ દ્વારા અમૃત પ્રાપ્તિ માટે ક્ષીર સાગરનું મંથન કરતી વેળાએ ભગવાન વિષ્ણુએ પોતાની જાંઘ ઉપર હાથથી પકડીને મંદરાચળને ધારણ કર્યો હતો, મંદરાચળ પર્વતનું વેગથી ભ્રમણ થવાથી વિષ્ણુ ભગવાનના કેટલાંક રોમ (રૂંવાડાં) ઉખડીને સમુદ્રમાં

પડયાં હતાં. પછી સમુદ્રની લહેરોના ઉછળવાની સાથે તે રોમ હરિતવર્ણની દૂર્વાના રૂપમાં ઉત્પન્ન થયાં, તે દૂર્વા ઉપર દેવતાઓએ અમૃતકુંભ મુક્યો, તેમાંથી જે અમૃતના બિંદુઓ ટપકયાં તના સ્પર્શથી દુર્વા અજર અમર બની ગઈ. તે દેવતાઓ માટે પૂજ્ય અને વંદનીય બની. અન્ય પુરાણો અનુસાર દૂર્વાને જન્મ ભાદ્રપદ (ભાદરવો) માસ બતાવ્યો છે. જ્યારે વર્ષાકાળ હોવાથી દૂર્વા (દરોઈ) નું ધાસ વધુ પ્રમાણમાં થાય છે.

છેલ્લું સંશોધન એમ કહે છે કે - દૂર્વા (દરોઈ, ધરો) બેકરોડ વર્ષથી ધરતી પર મોજુદ છે, અને વૈજ્ઞાનિકોનો દાવો છે કે ધરતી પરથી માનવ વસ્તીનું નામોનિશાન મટી જશે તો પણ દૂર્વા (ધાસ) અહીં રહેશે.

દૂર્વા તો પુષ્ટિદાયક, સદ્યોપ્રણહર, સવર્ણકારક, સર્વદોષહર કહેવાય છે. જે વિશેષરૂપથી ગણેશ પૂજનમાં પ્રયોજવામાં આવે છે. દૂર્વામાં પ્રોટીન વધુ છે. એક હેક્ટરમાં પેદા થનારા અનાજથી અતિરિક્ત, ધાસમાં કમ સે કમ પાંચ ઘણું પ્રોટીન વધુ હોય છે. મદ્રાસની નજીકમાં ધાસમાંથી બિસ્કીટ, રોટી બનાવનારી સંસ્થાઓ પણ કામ કરે છે. રોગ પરત્વે અનેક ઔષધિય ગુણોવાળી દૂર્વાનો રોગ સમનમાં જુદા જુદા અનુપાનમાં ઉપયોગ પણ થાય છે. દૂર્વામાં સરલતા, નમ્રતા અને દીર્ઘજીવતાના ગુણો પણ રહેલા છે.

ભાદરવા સુદ - ચોથને દિવસે ગણેશ પૂજનમાં ૨૧ દૂર્વા યુગ્મોથી પૂજન કરવું વિહિત છે. આ ૨૧ દુઃખ ધ્વંસનો ઘોતક છે. શાસ્ત્રકારોનો મત છે કે - 'एक विंशति दुःख ध्वंस द्वारा मोक्षः।' આ દ્વેત સિધ્ધાંતનો પરિચય કરાવે છે. આ પૂજનમાં યુગ્મથી સુખ અને દુઃખનો નાશ દ્વારા આનંદાત્મક મોક્ષનો સંકેત મળે છે. હોમના અવસર પર ત્રણ દૂર્વા (ત્રણ પાંદડીવાળી દરોઈ) ને ગ્રહણ કરવાનું તાત્પર્ય સમજાય છે કે - આણવ, કામણ અને માયિકરૂપે ત્રણ મળીને ભસ્મીભૂત કરવા. ગીતામાં "ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि भस्मसात्कुरुतेऽर्जुनः" એમ કહ્યું છે. જ્ઞાનાગ્નિ આ પદથી ક, ટ, પ, આદિ શાસ્ત્ર દ્વારા શૂન્ય ૦ સંખ્યા નીકળે છે. - જ્ઞા-૦, ના-૦, ગ્નિ-૦ । ભસ્મ સત્વગુણની પરિચાયક છે. જીવના જન્મ જન્માર્જિત સર્વ પ્રકારના મળ

ભસ્મીભૂત થવાથી સત્વગુણ સંપન્ન થઈને તે મોક્ષને પ્રાપ્ત કરે છે. આ ત્રણ દૂર્વાઓના હોમનું તાત્પર્ય છે.

શમીપત્ર : શ્રી ગણેશજીને સમર્પણ કરવામાં આવતા બધા એકવીસ પત્રો (પાન) નું આયુર્વેદની દૃષ્ટિએ ઘણું જ મહત્વ છે. તેમાંની પ્રત્યેક ઔષધિ આરોગ્ય વર્ધક અને રોગનિવારક સિદ્ધ થઈ છે.

શમીવૃક્ષને 'વૃલ્લિવૃક્ષ' પણ કહેવામાં આવે છે. આ 'વૃલ્લિવૃક્ષ' ગણપતિને માટે પ્રિય વસ્તુ છે. ક, ટ, ષ, આદિ શાસ્ત્રથી ૯ સંખ્યા ૪ હ્લિઃ ૦ શિક્ષાગ્રંથોમાં 'હ્લિ' અક્ષરને 'હ્લિ, હ્લના' રૂપમાં ઉચ્ચારણની વ્યવસ્થા મળે છે. એટલે 'હ્લિઃ' નો ૦ શૂન્ય અંક છે. એ શિવનો ઘોતક છે. 'ચત્વારિ વા-કૃપરિમિતાપદાનિ' પરા, પશ્યન્તી, મધ્યમા, અને વૈખરીની ૪ સંખ્યાની પરિચાયક છે. શિક્ષા ગ્રંથોમાં શબ્દને મૂલાધારથી નીકળી મૂર્ધા, કંઠ અને તાલ્વાદિથી સંબંધ થઈ મુખથી નીકળવાનો પ્રકાર લખ્યો છે. ભૂતત્વરૂપી ગણેશનું મૂલાધાર સ્થાન છે. આ પ્રકારે જાણીને વિલ્લિપત્રથી વિનાયકની પૂજા કરવાથી જીવ બ્રહ્મભાવને પ્રાપ્ત કરે છે.

સ્ત્રીભિઃ પ્રસાદં સંભુજ્ય તતો જાગરણં ચરેત્ ।

શાસ્ત્રવાદૈઃ નૃત્યગીતૈ રૂપકૈ વિવિદ્યૈરપિ ॥૩૩॥

બાલાનાં દંડલીલાભિસ્તથા બુદ્ધિબલાદિભિઃ ।

સ્વયં સમાહિત મનાયાવત્સર્યોદયો ભવેત્ ॥૩૪॥

તેમજ ઘરની સ્ત્રીઓને ભોજન કરાવી પ્રસાદ લેવો. આખી રાત્રિ જાગરણ કરવું. કલેશ-દંભ અને અભિમાનનો ત્યાગ કરીને શાસ્ત્રવાદ, નૃત્યગીત અને વિવિધ પ્રકારના રૂપકો લાઠી દાવ (દાંડિયા રાસ) તથા બુદ્ધિબળની રમતોનું આયોજન કરવું અને સૂર્યોદય પર્યંત પોતે શુદ્ધ અંતઃકરણ રાખીને જાગરણ કરવું. (૩૩-૩૪)

एवं व्रतं प्रकुर्वाणः सद्यः फलमवाप्नुयात् ।

धनं धान्यं पशून्यारान्सुतमायुर्नિરोगताम् ॥૩૫॥

मानं सुविद्यां लभते निष्कामो मोक्षमाप्नुयात् ।

ब्रह्मणाऽकारि सृष्ट्यर्थं जगत्केकार्णयेपरम् ॥૩૬॥

- આ પ્રમાણે સાંગોપાંગ વ્રત કરનારાઓને અવશ્ય શુભ ફળની જલદીથી પ્રાપ્તિ થાય છે. સકામ વ્રત કરનારાને ધન, ધાન્ય, પશુ, પત્ની, પુત્રો, આયુષ્ય અને આરોગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે. સાંથે સન્માન અને સુવિધાની પ્રાપ્તિ થાય છે અને નિષ્કામ કર્મ કરનારાને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. અગાઉ જ્યારે સૃષ્ટિ જલમય હતી ત્યારે સૃષ્ટિ રચવાની શક્તિ મળે તેટલા માટે બ્રહ્માએ આ વ્રત કર્યું હતું. (૩૫-૩૬)

સાક્ષાન્મંગલ મૂર્તિસ્તં સામર્થ્યં વિવિધં દદૌ ।
 હરિણાઽકારિ વિપ્રૈત્સવાધિકારાર્યં સિધ્ધયે ॥૩૭॥
 મયા સંસાધિતા શક્તિઃ પાલને કુર્વતાવ્રતમ્ ।
 સ્વેચ્છાવતાર સામર્થ્યં તતઃ પ્રાપ્તં સખે પરમ્ ॥૩૮॥

- શ્રી બ્રહ્માજીએ શ્રી મંગલમૂર્તિ સત્યવિનાયકનું વ્રત કર્યું હતું અને તેથી તેમને સૃષ્ટિ રચવાનું સામર્થ્ય બુદ્ધિબળ પ્રાપ્ત થયું હતું. હે વિપ્ર ! આ પ્રમાણે સૃષ્ટિનું પાલન કરવા માટે ભગવાન વિષ્ણુએ પણ સત્ય વિનાયકનું વ્રત કર્યું. જેથી તેમને પાલન કરવાની અધિકાર શક્તિ પ્રાપ્ત થઈ હતી. હે મિત્ર ! આ પ્રમાણે મેં (શ્રીકૃષ્ણે) પણ આ વ્રત કરીને સૃષ્ટિનું પાલન કરવા માટે સ્વેચ્છાએ જેવો જોઈએ તેવા સ્વેચ્છા અવતાર ધારણ કરવાનું સામર્થ્ય મેળવેલું છે. (૩૭-૩૮)

સદૈવાહં કરોમ્યેતત્ વ્રત તુ ભૃગુવાસરે ।
 શ્વોસ્તિ તન્મે કારયિતુ માચાર્યસ્ત્વાગમિષ્યતિ ॥૩૯॥
 ગર્ગસ્તસ્માત્પ્રતિ શ્રુત્યપ્રાસાદં પ્રાપ્ય યાસ્યસિ ।
 ભવાનિતિગિરિ શ્રુત્વાસ્થિતઃ પરમ યામુદા ॥૪૦॥

- હું આ વ્રત દર શુક્રવારે કરું છું. આવતી કાલે શુક્રવારે તે જ વ્રત છે. આ વ્રત કરાવવા માટે અમારા કુલાચાર્ય શ્રી ગર્ગાચાર્ય મુનિ પધારશે. આ વ્રત સંબંધી સંપૂર્ણ માહિતી શ્રી ગર્ગાચાર્ય મહારાજ પાસે યથાર્થ જાણી લેવી. તેમનો કૃપા પ્રસાદ અને આવતી કાલના સત્ય વિનાયક વ્રતનો પ્રસાદ સ્વીકારી તમારે જવું હોય તો ખુશીથી જઈ શકો છો. એ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના વચન શ્રવણ કરી પ્રસન્નતા પૂર્વક સુદામાજી દ્વારકામાં રહ્યા. (૩૯-૪૦)

અપરસ્મિન્દિને ગર્ગાત્સમાધી કૃત્યતદ્વૃતમ્ ।

સાયં પ્રસાદાવસરે હૃદિ ચિંતિતવાનસૌ ॥૪૧॥

મયાઽમૃતેન વૃત્તેન યદા કિમપિ લભ્યતે ।

તદૈવ પૂજયિષ્યામિ દેવં સત્યવિનાયકમ્ ॥૪૨॥

- બીજે દિવસે ગર્ગાચાર્ય મહારાજ પાસેથી આ (સત્ય વિનાયક) વ્રતની સર્વ માહિતી શ્રી સુદામાજીએ મેળવી. સંધ્યાકાળે પ્રસાદ વેળાએ પોતાના મનથી વિચાર પણ કીધો કે મને અયાયક વૃત્તિથી જે કઈ પ્રાપ્ત થશે, તે વેળાએ તેજ દ્રવ્ય વડે હું અવશ્ય સત્ય વિનાયકનું પૂજન કરીશ. (૪૧-૪૨)

ભુક્તવા પ્રસાદં હરિણા કૃત્વા જાગરણં સહ ।

શૃદ્ધચિત્તો દ્વિજો ભક્તયાઽભજત્સત્યવિનાયકમ્ ॥૪૩॥

- એવા સુદામાજીએ સંકલ્પ કરી શ્રી સત્ય વિનાયકનો પ્રસાદ આરોગ્યો. અને શ્રીકૃષ્ણની સાથે જાગરણ કર્યું. સાથોસાથ સત્યવિનાયક ભગવાનનું શુદ્ધ ચિત્તવાળા દ્વિજ (સુદામા) એ ખૂબ સ્મરણ કર્યું.

અહીં સમજવાનું કે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણનું સાન્નિધ્ય હોય તેની સાથે સત્યવિનાયકનું વ્રત થાય અને જાગરણ કરતાં (પ્રબુદ્ધ ચિત્તે) સત્ય વિનાયકનું સ્મરણ થાય. આમ (દુઃખરૂપી) જીવનની રાત્રિ પસાર થતાં સુખનો સૂર્યોદય જીવ સ્થિતિજે પ્રકાશમાન થાય તેના જેવું બીજું સદ્ભાગ્ય કયું? ધન્ય છે સુદામાજીને....! અને તેના અહોભાગ્યને....!!

સૂત ડવાચ-

ગચ્છન્માર્ગે ચિત્તમ્ભૂતચ્છુણ્ધ્વં મહર્ષયઃ ।

મણિનામા વણિકો કશ્ચિત્કૂપ્ય રત્નાદિ ભિવૃતઃ ॥૪૪॥

સૂતજીકહે છે - પ્રાતઃ કાળમાં ઉઠીને શ્રીકૃષ્ણની આજ્ઞા લઈ સુદામાજી પોતાના નગર તરફ જવા નીકળ્યા. રસ્તામાં એક મહાન આશ્ચર્ય થયું. 'હે શૌનકાદિ મુનિઓ ! એક મણિ નામનો વૈશ્ય (વેપારી) નાના પ્રકારના રત્નોથી સંપન્ન અને ધનવાન હતો. તે વિશેની ઘટના કહું છું તમે સાંભળો' (૪૪)

तेन संपादितं क्लेशाच्छतमाहिषवाहितम् ।

गृहं यास्यन्नसुष्वापै कस्मिन् ग्रामे मिशामुखे ॥४५॥

दस्युभिस्तद्धनं रात्रौ हृतं सकलमंजूषा ।

उषः काले गंतु कामस्तद्धनं नावपश्यत ॥४६॥

- भक्षि नामनो अेक वक्षिक - वेपारी હતો તેણે વ્યાપારમાં ઘણો પુરુષાર્થ કરી ધન એકઠું કર્યું હતું. એની પાસે વિવિધ પ્રકારના રત્નો અને ખૂબ સમૃદ્ધિ હતી. તે ધન પોઠો (મહિષ-પાડાઓ) ઉપર લાદીને પોતાના ઘર તરફ આવતો હતો. સેંકડો જાનવરોની પોઠો ઉપર ધન લદાયેલ હતું. રસ્તામાં સાયંકાળ થવાથી કોઈ એક ગામ જોઈ ત્યાં રાત્રિવાસ કર્યો, અને સુતા હતા ત્યારે કેટલાક ચોર લોકો આવીને રાત્રે ધન ચોરી ગયા. સવારે ઉઠીને ભક્ષિ નામના વક્ષિકે જોયું તો પોતાનું સઘળું ધન ચોરાયેલ હતું. ધન ક્યાંય જોવામાં ન આવ્યું. (૪૫-૪૬)

ઘનવ્યપાયાત્સં તપ્તોવિલલાપાતિ દારુણમ્ ।

યદચ્છયા જગાદાસૌ તસ્માત્કિમપિ લખ્યતે ॥૪૭॥

દાસ્યે તદર્થં વિપ્રાયપૂર્વદગ્વિપ્રયાયમે ।

ઇતસ્તતો વિચિન્વન્સ મંજૂષાં લખ્યવાનસૌ ।

સ્વર્ણમુદ્રા સહસ્રસ્ય સુદામાતાવદાયયૌ ॥૪૮॥

- આમ ધન ગુમાવવાથી તેને ભારે સંતાપ થયો અને તે દારૂણ વિલાંપ કરવા લાગ્યો. તે પોતાની મેળે જ બોલી ઉઠ્યો કે આ મારું ગયેલું દ્રવ્ય અથવા તેનો કેટલોક ભાગ (દ્રવ્યાંશ) મને મળશે તો ત્યારે પ્રથમ જ જે બ્રાહ્મણ મારી દૃષ્ટિએ પડશે, તેને તેમાંથી અડધું દ્રવ્ય આપીશ. પછી આમ તેમ શોધતાં તેને એક હજાર સોના મહોર ભરેલી પેટી મળી આવી. એ સુદામાજી ત્યાંથી પસાર થઈ રહ્યા હતા. તેમના ઉપર ભક્ષિ વૈશ્યની દૃષ્ટિ પડી. (૪૭-૪૮)

તસ્મૈ પંચશતં મુદ્રાદત્તવાન્ સવણિક્ મુદા ।

તસ્મિન્નેવ દિનેતત્ર કૃતવાન્સમુર્નિવ્રતમ્ ॥૪૯॥

સાયં પૂજાં વિઘાયાસૌ નિબદ્ધકર સંપુટઃ ।

શુદ્ધાંતરાત્માં સંતસ્થા વા કાંક્ષન્નમુદર્શનમ્ ॥૫૦॥

પોતે કરેલા નિશ્ચયાનુસાર તે મણિ વૈશ્યે સુદામાજીને બોલાવી પ્રસન્નતાપૂર્વક પાંચસો સોનામહોર આપી. અચાનક પાંચસો સોના મહોર મળતાં તે જ દિવસે તે ઠામે સુદામાજીએ પોતાના મનના સંકલ્પાનુસાર, શ્રી સત્યવિનાયક મહાગણપતિ મહારાજનું વ્રત કર્યું. સાયંકાળે અતિ પ્રેમથી શ્રી મહાપ્રભુ ઝુંકાર સ્વરૂપ સત્ય વિનાયકનું પૂજન કરી શુદ્ધ અંતઃકરણ પૂર્વક પ્રભુદર્શનની ઈચ્છા કરી. (૪૯-૫૦)

નાસાગ્રન્યસ્તનયનો દ્વાસન પરિગ્રહઃ ।

તાવત્પકટતાં યાતઃ પુરઃ સત્યવિનાયકઃ ॥૫૧॥

દશાયુથ ઘરઃ શ્રીમાન દેવ પંચાસ્ય વાહનઃ ।

કિરીટ કુંડલ ઘરઃ પીમવક્ષા વૃહદ્ભુજઃ ॥૫૨॥

નાભિશેષો ગજમુખો વામાંગે સિધ્ધિ મંડિતઃ ।

દૃષ્ટા પૂર્વ સુદામાનં કોટિમન્મથ સુંદરમ્ ॥૫૩॥

કોટિ ચદ્રાદિત્ય કાન્તિ તત્પાદન્યસ્ત મસ્તકઃ ।

નુનાવ પરયા ધક્તયા વરદં વિઘ્નનાશનમ્ ॥૫૪॥

સુદામાજી દૃઢ આસનવાળી બેઠા છે. દૃષ્ટિ નાસાગ્રસ્થિત છે. એથી સાચી એકાગ્રતા સિદ્ધ થતા શ્રી સત્યવિનાયક મહાગણપતિ મહારાજ પ્રત્યક્ષ મૂર્તિમંત સ્વરૂપે પ્રગટ થયા છે, આવીને દર્શન દીધાં છે. (૫૧) ઝુંકાર સ્વરૂપે પ્રગટ થયેલા સત્યવિનાયક ભગવાનના દશ હાથમાં દશ આયુધ શોભી રહ્યાં છે. સિંહ ઉપર બિરાજમાન છે. પાંચમુખવાળા કિરીટ-કુંડળ અને રત્ન જડિત આભુષણોથી શોભતા દેવનું વક્ષસ્થળ અને દેહપુષ્ટ છે. તેની દશભુજાએ લાંબી છે. (૫૨)

પ્રભુ સત્ય વિનાયકની નાભિ ઉપર નાગ છે. હાથી (ગજ મુખાકાર) ના મુખવાળા છે. ડાબી બાજુએ સિદ્ધિ (અષ્ટ મહાસિદ્ધિ) બિરાજમાન છે. એવું તેમના સ્વરૂપની લાવણ્યતા કોટિ મદનરાજ (કરોડો કામદેવ)થી પણ સુંદર છે. (૫૩)

કોટયાવધિ ચંદ્ર અને સૂર્યની કાન્તિવાળા સત્યવિનાયક પ્રભુના દર્શન કરી, સુદામાજીએ ભક્તિભાવથી પોતાનું મસ્તક વરદાયક વિઘ્નવિનાશક દેવના ચરણોમાં નમાવી સ્તુતિ કરવાની શરૂઆત કરી છે.

અહીં જે સત્ય વિનાયક ભગવાનનું સ્વરૂપ છે. તે સત્યયુગમાં કશ્યપસુત તરીકે પ્રગટ થયેલ દશબાહુવાળા, તેજોરૂપ, સિંહારૂઢ મહોત્કટ વિનાયકનું જ સ્વરૂપ છે. એમ કહી શકાય.

શ્રી સત્ય વિનાયકના પ્રતી સુદામાજીએ પ્રભુસત્ય વિનાયકના દર્શનની ઈચ્છા કરી દૃઢ આસન લગાવ્યું અને નાસાગ્રસ્થિત દૃષ્ટિથી એકાગ્રતા સિદ્ધ થતાં વિનાયક ભગવાન પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થયા.

શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાના છઠ્ઠા અધ્યાયના ૧૩મા શ્લોકમાં આવી જ વાત કહેવામાં આવી છે.

સમં કાયશિરોગ્રીવ ધાર્યન્નચલં સ્થિરઃ ।

સંપ્રેક્ષ્ય નાસિકાગ્રં સ્વં દિશંશ્ચાનવલોકયન્ ॥૧૩॥

દૃઢ આસન પર બેસીને મનને વિક્ષેપ રહિત કરીને, ચિત્ત અને ઈન્દ્રિયોની ક્રિયાને સંયત કરીને અંતઃકરણની શુદ્ધિ માટે યોગનો અભ્યાસ કરવો.

કાય-દેહનો મધ્યભાગ, શિર અને ગ્રીવા - મૂલાધરથી મસ્તકના અગ્રભાગ સુધી, સીધો અને અચળભાવમાં રાખીને દૃઢ પ્રયત્ન કરવો. પોતાની નાસિકા (નાકના) અગ્રભાગ પર દૃષ્ટિ એકાગ્ર કરી આજુબાજુની દિશામાં જોવાનું બંધ કરવું. આમ ધ્યાનનો અભ્યાસ કરવો.

મેરુદંડ અને ગ્રીવાને સીધું કરવાથી યથાસંભવ મસ્તક પણ સીધું થઈ જશે. ગળાને થોડું દબાવી દાઢીને જરા કંઠકૂપ તરફ ઝુકાવી દેવું. આવી ચેષ્ટા કરવાથી શરીર કંપશે નહિ અને દૃષ્ટિ ભ્રૂમધ્યમાં રહેશે. બહારનો નાસાગ્ર એ નાસાગ્ર દર્શન નથી અને બરાબર નાસાગ્રને જોવું એ જ માત્ર ઉદેશ્ય નથી. ભગવાન શંકરાચાર્યે કહ્યું છે કે - ના સિકાગ્રમાં દૃષ્ટિ રાખવાથી મન નાસિકાગ્રમાં સમાહિત થઈ જશે. એનાથી વિપરીત ફળ પણ મળી શકે છે. એટલા માટે જ આત્મામાં જ મન સમાહિત કરવું જોઈએ. આંખો બંધ કરીને મનને આજ્ઞાયકમાં કેન્દ્રિત કરવાથી થાય છે. અથવા અર્ધનિમિલિત નેત્રથી મનોમન કૂટસ્થ ચિંતન કરવાથી ચાક્ષુષીવૃત્તિ શૂન્યભાવમાં અવસ્થાન કરે છે, આથી લય વિક્ષેપ પણ ઓછો થઈ જાય છે. લય વિક્ષેપ રહિત ચિત્ત આત્મામાં

પ્રણવ જે બ્રહ્મ સ્વરૂપ છે તથા વેદ અને વાણીનું મૂળ છે. તેમની આકૃતિ ઊં જ ભગવાન ગણેશની સાકારમૂર્તિ છે. પ્રણવને તું કહીને સંબોધન કરવું અને સ્પષ્ટ શબ્દોમાં ગણેશ કહેવું એ સિદ્ધ કરે છે કે પૂર્ણ સત્યસ્વરૂપ (સત્યવિનાયક) ગણેશજી શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજને પૂર્ણરૂપે પ્રત્યક્ષ છે. આ વર્ણનમાં સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનો યોગ્ય સમન્વય જોવામાં આવે છે. અખિલ 'શબ્દબ્રહ્મ' શ્રી ગણેશજી સુંદર છે અને સુવેષવાળી મૂર્તિ છે. શબ્દબ્રહ્મમાં જે નિર્દોષ વર્ણરચના છે. તે તેમનું સૌંદર્ય છે. વેદ સ્વરૂપ નિર્દોષ છે, એટલા માટે શબ્દબ્રહ્મરૂપ ગણેશના સ્વરૂપને નિર્દોષ કહ્યું છે. વેદ, સ્મૃતિ, પુરાણ, ખડ્ડર્શન, વાર્તિક, કાવ્ય, નાટકાદિ સર્વનો વાહુગમ્યમાં સમાવેશ થાય છે. પરંતુ શ્રી ગણેશજીના કયા અંગમાં કઈ યોજના ઉચિત છે, તેનો ક્રમ ઘણી જ યોગ્યતાથી દર્શાવાયો છે.

શ્રુતિઓ પછી સ્મૃતિઓનો ક્રમ આવે છે, જેમાં વર્ણાશ્રમ-ધર્મ, સામાન્ય - વિશેષધર્મ, શૌચાશૌચ - વિચાર, પ્રાયશ્ચિત અને આપદ્ - ધર્માદિ વિષયોનો વિસ્તૃત વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. સ્મૃતિઓ જ ગણેશજીના વિભિન્ન અવયવો છે અને તેમનું અર્થ સૌંદર્ય જ ગણેશજીનું લાવણ્ય છે.

આત્મુષણ અંગના સૌંદર્યમાં અત્યાધિક વધારો કરે છે. પુરાણ સાહિત્ય જ આત્મુષણ સ્થાનીય છે. પુરાણોએ શ્રુતિ પ્રતિપાદિત ગુઢાર્થ પર અધિક પ્રકાશ પાડ્યો છે. એટલા માટે પુરાણોને મણિજડિત આત્મુષણોની ઉપમા આપી છે.

શબ્દબ્રહ્મ સ્વરૂપ સાહિત્યમાં જે રચના કૌશલ છે, તે સુંદર અને ચમકતું રંગીન વસ્ત્ર છે. તે રચનામાં અનેકવિધ જે શબ્દાલંકાર અને અર્થાલંકાર છે. તે બધા તે વસ્ત્રના ચમકતા તંતુ છે. સાહિત્યમાં જે કાવ્ય-નાટકાદિનો સમાવેશ થાય છે, તેની યોજના શબ્દબ્રહ્મ સ્વરૂપ શ્રી ગણેશજીના ચરણ યુગલમાં મંજુલ ધ્વનિ કરનારા નૂપુરોના સ્થાન પર કરવામાં આવી છે. અનેક તત્ત્વોનું નિરૂપણ, વિલક્ષણ નિપુણતા તથા શુભ લક્ષણ ઉચિત વચન રત્નના સામાન દેખાય છે.

શ્રી ગણેશજીની કમરમાં બાંધેલ ઉપવસ્ત્ર છે; તેને 'મેખલા' કહેવામાં

આવે છે. વ્યાસ વાલ્મિકી આદિ મહાકવિઓની બુદ્ધિની આદિતીય પ્રતિભા તે મેખલા સ્થાને છે.

શબ્દબ્રહ્મ સ્વરૂપ શ્રી ગણેશજીના કરકમળોનું સ્વરૂપ નિરૂપણ કરતાં જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કહે છે. - ષડ્દર્શનોની હાથના સ્થાન પર યોજના કરી છે. જેમ ભારતીય આસ્તિકદર્શન છ છે. તેવી જ રીતે ભગવાન શ્રી ગણેશજીના છ હાથ છે. અહીં આસ્તિકનો અર્થ છે. - વેદોના અસ્તિત્વ અને મહત્વનો સ્વીકાર કરનારા. આપણે ચતુર્ભુજ ગણેશની વંદના કરીએ છીએ; પરંતુ ત્રેતાયુગમાં અવતરિત શ્રી ગણેશજીના છ હાથ છે. ષડ્દર્શનોમાં પ્રત્યેક-દર્શનના પ્રમાણ-પ્રમેય-વિચાર સ્વતંત્ર છે અને આ ભિન્ન ભિન્ન હાથોમાં સુશોભિત છે. તર્કને પરશુ(કુહાડી) કહ્યું છે. ન્યાય દર્શનમાં તર્કની પ્રધાનતા છે. ગૌતમ પ્રણીત ન્યાદર્શનરૂપી હાથમાં તર્કરૂપી પરશુ અત્યુધ છે. વૈશેષિક - દર્શનરૂપી હાથમાં નીતિભેદરૂપી અંકુશ છે. શ્રી ગણેશજીના એક હાથમાં મોદક રહે છે. વેદાન્તને મહારસ સ્વરૂપ મોદક માનવામાં આવ્યો છે.

શ્રી ગણેશજીના એક હાથમાં ખંડિત દંત(દાંત) રહે છે. આ તૂટેલો દાંત બૌદ્ધમત સમાન છે. જેનું ખંડન કુમારિલ ભટ્ટે પોતાના 'શ્લોકવાર્તિક' અને 'તંત્રવાર્તિક' માં કર્યું છે. શ્રી ગણેશજીના એક હાથમાં પદ્મ (કમળ) છે. અને એક હાથ અભય મુદ્રાંકિત છે. તેના વિષયમાં શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજનું કથન ૭ કે સાંખ્ય શાસ્ત્રનો સત્કાર્યવાદ જ પદ્મહસ્ત છે. વેદાન્ત અને સાંખ્ય દર્શનમાં મતભિન્નતા છે; તો પણ બંને એ સત્કાર્યવાદ માન્ય રાખ્યો છે. સેશ્વર સાંખ્ય કહેવાય છે તે પાતંજલ યોગદર્શન જ અભય મુદ્રાંકિત હાથ છે.

હવે આપણે અહીં પ્રતિપાદ્ય વિષય શ્રી સત્યવિનાયકનું સ્વરૂપ છે. સુદામાજીની સમક્ષ મૂર્તિમંત સ્વરૂપે પ્રગટ થયેલ સત્ય વિનાયક સ્વામીના સ્વરૂપમાં

'દશાયુધ ઘર: શ્રીમાન્ દેવ પંચાસ્ય વાહન'

એવું નિરૂપણ કરેલ છે. એટલે સત્ય વિનાયક પ્રભુના દશ હાથમાં દશ આયુધ છે. એ વિશે પણ નિરાકરણ થવું જરૂરી છે. આ વાત આગળ સ્પષ્ટ

કરવામાં આવી છે કે સત્યયુગનું શ્રી મહાગણપતિનું સ્વરૂપ દશ હાથવાળું નિરૂપિત થયેલ છે. ઉપરોક્ત શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજે કરેલ છ હાથવાળા ગણેશજી અને તેના આયુધોનો યથાતથ સ્વીકાર કરીને અન્ય ચાર હાથમાં ચાર વેદરૂપ આયુધો માન્ય કરી દશાયુધ ઘરઃ દેવ સત્યવિનાયકઃ । એમ માનવામાં હરકત જેવું નથી એવું મારું અલ્પજ્ઞનું મંતવ્ય છે.

વળી શ્રીમદ્ આઘ શંકરાચાર્યે પણ પોતાના 'પ્રપંચસાર તંત્ર' નામક વિશાળ ગ્રંથના અઢારમા પરિચ્છેદમાં ગણપતિની ધ્યાનમૂર્તિ જે અંકિત કરી છે. તે મુજબ શ્રી ગણેશજી એકદંત અને દસ હાથવાળા છે. તેમની અને નવ શક્તિઓ સાથે તેમની પૂજા કરવી જોઈએ. શ્રી અને વિષ્ણુ, દુર્ગા અને શિવ, રતિ મદન તથા મહી અને વરાહનું તેમના પાર્શ્વવર્તીરૂપમાં ધ્યાન કરવું જોઈએ. અહીં શ્રી સત્યવિનાયકની પૂજા સાથે ચારે દિશામાં ઉક્ત દેવતાનું સ્થાપન પૂજન શા માટે કરવામાં આવે છે તેનો ઉત્તર મળી જાય છે.

શ્રી ગણેશજીના અવયવોમાં શુણ્ડ મુખ્ય હોય છે; જે આગળ મડતો અવયવ છે. એટલે જ્ઞાનેશ્વર મહારાજે નિર્મલ વિવેકને શુણ્ડ(સૂંઢ)નું સ્થાન આપ્યું છે. સત્યાસત્ય નિર્ણાયક વિવેક જ શબ્દબ્રહ્મ શ્રી ગણેશજીનો સરળ સૂંઢ છે. સૂંઢથી સુંઘીને સારાં નરસાંની ઓળખ થાય છે.

વળી એક વર્ણન આ રીતે પણ પ્રાપ્ત થાય છે કે -

ઉર્ધ્વ શુણ્ડમઘઃશુણ્ડં દ્વિઘાવ્યાપૃતશુણ્ડકમ્ ।

સર્ગ વિસર્ગ સંઘીશં નૌમિ ઝંકાર વિનાયકમ્ ॥

અર્થાત્ ઉર્ધ્વ સૂંઢ, અધઃસૂંઢ તેમજ બેવડી વળેલી સૂંઢવાળા અને એ રીતે સર્ગવિસર્ગ અને સંઘિના ઈશ્વર એવા ઝંકાર રૂપી વિનાયકને હું પ્રણામ કરું છું.

તાત્પર્ય એ છે કે ઝંકારનો એક ભાગ હાથીએ સૂંઢ ઊંચી કરી હોય એવો છે. એક સૂંઢ નીચી કરી હોય તેવો છે. અને એક ભાગ સૂંઢ બેવડી વળી ગઈ હોય છે તે અનુક્રમે સર્ગ એટલે સૃષ્ટિ, વિસર્ગ એટલે સંહાર અને સર્ગ-વિસર્ગની સંઘિ એટલે સ્થિતિનું સૂચન છે. આ ત્રણેય વસ્તુ પર આધિપત્ય

ભોગવનાર ઊં એ ખરેખર વિનાયકરૂપ છે. ઊંકારના બિંદુ એટલે શિવ-શિવની શક્તિ સમાયેલી છે. તેમજ ઊંકારમાં બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશ તથા અન્ય દેવતાઓનો વાસ છે. ઊંકારમાંથી સર્વમંત્ર બીજોની ઉત્પત્તિ થયેલી છે. નાદમાં સત્વ, રજસ, તમસ એ ત્રણ ગુણો રહેલા છે. તેમાંથી સર્જન, સ્થિતિ સંહાર ક્રિયા શરૂ થઈ. તેના આધિપત્ય ધરાવનારા દૈવી તત્વ (Divine Force) બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને મહેશની સૃષ્ટિની લીલા રચાઈ છે. ઊંકારની અન્ય જુદાજુદા ૧૦૦૮ સ્વરૂપોથી ઓળખ થાય છે. ઊંકારનો મુખ્ય અર્થ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા, પરમેશ્વર છે. એ પરમાત્મા વાયક શબ્દ છે.

શ્રી ગણેશજીનું એક નામ 'એકદંત' છે એના વિષયમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે - શાસ્ત્રમાં સંદેહોના નિવારણને માટે અથવા સિદ્ધાંત નિરૂપણને માટે જે પરસ્પર પ્રશ્નોત્તર છે. એ શુભ્ર વર્ણાત્મક દાંત છે. ગજના નેત્ર બહુ જ સૂક્ષ્મ હોય છે. સત્યનું ઉદ્ઘાટન કરવા માટે શાસ્ત્રોની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિ જ શ્રીગણેશના નેત્ર છે. પૂર્વોત્તર મીમાંસા બંને શ્રી ગણેશજીના કાન માનવામાં આવ્યા છે. ગજના ગણ્ડસ્થળમાંથી જે મદસ્ત્રાવ થાય છે, તેના વિષયમાં શ્રી જ્ઞાનેશ્વર જ્ઞાન જ મદનો સ્ત્રાવ છે અને બોધામૃત રૂપી મદસ્ત્રાવ પર મનનશીલ મુનિરૂપી ભ્રમરો તેનું સેવન કરવાને માટે સતત ધુમી રહ્યા છે. શ્રી ગણેશજીના ગળામાં પ્રવાલની માળા પહેરાવવામાં આવે છે તે ઉપનિષદોનો પ્રમેય સિદ્ધાંત છે. જે પ્રભાચુક્ત શોભાયમાન છે. દૈતાદેવતા શાસ્ત્રીય સિદ્ધાંત જ બંને ગણ્ડસ્થળ છે; જે સમાનરૂપથી શોભિત છે. આ શબ્દ બ્રહ્મ ગણેશજીની પૂજા સદા ચાલી રહી છે. પૂજનો- પરાન્ત જે પુષ્પાંજલિ ચઢાવવામાં આવે છે. તે જ્ઞાનરૂપી મકરન્દથી યુક્ત દશોપનિષદ્ રૂપી પુષ્પાંજલિ શ્રીગણેશજીને અર્પિત કરવામાં આવી છે, તે તેમના મસ્તકના મુકુટ પર બિરાજમાન છે. એનાથી તેમની શોભા બહુ જ વધી ગઈ છે. શ્રી ગણેશજીના અવયવોને પ્રણવની ત્રણ માત્રાઓ સમાન બતાવવામાં આવ્યા છે. 'અ' કાર ચરણયુગલ છે. 'ઉ' કાર ઉદર સ્થાનીય છે અને 'મ્'કાર મહામંડલાકાર મસ્તક છે. આ ત્રણ માત્રાઓના સંયોગથી ઊંકારની રચના થાય છે. જેમાં સંપૂર્ણ શબ્દ બ્રહ્મ સમાવિષ્ટ છે. શ્રી જ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કહે છે કે મને શ્રી ગુરુકૃપાથી આ શબ્દ બ્રહ્મરૂપી શ્રી

ગણેશ ભગવાનનું જ્ઞાન થયું છે અને દર્શન મળ્યું છે. હું તેમને નમસ્કાર કરું છું. આપણે પણ વાકુલ્ય સ્વરૂપ સત્યવિનાયક મહારાજને પ્રણામ કરીએ અને સુદામાજીએ કેવી સ્તુતિ કરી તે જાણીએ.

સુદામોવાચ-

સદા સત્યરૂપં ત્રિસત્યં ત્રિભેદૈર્વિહીનં સમં નેતિરૂપં પુરાણમ્ ।

નુતં યોગિભિર્વેદમુખ્યૈઃ શિવાદ્યૈર્ગણાનાં પતિંજ્યેષ્ઠરાજં ભજામિ ॥૫૫॥

इति स्तुतवाननर्तासौसरोमांचः सगङ्गदः ।

मेने धन्यं समात्मानं तपोविद्यां कुलंवयः ॥૫૬॥

- સુદામા બોલ્યા । સદા સત્યરૂપ, ભૂત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એમ ત્રણે કાળમાં સત્યરૂપ, સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણ ભેદ વગરના, સમાન, નેતિરૂપ અને પ્રાચીનતમ, વેદ જેમને માટે મુખ્ય છે. એવા યોગિઓ વડે તથા શિવથી માંડીને તમામ ગણોના અધિપતિ અને જયેષ્ઠરાજને હું ભજું છું. (૫૫)

આ પ્રમાણે સ્તુત કરતાં તે સુદામાને રોમાંચ થયો તથા ગદ્ગદ કંઠવાળા થઈને નાયવા લાગ્યા અને એ જગાએ હું ધન્ય છું, મારું તપ, વિદ્યા, કુલ, વય એ બધી બાબતમાં હું ધન્ય થયો છું. એમ માની રહ્યા (૫૬)

શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમા સ્કંધના બીજા અધ્યાયમાં દેવકીજીના ગર્ભમાં પ્રવેશેલા ભગવાનની કરેલ સ્તુતિમાં ભગવાનના સત્ય સ્વરૂપના જે ગુણગાન છે તે આ પ્રમાણે છે.

सत्यव्रतं सत्य परं त्रिसत्यं सत्यस्योर्नि निहितंच सत्य ।

सत्यस्य सत्यमृतसत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं पप्रन्नाः ॥૨૬॥

સત્યવ્રત - ભક્તોના વ્રતને, પ્રતિજ્ઞાને સત્ય કરનાર. ભગવાન સત્યવ્રતી છે. ભીષ્મપિતામહની પ્રતિજ્ઞા માટે પોતાની પ્રતિજ્ઞા મૂકી દેનાર ભગવાન. પોતે સત્ય વિનાયકનું વ્રત આચરણ જીવનભર કરીને આર્યાવર્તના લોકનાયક બન્યા છે. તેણે સ્વયં સુદામાને સત્યવ્રતની પ્રેરણા કરી છે. ખરેખર સત્યવ્રતની પ્રેરણા તે જ કરી શકે છે. જે સ્વયં સત્યવ્રતી હોય.

સત્યપરં - સત્યના ૧૨ પ્રકાર વેદમાં પરસત્યના ૧૨ પ્રકાર છે ને તે ભગવાનનું જ સ્વરૂપ છે. સત્ય (૧) તપ (૨) દમ (૩) શમ (૪) દાન (૫) ધર્મ (૬) પ્રજનન (૭) અગ્નિ (૮) અગ્નિહોત્ર (૯) યજ્ઞ (૧૦) મૌન (૧૧) સન્યાસ (૧૨) આ રીતે ૧૨ પ્રકારનું સત્ય દર્શાવ્યું છે.

ત્રિસત્યમ્ - ભૂસ્તુવઃ, સ્વઃ અથવા કાયા, જીવ, પરમાત્મા, સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ, કારણને દોરનાર સત્ય, જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિથી પર સત્ય, ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનમાં ત્રિકાળ અબાધિત સત્ય.

સત્યસ્યયોનિમ્ - સત્યના કારણ, સર્વની ઉત્પત્તિના કારણભૂત સર્જક.

નિહિતં ચ સત્યે - સત્યના નિવાસરૂપ, સત્યના સંરક્ષક..... પ્રલયના કારણભૂત

ગામાવિશ્યચ ભૂતાનિ ધારયામ્યહમોજસા - જેમાં સર્વ ભૂતોનો નિવાસ છે.

સત્યસ્ય સત્યમ્ - સત્યના પણ સત્ય, સત્ - આકાશ, વાયુ, ત્વદ્ - અગ્નિ - જલ - પૃથ્વી એ પાંચ તત્વોના (કારણના) પણ સત્ય કારણ રૂપ. ટૂંકમાં જેના સંત્રિધાન માત્રથી સર્વ તત્વોના આકાર પ્રકાર પ્રતિયમાન થાય છે. તે બ્રહ્મ જ સત્ય છે અને સત્યનું પણ પરમ સત્ય છે.

ઋત સત્યનેત્રમ્ - ઋત અને સત્ય એ બે પ્રભુને પામવાના સાધન છે, ઋતુ એઠલે સનૃતઃ વાણી, સત્ય એટલે સમદૃષ્ટિ.

સત્યાત્મકમ્ - સત્ય સ્વરૂપ આત્મા તેનો છે. જેના મન, વચન અને કર્મની એકતા છે. તેનું નામ સત્ય. જે જીવનમાં ઉતારવાથી પોતાનું તેમજ સમાજનું કલ્યાણ સાધી શકાય. સત્ય પ્રકાશથી વિઘ્નોનાં અંધારાં સ્વયં દૂર થાય છે. એમાં સુદામાના જેવા ધૈર્યની આવશ્યકતા ખરી, પણ અંતે સાફલ્ય.

ત્વાં શરણં પ્રપન્નાઃ - એવા પરમ સત્ય સ્વરૂપનું અમે શરણ સ્વીકારીએ છીએ. એમ ભાગવતમાં દેવોએ ભગવાનની સ્તુતિ કરતાં ગાયું છે.

આ કથામાં સુદામાજીએ સત્ય વિનાયક વ્રતનું યથોચિત આચરણ કર્યું. એટલે સદા સત્ય સ્વરૂપ, ત્રિસત્ય - ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનમાં સત્યરૂપ,

સત્ય, રજ અને તમ એ પ્રકારના ભેદ વગરના, નેતિ રૂપથી વેદો જેનું કથન કરે છે, એવું સત્ય જીવનમાં વિનાયક રૂપે એટલે વિશેષ પ્રકારના નેતા તરીકે જીવનને દોરી રહ્યું છે. તે સર્વના આદિ એવા જયેષ્ઠરાજનું યથાર્થ દર્શન કરીને સુદામાજી સ્તુતિ કરતાં ગદ્ ગદ્ બન્યા છે અને શરીરમાં રોમાંચ પણ એટલો કે સુદામાજીની પ્રસન્નતાનો પાર નથી. તેઓ નાચી રહ્યા છે. દેહને ગેહનું ભાન ભૂલીને અદ્ભૂત દૃશ્ય છે. ધન્ય છે સુદામાની વિદ્યા, કુલ, વય અને જીવનને !

શિવ ઉવાચ -

તુષ્ટો ભક્ત્યા પરમયાતમાહ સત્યવિનાયકઃ ॥

- મહાદેવજી પાર્વતીજીને આ કથા વર્ણવતા કહે છે કે - આ રીતે સુદામાજીની પરમભક્તિ યુક્ત સ્થિતિ જોઈને શ્રી ભગવાન સત્ય વિનાયક કહે છે કે -

શ્રી સત્યવિનાયક ઉવાચ -

વરયસ્વ વરાન્વિપ્ર સુદામન્સ્વમનોગતાન્ ॥૫૭॥

વ્રતેન પરિતુષ્ટોહં ભક્ત્યાસ્તોત્રાત્ વદામિતાન્ ॥

- શ્રી સત્ય વિનાયક પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા : 'હે બ્રાહ્મણ સુદામા ! તારી સ્વેચ્છામાં આવે તે વરદાન માંગ. તે હું તને પ્રેમથી આપવા આવેલો છું. હું તારી પ્રેમમય ભક્તિથી સ્તોત્રથી હું પ્રસન્ન થયો છું. જે સ્તોત્રથી તેં મારા 'સ્વરૂપનું સત્યવર્ણન કર્યું છે. તે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને સદાશિવ પણ કરી શક્યા નથી.' (૫૭-૫૮)

સુદામોવાચ -

ન વિદુર્યત્સ્વરૂપં તે વ્રહ્મા હરિહરાદયઃ ॥૫૮॥

કમાન્યં હિ વરંયાચે કૃપયાદકૃપથંગતઃ ।

દેહિ ભક્તિ ત્વશ્ચરણે દ્ઢામવ્યભિચારિણીમ્ ॥૫૯॥

સુદામાજી બોલ્યા : બ્રહ્મા, વિષ્ણુ રૂદ્રાદિથી તમારું વર્ણન થઈ શક્યું નથી. એવા પ્રભુ આજરોજ મને પ્રાપ્ત થયા છો, એવા વિચાર સાથે સુદામાજી કહેવા

લાગ્યા. હે પ્રભુ ! હવે અન્ય શું વરદાન માંગવું છે ? હવે તો માત્ર તમારા ચરણકમળની અવ્યભિચારિણી એટલે અનન્ય ભક્તિ મને સદા પ્રાપ્ત રહે એટલે મારું જીવન સફળ થયું એમ ઈચ્છું છું. (૫૯)

શિવ ઉવાચ -

દત્વાભક્તિ દદાતસ્મૈ સંપદં ધનદાધિકામ્ ।

યયૌ સ્વાનંદ ભુવનં દેવઃ સત્યવિનાયકઃ ॥૬૦॥

ભગવાન શિવજી બોલ્યા : 'હે પાર્વતી ! એવાં સુદામાજીના વચન શ્રવણ કરી પ્રસન્ન થયેલા ભગવાન સત્ય વિનાયકે સુદામાજીના હૃદયમાં ભક્તિપૂર્વક નિવાસ કરી દૃઢભક્તિ આપી અને અઢળક સંપત્તિ આપી પોતાના સ્વાનંદ લોકમાં (શ્રી મહાગણપતિનો લોક સ્વાનંદ) સત્ય વિનાયક ભગવાન સીધાવ્યા.' (૬૦)

इति श्री ब्रह्मांडपुराणे शिवपार्वती संपादे

श्रीसत्यविनायक व्रतोपाख्याने प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

આ પ્રમાણે શ્રી બ્રહ્માંડ પુરાણનો સત્ય વિનાયક કથાનો સ્વાનંદી ટીકા સાથે પ્રથમ અધ્યાય સંપૂર્ણ.

ॐ ॐ ॐ

॥ ॐ श्री बुद्धिपतये नमोनमः ॥

॥ अथ द्वितीयोऽध्यायः ॥

પાર્વત્યુવાચ -

अंतर्हिते भगवति देवे सत्यविनायके ।

सुदामा स कथं लेभेपरां प्राणेश संपदम् ॥१॥

कुर्वन्नमृत वृत्त्यातुव्रतं योग परायणः ।

શ્રી શિવ ઉવાચ-

प्रसादार्थं जागराय समाहूताः समागताः ॥२॥

પાર્વતીજી બોલ્યા : ભગવાન સત્ય વિનાયકદેવ અંતર્ધ્યાન થયા પછી હે પ્રાણેશ ! સુદામાએ અપાર સંપત્તિ કેવી રીતે મેળવી ? તેઓ તો યોગ પરાયણ

બનીને અયાચક વ્રત પાળતા હતા ! એટલું જ નહિ પણ વ્યવહાર ધંધો કે રોજગાર પણ તેમની પાસે નહોતો. ત્યારે તેમને અપાર સંપત્તિ કેવી રીતે મળી ? એ જાણવાની મારી ઈચ્છા છે.

શ્રી શિવજી બોલ્યા - હે પાર્વતી ! (પેલા મણિ નામના વૈશ્યે સુદામાને પાંચસો સોનામહોર આપી તે વડે) સુદામાજીએ વ્રત કર્યું તથા પ્રસાદ અને જાગરણ માટે કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો ત્યારે ત્યાં ગામમાંથી બોલાવેલા (સ્ત્રી-પુરુષો) લોકો આવ્યા હતા. (૧-૨)

ગ્રામીણાઃ પુરુપાનાર્યસ્તેષુ વૈશ્યઃ સચાયયૌ ।

દુષ્ટ્વા ત્તશ્ચિત્રમસ્વિલં વિનયાત્પૃષ્ટવાનસૌ ॥૩॥

મણિઝવાચ -

ભરાન કિંચનોઽતીવ લઘ્વાપિવિપુલં ધનમ્ ।

અસ્મિન્વ્યયી કરોત્સર્વં કિમેતલ્કૃપવા વદ ॥૪॥

- તે ગામનાં ઘણાં સ્ત્રી-પુરુષો આવ્યા હતા તેમની સાથે પેલો (સોનામહોર આપનાર મણિ નામનો) વૈશ્ય પણ આવ્યો હતો. તે તો આ પ્રત્યક્ષ દર્શન અને પ્રભુનો મહિમા જોઈને મહાન આશ્ચર્ય પામ્યો. વિનય પૂર્વક હાથ જોડીને તે સુદામાજીને પૂછવા લાગ્યો. (૩)

મણિ વૈશ્ય બોલ્યો : 'હે મહારાજ ! આપતો અત્યંત ગરીબ હોવા છતાં, આ પ્રમાણે તમને પુષ્કળ દ્રવ્ય પ્રાપ્ત થયું તે બધું જ વ્રતની પાછળ તમોએ વાપરી નાખ્યું છે. તેનું કારણ શું ? તે મને કૃપા કરીને કહો.' (૪)

અહં તદા ચરિષ્યામિવિધનઃ શોકસંકુલઃ ।

શ્રુત્વા સવિનયાં વાણીંતતો સૌ સદયોદ્દિજઃ ॥૫॥

ઉક્તવા સર્વસ્વ વૃત્તાતં વ્રતં તસ્માદુપાદિશત્ ।

વિલોક્ય ચિત્રં તત્સર્વં જનાઃસમ્પ્રદાય ભાવિતાઃ ॥૬॥

'હે મહારાજ ! હું મારું સર્વધન ગુમાવવાથી (ચોરી થવાથી) ધન વગરનો થયો છું અને તેથી દુઃખી છું. એટલે કોઈ પણ રીતે આ (સત્ય વિનાયકનું) વ્રત કરીશ. એની આ વિનયયુક્ત વાણી સાંભળીને એ દયાવાન બ્રાહ્મણ

(સુદામા) એ પોતાનું સર્વ વૃતાંત કહી સંભળાવ્યું અને તે (મણિવૈશ્ય) ને શ્રી (સત્ય વિનાયક) વ્રતનો ઉપદેશ કર્યો. આ વિચિત્ર વૃતાંત જોઈને ત્યાં આવેલા બધા લોકોને સદ્ભાવ ઉત્પન્ન થયો. (૫-૬)

દદુર્નાના મૂષણાનિ વસનાનિ ઘનાનિચ ।

પુનર્દ્વિગુણ દ્વલ્યેણ સુદામા સ્વગૃહં યયૌ ॥૭॥

ના પશ્યતાં પર્ણકુટી ચિંતાં પરમિકામગાત્ ।

તાવત્તુ સેવકાસ્તસ્ય કાંતયા પરિનોદિતાઃ ॥૮॥

જેથી મણિવૈશ્ય અને આવેલા સંભાવિત ગૃહસ્થોએ તે સુદામાજીને પુષ્કળ ધન, વસ્ત્રો અને આભૂષણો વગેરે આપ્યાં. જેથી સુદામાએ ખર્ચ કરેલ ધન કરતાં બેવડું દ્રવ્ય લઈને સુદામા પોતાના ઘેર આવ્યા.(૭)

સુદામાને પોતાની પર્ણકુટિ (નિવાસ સ્થાન) જોવા મળતી નથી. આ મહાન આશ્ચર્યથી પોતે વિચારવા લાગ્યા કે - અહીં ગુજરાતના રસકવિ પ્રેમાનંદના શબ્દોમાં કહીએ તો,

ઠામ ભૂલ્યો પણ ગ્રામ નિશ્ચે, ધામ કોઈ ધનવંતનાં;
એ ભવનમાં વસતા હશે, જેણે સેવ્યાં ચરણ ભગવંતના.
પછી સુદામો પડયા સાંસામાં, વિચાર કરે વેગળા જઈ;
આ ભવન કોણે કર્યા હશે, પર્ણકુટિ મારી ક્યાં ગઈ.
એ વિશ્વકર્મા રચી રચના, મનુષ પામર શું કરે;
કુટુંબ મારું ક્યાં ગયું, ઋષિ વામ દક્ષિણ-ફેરા ફેરે.
કોઈ કીર્તિબોલે હસ્તી ડોલે, હયશાળામાં હય હણ હણે;
દાસી કનક કળશભરી પાણી લાવે, ઉભા અપુત સેવક આંગણે.
દુંદુભી વાજે ઢોલ ગાજે, મંડપ તાંડવ થાય છે,
મૃદંગ ધમકે ધુધરી ધમકે, ગીત ગુણિજન ગાય છે.
જોઈ સુદામે નિશ્વાસ મૂક્યો, કોઈ છત્રપતિનાં ઘર થયાં;
આશ્રમ ગયાનું દુઃખ નથી, પણ બાળક મારાં ક્યાં ગયાં.

હોમશબ્દા રૂદ્રાક્ષ માળા, મારી પત્રકુશની સાદડી;
ગોપી ચંદન સન્માર્જની ગઈ, વિપત્ય આવડી ક્યમ પડી ?
દેવની ગત્ય ગહન દીસે, પડયો પ્રાણ કર્મ આધીન,
કુટુંબ વિટંબની વેદના, હું ને દૈવે દેંડયો દીન.
તૂટી સરખી ઝૂંપડીને, લુંટી સરખી નાર;
સડયાં સરખાં છોકરાં, નવ મળ્યાં બીજી વાર.(!)

આ રીતે સુદામાજીની મનો વેદનાનો પાર નથી. આ મહાન આશ્ચર્ય
કારક ઘટના હતી. મારું ગામ આજ છે. સ્થાન આજ છે. મારું રહેઠાણ
પર્ણાકુટી ક્યાં ગઈ. એમ ચિંતા કરતા કરતા આમ તેમ જોવા લાગ્યા.
તે વખતે સુદામાજીની પત્નીએ તેમને જોયા. તેથી સેવકોને બોલાવી તેમની
પાસે મોકલ્યા (૮)

અભિગમ્યાર્ચયા માસુસ્તૈલાભ્યં જન પૂર્વકમ્ ।

સ્નાપયિત્વાત્વલં ચક્રુ રંશુકૈર્મૂપણૈઃ શુભૈઃ ॥૧॥

અત્યાશ્ચર્યં યુતૌ ચૌભૌ પશ્યતઃ સર્વ સંપદઃ ।

રત્નકાંચન ભિત્તશ્ચિ પર્યાકાન્વસ્ત્ર સંચવાન્ ॥૧૦॥

સેવકો સુદામા પાસે આવ્યા તેમને સત્કારપૂર્વક ઘરમાં લઈ આવ્યા. તેલ
મર્દન કરાવી, ઉષ્ણોદકે સ્નાન કરાવ્યું. ઉત્તમ પ્રકારનાં રેશમી વસ્ત્રો અને
આભૂષણો પહેરાવી એમની પૂજા કરી. સુદામાજી પોતાની પત્ની સાથે આશ્ચર્ય
યુક્ત થઈને ચારે બાજુએ જોવા લાગ્યા. ઘરની ભીંતો રત્નજડિત દેખાય છે.
ઠેકઠેકાણે સુંદર શૈયાઓ (પલંગો) બિછાવેલ છે. જ્યાં ત્યાં ઉત્તમ પ્રકારના
વસ્ત્રોનો સંચય થયેલો જોવા મળે છે. તમામ સંપત્તિ અને વૈભવ જોઈને તેમના
આશ્ચર્યનો પાર નથી. (૮-૧૦)

મુક્તામણિગણૈ ચિત્રાણ્યનેકાનિ સ્થલાનિચ ।

હૈમાનિ સર્વપાત્રાણિ ભક્ષ્યાણિ વિવિધાનિચ ॥૧૧॥

હૃદૈવં ચિત્રમખિલં ભર્તારં સા જગાદહ ।

કિમિદં ભવનં ક્ષુદ્રં જાતમિન્દ્ર ગૃહોપમમ્ ॥૧૨॥

- ઘરમાંની જમીન પણ હીરા-માણેક-મોતી જેવાં રત્નો વડે વિચિત્ર પ્રકાશમાન દેખાય છે. ઘરનાં સર્વ પાત્રો સોનાનાં છે. ઠામઠામ ખાવાના સુંદર પકવાત્રો અને પદાર્થો તૈયાર છે. આ સમગ્ર આશ્ચર્યપૂર્ણ ચિત્ર જોઈને સુદામા - પત્ની સુદામાજીને પૂછે છે કે - આપણું તુચ્છ ઝૂંપડા જેવું નિવાસસ્થાન એકાએક ઈન્દ્રના સરખા વૈભવથી ભરપૂર કેમ દેખાય છે? તે કૃપા કરીને કહો. (૧૧-૧૨)

તતો વ્રવીત્ સુદામાતં વૃત્તાંત મખિલં નિજમ્ ।

સુદામોવાચ -

દ્ષ્ટ્વા મદ્વિપદં કાન્તે સખામે યદુનાયકઃ ॥૧૩॥

એવાં પોતાની પત્નીના વચન સાંભળીને સુદામાજીએ પોતે અત્રેથી દ્વારકા ગયા પછીનું અત્યાર સુધી બનેલું સર્વ વૃત્તાંત પોતાની પત્નીને કહી સંભળાવ્યું.

સુદામાજી બોલ્યા : હે પ્રિય સ્ત્રી ! હું દ્વારકાધીશ પાસે ગયો ત્યાં મારી વિપત્તિ ભરેલી સ્થિતિ માર સખા યદુકુલ નાયક શ્રી કૃષ્ણે જોઈ. (૧૩)

મહાં સંવોઘયામાસયદ્દીન પરવાનસૌ ।

વિધિયુક્તં ગુરુમુખાદ્સદ્યઃ પ્રત્યયયકારણમ્ ॥૧૪॥

- અત્રી પોતાના દીન વત્સલ સ્વભાવથી મારું દરિદ્ર દુર કરવા માટે શ્રીમઃ વ્રુગુરુ ગર્ગાયાર્ય મહારાજ પાસે મને વેદ વિધિપૂર્વક એક સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવા સમજાવ્યું. આ વ્રત તુરત જ અનુભવ આપનાર સત્યવ્રત છે. (૧૪)

અલ્યાયાસેન સંસાઘ્યં ભુક્તિ મુક્તિ ફલપ્રદમ્ ।

વ્રતં વૈનાયકં યસ્ય પ્રભાવોઽયં વિરાજતે ॥૧૫॥

અકલ્પિતાઃ સંપદોઽત્ર દ્ષ્યંતે સ્વર્ગદુર્લભાઃ ।

મુંક્ષ્વ નિર્વિણ્ણ મનસા ભજંતિ વિઘ્નનાશનમ્ ॥૧૬॥

- થોડા પ્રયાસથી સાધ્ય કરી શકાય તેમજ સંસારના ભોગ અને મુક્તિ આપનારું આ સત્ય વિનાયકનું વ્રત મુખ્ય છે. આ બધો એનો જ પ્રભાવ છે. આ જે સ્વર્ગમાં પણ દુર્લભ એવી અકલ્પિત સંપત્તિ જણાય છે. એનો જરા

પણ શોક કર્યા વગર ઉપભોગ કરતી વખતે વિઘ્નોનો નાશ કરનારા શ્રી ગણેશજીની ભક્તિ કર. (વિઘ્ન વિનાયક - સત્ય વિનાયકનું સ્મરણ કર.)
(૧૫-૧૬)

યમામનંતિ વેદાન્તાં વ્રહ્મણાં વ્રહ્મણસ્પતિમ્ ।

સંર્વાદિ પૂજ્યં જ્યેષ્ઠાનાં જ્યેષ્ઠં ગણગણેશ્વરમ્ ॥૧૭॥

બુદ્ધ્યેઃ પરતરંતસ્યા ચાલકં પ્રણવાત્મકમ્ ।

સ્વાનંદ નિલયં ભક્ત પ્રિયોસૌ વિઘ્નનાશનઃ ॥૧૮॥

હે પ્રિય ! શ્રી ગણેશ (સત્ય વિનાયક) વેદોના અધિપતિ, બ્રહ્મસ્વરૂપ હોવાથી તથા સર્વ વેદાન્તોએ એમનું સતત વર્ણન કર્યું હોવાથી, સર્વ કાર્યોમાં આરંભમાં પૂજા કરવા યોગ્ય છે. વેદોમાં તેમને શ્રેષ્ઠના પણ શ્રેષ્ઠરૂપથી એટલે જ્યેષ્ઠ (વડીલ)ના પણ જ્યેષ્ઠ (વડીલ), સકલ ગણોના પણ પતિ (ગણપતિ) ગણેશ્વર તરીકે ગાયા છે. તેઓ બુદ્ધિથી પર છે અને બુદ્ધિના ચાલક પ્રણવના આત્મા છે. તેઓ સ્વાનંદ મગ્ન (આત્માના આનંદમાં મગ્ન), ભક્તોને પ્રિય તથા વિઘ્નોના વિનાશક છે. (૧૭-૧૮)

અહીં ટૂંકમાં સમજવાની જરૂર છે કે - સ્વસંવેદ્ય સ્વરૂપ અનન્ત બ્રહ્માંડના જે અધિપતિ છે. તેમને વેદાન્ત એટલે ઉત્તરમીમાંસા શાસ્ત્ર (સર્વ શાસ્ત્રમાં શ્રેષ્ઠ) સદાય વર્ણન કરે છે - કે જે સર્વ (ઈશ્વર - જીવ- માયા - જગત અને શરીર) થી પહેલાં આદિ અસ્તિત્વ સ્વરૂપ હોઈને અધિષ્ઠાન પદેથી આદિ પૂજા કરાવવાનો અધિકાર ધારણ કરનાર, સનાતન વેદધર્મી, વર્ણાશ્રમી જનોના ઉદ્ધારાર્થે આદિ પૂજાય છે.

ઋગ્વેદાદિ વેદોમાં તેમનો વડીલોના પણ વડીલ જ્યેષ્ઠરાજ અને સકલ ગણોના પતિ ગણેશ્વર તરીકે ઓળખાવ્યા છે. વળી જેને ઓળખવા માટે વેદશાસ્ત્ર, પુરાણો અને ઈતિહાસ અને સ્વસ્વરૂપના નિશ્ચયને શ્રુતિઓના આધારપૂર્વક અહંકાર, ચિત અને મન એ ત્રિપુટીથી પર બુદ્ધિતત્વ છે. તે બુદ્ધિથી પણ પર એવા બુદ્ધિના પ્રકાશક, બુદ્ધિના ચાલક અને બુદ્ધિના પ્રેરક તરીકે વર્ણવ્યા છે. તે બુદ્ધિના ખેલક એટલે બુદ્ધિ સાથે રમમાણ કરનારા હોઈ,

વેદોએ બુદ્ધિનું તેમની સ્ત્રી છે એવું વર્ણન કર્યું છે, જેના સ્વરૂપને પામવા માટે બુદ્ધિ અને જ્ઞાનનું પણ સામર્થ્ય નથી. એવા પ્રણવ એટલે ઐકારના સ્વરૂપ કેવલ સ્વસ્વરૂપાકાર કે જેનો સ્વતઃ સિદ્ધ વેદ પ્રતિપાદિત આકાર હોવો જોઈએ. ઐકાર સ્વરૂપ છે. ઐકારની અ, ડ, મ્ એવી ત્રણ માત્રા સ્વરૂપ બ્રહ્માદિ રૂપો રુદ્રના અધિષ્ઠાન સ્વરૂપ છે. એટલે હરિહર બ્રહ્માદિના પણ ઉપાસ્ય રૂપ સ્વરૂપ છે. વળી વિદ્યોનો નાશ કરનારા હોવાથી ભક્તજનોના અત્યંત પ્રિય તેમજ પોતાના ભક્તોને સ્વાનંદ નામના લોકમાં નિવાસ કરાવે છે.

સારં વિદ્ધિ વિશાલાક્ષિ તુષ્ટઃ સત્ય વિનાયકઃ ।

સ્વયંદત્તં વહુતરમલ્યમેવ હિ મન્યતે ॥૧૧॥

શ્વક્ત્યા સમર્પિતં સ્વલ્પં સદેવો વહુ મન્યતે ।

તતસ્તો પૌર્ણિમાયાં તત્પ્રતિમાસં વ્રતં શુભમ્ ॥૨૦॥

- હે મોટા નેત્રવાળી (વિશાલાક્ષિ) સ્ત્રી ! સારૂપ તાત્પર્ય સમજવાનું એ છે કે - શ્રી ઐકારનાથસ્વરૂપ સત્યવિનાયક ભગવાન સંતુષ્ટ થતાં જ તેઓ પોતાના ભક્તોને ઘણું બધું આપવા છતાં અલ્પ જ આપ્યું છે એમ માને છે. જ્યારે સર્વ ભક્તજન સમૂહ-પુષ્કળ આપ્યું, એમ થોડું આપવાથી પણ માને છે. એ પ્રમાણે સુદામાજીએ પોતાની પત્નીને આ સત્યવિનાયક વ્રતનું સર્વ મહાત્મ્ય કહી સંભળાવ્યું. પછી તો તે પ્રત્યેક મહિનાની પૂર્ણિમાના રોજ વ્રત કરવા લાગી. (૧૯-૨૦)

અગાઉ પ્રથમ અધ્યાયના ૨૦માં શ્લોકમાં “વૈશાખે પૌર્ણિમાદિને” શબ્દ વાપરીને આ વ્રતમાં પૂર્ણિમાનું મહત્વ હોવાનું સૂચવેલ છે. અને અહીં બીજા અધ્યાયના ૨૦માં શ્લોકમાં પણ ‘તતસ્તૌ પૌર્ણિમાયા પ્રતિમાસં વ્રતં શુભમ્’ શબ્દોથી સુદામાની પત્ની પ્રત્યેક માસની પૂર્ણિમા એ સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવા લાગી એમ કહી પૂર્ણિમા એ સત્યવ્રતમાં મહત્વનું પર્વ છે એમ પ્રતિપાદન કરેલ છે. ‘શ્રી સત્ય નારાયણ વ્રતકથા’ માં પણ “પૌર્ણિમાસ્યા ચ સંક્રાન્તૌ કૃતવાન્ સત્યસ્ય પૂજનમ્” શબ્દો વાપરી સત્યવ્રતમાં પૂર્ણિમાનું મહત્વ બતાવેલ છે. ‘સત્યં, જ્ઞાનં, અનન્તં બ્રહ્મ’ વગેરે શબ્દો પૂર્ણત્વ તરફ ઈંગિત કરે છે.

પૂર્ણત્વને વ્યક્ત કરતી ચંદ્રની. સોળ કળાઓ પૂર્ણિમાના દિને પ્રતીયમાન થાય છે. માટે પૂર્ણત્વને પામવા માટે પૂર્ણિમાથી વધુ શ્રેષ્ઠ પર્વ કયુ હોઈ શકે ?

ભગવાન શ્રી કૃષ્ણ : સ્વયં પુષ્ટિપતિ છે. તેઓ સ્વયં સોળકળા પૂર્ણ પુરુષોત્તમ છે. તેનો જન્મ દિવસ પણ પૂર્ણત્વની પ્રાપ્તિ માટેનું, પુષ્ટિપતિનો અનુગ્રહ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્તમ દિવસ તે છે જન્માષ્ટમી જે મોહરાત્રિનું મહાપર્વ - 'કાલરાત્રિ, મહારાત્રિ મોહરાત્રિ ચ દારુણા' પૈકીનું સાધકો માટે મહત્વનો સુયોગ છે. પછી આવે છે. વૈશાખે પૌર્ણિમાદિને વૈશાખ માસની પૂર્ણિમા (અથવા કોઈપણ માસની પૂનમ) અને તેમ ન બને તો પ્રત્યેક માસની વરદ ચતુર્થી અથવા મંગળવાર કે શુક્રવારે આ વ્રત કરવું એમ કહેવામાં આવ્યું છે. આમ છતાં સત્યવ્રત કે સત્યાચરણ એ તો પરમકૃપાળુ પરમાત્માને પામવાનો અભિગમ છે. એટલે સત્યવ્રતની શરૂઆત કોઈપણ દિવસથી થઈ શકે છે. એટલે પછી આંગળ કહ્યું છે કે 'કસ્મિન્નપિ શુભેદિને પ્રાતઃ સંકલ્પયેત્ વ્રતમ્ ।'

એવા શબ્દો વાપરીને, પુણ્યનો ઉદયમાન થાય તેવા શુભ દિને પ્રાતઃકાળે આ વ્રત માટે સંકલ્પ કરી વ્રત કરવું એમ સ્પષ્ટ જણાવેલ છે.

ચક્રાતે મોદ ભરિતૌ સ કુટુંબસ્તતોદ્વિજઃ ।

ભુક્તવૈવ વિવિધાનભોગાન્સ્વાનંદ પ્રતિ જગ્મિવાન્ ॥૨૧॥

આ રીતે શ્રી સત્યવિનાયકનું વ્રત આચરીને તે સુદામાએ પોતાના કુટુંબ સાથે આ લોકનાં અનેક પ્રકારનાં સુખ ભોગવ્યાં અને અંતે શ્રી ગણેશજીના સ્વાનંદ લોકને પામ્યા. અર્થાત્ 'સ્વસ્ય આનંદઃ સ્વાનંદઃ પ્રોક્તઃ ।' પોતાના આત્માના આનંદ સ્વરૂપમાં તદ્દરૂપ થયા. (૨૧)

इति श्री ब्रह्मांडपुराणे शिवपार्वती संवादे श्री सत्यविनायक

व्रतोपाख्याने द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥ ॐ ॐ ॐ

આ પ્રકારે શ્રી બ્રહ્માંડ પુરાણનો શિવ-પાર્વતીના સંવાદરૂપ શ્રી સત્ય વિનાયક કથાનો સ્વાનંદી ટીકા સાથે બીજો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

॥ ॐ શ્રી સત્યવિનાયકાય નમોનમઃ ॥

॥ અથ તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥

ઋષયઃ

સૂતત્વદ્વદનાં ભોજાત્કથાં ચિત્રાંવતાશ્રયામ્ ।

શ્રુણવન્તો ન હિ તૃપ્તાઃ સ્મઃ સુઘયાઈવમાનવઃ ॥૧॥

પુરોવદ મહાભાગ ભોઃ સતાં રોમહર્ષણ ।

તતઃ કિમકરોદ્દૈશ્યઃ સુદામ્નઃ પ્રાપ્યતદ્વ્રતમ્ ॥૨॥

- શૌનકાદિ ઋષિઓ બોલ્યા : હે સૂતપુરાણિકજી, આપના વદન કમળથી આ વિચિત્ર કથા તો સાંભળી પણ તે અત્યંત મધુર અને અમૃત સમાન હોવાથી મનુષ્ય માત્રને સંતોષ થતો નથી. તેમજ અમે પણ તૃપ્ત થતા નથી. (૧)

હે મહાભાગ્યશાળી ! સંતજનોને રોમાંચ કરાવનારા !! સુદામા પાસેથી તે મણિ નામના વૈશ્યે વ્રત સમજી લીધું તે પછી શું કર્યું, તે જો આપ જાણતા હોય તો કહો. (૨)

સૂત ડવાચ -

નહા પુષ્ટાવતાં લોકે મતિઃ સત્ય વિનાયકે ।

ભવંતઃ સાધુ-વરિતા વ્રાહ્મણા વેદવાદિનઃ ॥૩॥

તત્કિચિત્રં ભક્તિમંતઃ સતતં વ્રહ્મણસ્પતૌ ।

ભવદાજ્ઞા સ્ફૂરદ્વૃદ્ધિઃ કથયેતાં યથા શ્રુતામ્ ॥૪॥

સૂતજી બોલ્યા : આ જગતમાં જેઓ પુણ્યશાળી નથી એમની બુદ્ધિ સત્યવિનાયક તરફ વળતી નથી. આપ બધા સાધુચરિત, બ્રાહ્મણ અને વેદવાદી છો. તો પછી તમારામાં એ દેવ વિશે ભક્તિ પ્રગટે એમાં શું આશ્ચર્ય હોય ? એટલે તમારી આજ્ઞાથી બુદ્ધિને પ્રેરણા આપે એવી જે કથા મેં સાંભળી છે તેવી જ તમોને કહું છું. (૩-૪)

શિવ ડવાચ -

સોપ્યા યયૌ સ્વનગરં તદા કચ્છભુજાભિધમ્ ।

વૃતાંતં કથયિત્વા સૌ સ્વજનાન્માર્ગ સંભવમ્ ॥૫॥

પરેહ નિચકારાશુ તાવદ્વિભવ સંયુતઃ ।

મણિર્મક્તયા પરમયા સત્ય વૈનાયક વ્રતમ્ ॥૬॥

શિવજી બોલ્યા : હે પાર્વતી ! પેલો મણિનામક વૈશ્ય ત્યાંથી નીકળીને પોતાના કચ્છ-ભુજ નગરમાં આવ્યો અને રસ્તામાં નાશ પામેલ ધન સંબંધી ઘટના પોતાની પત્ની અને સ્વજનોને કહી સંભળાવી. પછી બીજા દિવસે તે મણિ વૈશ્યે પોતાના વૈભવ અનુસાર, ભક્તિ પૂર્વક શ્રી સત્ય-વિનાયકનું વ્રત કર્યું. (૫-૬)

સાયન્હ પૂજા સમયે શ્રેણી મુખ્યાત્સ નાગરાનું ।

શ્વાહ્યાનાન્વેદ વિદુષોરાજઃ પ્રતિનિધિં તથા ॥૭॥

ચિત્રવાહું નિજં મિત્રં પ્રસાદા ય સમાહ્યત્ ।

મિત્રાગમન હ્રષ્ટો સૌ તૂર્ણ ગત્વાથતદગૃહમ્ ॥૮॥

સાયંકાળે પૂજાના સમયે પોતાના આપ્તજનો (સગાંવડાંલાં) ગામના આગેવાન પુરધો, નગરજનો તથા વૈદિક બ્રાહ્મણો તેમજ રાજાના ચિત્રબાહુ નામના પ્રધાનને પણ પોતાનો મિત્ર હોવાથી આમંત્રણ આપીને તેણે પ્રસાદ લેવા માટે બોલાવ્યા. પોતાના મિત્રના આગમન સાથે મળેલા આમંત્રણથી પ્રસન્ન થઈને ચિત્રબાહુ પ્રધાન તરત જ મણિ નામક વૈશ્યના ઘરે પધાર્યો. પૂજા ચાલતી હતી ત્યાં બેઠો. (૭-૮)

પ્રસાદ મુપગૃહ્યાસૌ સ્વમિત્રં નિજગાદહ ।

ચિત્રવાહુ ઉવાચ -

કુશલં તે પ્રવસિતં કચ્ચિદ્ધાર્તીનિરામયમ્ ॥૯॥

इति मित्र वचः श्रुत्वा कुशल प्रश्न पूर्वकम् ।

स्ववृत्तं मार्गं संभूतं द्रव्यापायं व्रतागमम् ॥૧૦॥

પૂજન કાર્ય પુરું થતાં આપેલો પ્રસાદ ગ્રહણ કર્યો પછી પ્રધાન ચિત્રબાહુ બોલ્યો : 'હે મિત્ર ! પ્રવાસ સુખરૂપ થયો? આરોગ્ય કેવું રહ્યું? વ્યાપાર કાર્ય બરાબર ચાલ્યું કે?' વગેરે પ્રશ્નો કરી કુશળ સમાચાર પૂછતાં જ મણિ વૈશ્યએ મિત્રના ઉત્તર આપતાં માર્ગમાં પોતાને જે સંકટનો ભોગ બનવું પડ્યું હતું તે

વિષેની તમામ વાત કરી. પોતાનું ધન ચોર લોકો ચોરી કરી ગયા તે પૈકી માત્ર એક હજાર સોના મહોર હાથ આવી, તેમાંથી પાંચસો મહોર મેં એક બ્રાહ્મણને (સુદામાને) આપી તેણે એ તમામ મહોરનો ખર્ચ કરી શ્રી સત્ય વિનાયક વ્રત કર્યું. તે વ્રત મેં તે બ્રાહ્મણ પાસેથી સમજી લીધું હતું. જે કરવાથી મને મારું ગયેલું દ્રવ્ય સત્ય વિનાયક પ્રભુની કૃપાથી પુનઃપ્રાપ્ત થાય. (૯-૧૦)

અહીં બ્રાહ્મણ અને વણિકના સ્વભાવમાં રહેલ તફાવત સ્પષ્ટ સમજાય છે. સુદામા બ્રાહ્મણને મણિ નામના વણિકે પોતાને મળેલ એક હજાર સુવર્ણ મુદ્રાઓમાંથી અર્ધી (પાંચસો) મુદ્રા સુદામાને આપી. પાંચસો બચાવી પોતાની પાસે રાખી લે છે. જ્યારે બ્રાહ્મણ સુદામા અત્યંત ગરીબ હોવા છતાં બીજા દિવસનો વિચાર કર્યા વિના પોતાને મળેલ તમામ (પાંચસો) મુદ્રાઓ શ્રી સત્ય વિનાયકના વ્રત પૂજન કાર્ય માટે વાપરી નાંખે છે. આ તફાવત વ્રત કરનારે ખાસ ધ્યાનમાં લેવા જેવો છે.

કથયામાસ સમણિયાં વ્તાવત્સમાગતાઃ ॥

ચૌરાસ્ત દ્રવ્ય માદાય કુપ્ય રત્નાદિ સંયુતમ્ ॥૧૧॥

પૂર્વં નિવોદિતાશ્ચરૈઃ સખ્યાઙ્વ તદંતિકે ।

દર્શયામાસ તુ રથ દેવમાયા વિમોહિતાઃ ॥૧૨॥

- મણિવૈશ્ય આ વાત ચિત્રબાહુ પ્રધાનને કહે છે ત્યાં એક આશ્ચર્યકારક ઘટના બને છે. પેલા મણિ વૈશ્યનું ધન ચોરનારા ચોર લોકો સઘળું ચોરેલું ધન લઈને મણિ નામના વૈશ્યને ત્યાં આવ્યા અને પોતાના નોકરો પાસે ચોરોએ કહેવાડાવ્યું કે વેપાર અર્થે કોઈ એક વેપારી આવ્યો છે. પછી રજા લઈને વેપારીના વેશમાં આવેલા તે ચોર લોકો મણિ વૈશ્યના ઘરમાં આવી સજ્જનની માફક બેઠા. ત્યાં પ્રધાન ચિત્રબાહુ પણ બેઠેલા છે. તે ચોર લોકો અત્યંત ચતુર હતા. છતાં બુદ્ધિપતિ શ્રી સત્યવિનાયકની માયાથી મોહિત થઈને આ ઝવેરાત અમારે વેચવાનું છે. એમ કહી રજુ કર્યું. (૧૧-૧૨)

રત્નાનિ રત્નચિતાલંકારાન્ સચિવાયતાન્ ।

ઋયાર્થં ત્તે ન તે સર્વે પરિક્ષાર્થં સમર્પિતઃ ॥૧૩॥

મળયે સાપિતાન્દ્રષ્ટવા પરિચીયવખાણહ ।

ચિત્રબાહુમિમે મદીય ઘનદ્વારકાઃ ॥૧૪॥

- રત્નજડિત અલંકારો પ્રધાન ચિત્રબાહુની સમક્ષ વેચવા માટે પરિક્ષાર્થ રજુ કરવામાં આવ્યા. ચિત્રબાહુ એ આ આભૂષણો વગેરે મણિ વૈશ્યને બતાવ્યાં, એ જોઈને આભૂષણોની ઓળખાણ થતાં તે બોલ્યો કે હે ચિત્રબાહુ, આ બધા ચોર છે અને એમણે આ મારું જ ધન હરણ કરેલું (ચોરેલું) છે. આ લોકો વેપારી નથી પણ મારા દ્રવ્યના ચોર છે, અને આ ધન મારું જ છે.

ત્વયાર્પિતા મુદ્રિકે ચં પૂર્વં વૈયાહિકોત્સવે ।

અનર્ઘ્ય માણિક્ય મયિતામેતાં સ્મરતાશ્દવાન્ ॥૧૫॥

તતઃ સ્વીયાં નિશ્ચિકાય રુરોપસતદાપરમ્ ।

તાવત્સકૃતિના જ્ઞાતાં જ્ઞાત્વા તાંદસ્યવઃ પ્રિયે ॥૧૬॥

- વિશેષ હું શું કહું? જ્યારે આપને ત્યાં લગ્ન પ્રસંગ હતો ત્યારે આપે મને જેમાં મૂલ્યવાન માણેકનું રત્ન જડેલું છે. તેવી આ વીંટી (મુદ્રિકા) મને આપી હતી. તે આજ વીંટી છે. તમે એ યાદ કરો. (૧૫)

- પછી પોતે આપેલી તેજ આ વીંટી છે. એમ ઓળખી જતાં ચિત્રબાહુ પ્રધાનને ક્રોધ ચઢતાં લાલચોળ થઈ ગયો. હે પ્રિયે (પાર્વતી) ! એ પ્રમાણે આ લોકો જ ચોર છે અને ચોરી કરી ગયેલા તે વેચવા આવ્યા છે. એમ યથાર્થ ખાત્રી કરી લીધી. (૧૬)

મયમ્બીતાઃ સંદધિરે હૃદયે દ્રષ્ટ પ્રત્યયાઃ ।

સર્વં ગૃહીત્વા પ્રકૃતિર્યદિ મોક્ષ્યતિનોઽખિલાન્ ॥૧૭॥

તદેવં પૂજયિષ્યામી દેવં સત્યવિનાયકમ્ ।

તતોઽસૌ નિજગાદો ચૈ સ્તશ્ચેતઃ કંપયન્નિવ ॥૧૮॥

- પોતે ચોર છે એમ પ્રધાન જાણી ગયા છે. એમ સમજી હે પ્રિયે ! તે ચોર લોકો ભયભીત થઈ કાંપવા લાગ્યા અને હૃદયમાં નિશ્ચય કર્યો કે આ મણિવૈશ્યે જે વ્રત કર્યું તે વ્રતના પ્રભાવથી પોતાનું સર્વસ્વ દ્રવ્ય ઘેર બેઠા પહોંચાડવા અમે અહીં આવ્યા છીએ. એમાં અમે ભૂલ ખાધી છે. જો આ

પ્રધાન આ બધું ધન લઈ લેવા છતાંય અમને જીવતા છોડી દેશે અને ગૂનાથી મુક્ત કરશે તો અમે પણ સત્ય વિનાયકનું પૂજન કરીશું. એવો સંકલ્પ કરી મનોમન ભગવાન સત્ય વિનાયકને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. પછી પ્રધાન ચિત્રબાહુ ચોર લોકો કંપી ઉઠે તેવી ગર્જના કરી કહેવા લાગ્યા. (૧૭-૧૮)

ચિત્રબાહુ ઉવાચ -

તન્નાયકં હૈકિતવ સામ્ય કસ્માદિયંત્વયા ।

લઘ્વા સુમુદ્રિકા સત્યં વદસર્વં સહાખ્યહમ્ ॥૧૧॥

નોચેદ્રાજ્ઞે નિવેદ્યાશુ સર્વાન્વશ્ચોરસત્તમાન્ ।

વિનિશિક્ષાભિદંડેન મહતા પાપકારકાન્ ॥૨૦॥

- હે ચોરોના સરદાર, હે બનાવટી સજ્જનો, આ વીંટી તમોએ કોની પાસેથી મેળવી છે. તે સાચે સાચું કહી દો તો હું તમારા અપરાધની ક્ષમા કરી તમને મુક્ત કરીશ.

- હે ચોરોના સરદાર, જો તમે સાચી વાત નહિ કરો તો પછી અમે તમારા જેવા પાપીઓને રાજા પાસે રજુ કરી ભારે સજા કરાવીશ, દંડ કરાવીશ. પાપની શિક્ષા અવશ્ય મળશે જ. (૧૯-૨૦)

इति प्रतिनिधेर्वाचं श्रुत्वा त जातसाध्वसाः ।

उचुस्तं प्रखलद्वाचः कंपमानांगयष्टयः ॥२१॥

सर्वं यथातथं वृत्तं निखिलं चजदुर्धनम् ।

ग्रहित्वा तत्प्रतिनिधिः सर्वं दत्त्वामर्णिप्रति ॥२२॥

- આ પ્રમાણે પ્રધાનના વાક્ય સાંભળીને થરથર ધૂજતા, ગભરાઈ ગયેલા તે ચોર લોકોએ થોથવાતી વાણીમાં તમામ હકીકત યથાતથ કહી દીધી. અમોએ અમુક સ્થાને આ માલની ચોરી કરી હતી. ત્યાંથી આ માલ અમો ચોરી કરીને લાવેલા છીએ. એ પ્રમાણે તમામ સાચી હકીકત કહી દીધી, અને સર્વ ધન હતું તે પ્રધાનની સમક્ષ મૂકી દીધું, તે લઈને પ્રધાને મણિ વૈશ્યને સુપરત કર્યું. (૨૧-૨૨)

મુમોચ ચોરાસકલાન્સત્યભાષણ તોષિતઃ ।

एवं व्रत प्रभावेन समणिलब्धवान्धनम् ॥२३॥

ततोऽति हृष्टमनसा प्रतिमासं पुपूजह ।

भुक्त्या सविविधाभोगान्क्रमात्स्वानंद मेयिषान् ॥२४॥

- શ્રી સત્યવિનાયકનું વ્રત કરવાનો મનોમન સંકલ્પ કરવાથી તેઓની બુદ્ધિ પ્રથમ તો સાચું બોલવાની થઈ અને સત્કર્મમાં પ્રેરણા થઈ આ ઉભય પ્રકારે સુધરવાથી તે ચિત્રબાહુ પ્રધાને ચોર લોકોને દંડ કર્યા વિના છોડી મુક્યા. મણિ વૈશ્યને શ્રી સત્ય વિનાયક (મહા-ગણપતિ મહારાજ) ના વ્રતના પ્રભાવથી ગયેલું સઘળું ધન આશ્ચર્યકારક રીતે આવી મળ્યું. તેથી પ્રસન્ન થયેલ મનવાળો મણિ વૈશ્ય પ્રત્યેક મહિને શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત અને પૂજન કરવા લાગ્યો, તે ભક્તિયોગથી આ મનુષ્યલોકના વિવિધ સુખો ભોગવીને અંતે શ્રી મહાગણપતિના સ્વાનંદ લોકને પામ્યો, કે જેથી તેનું સંસારનું આવાગમન ટળી ગયું. (૨૩-૨૪)

ब्रह्मोवाच -

ततो ह्य प्रत्ययोसौ प्रधानो हृदि नारदः ।

व्रतं संमानयाममास सुपुत्रावाप्तये वरम् ॥२५॥

लब्ध्वा सुपुत्रमुदितो विसस्मार व्रतं शुभम् ।

ततो विद्वाभिभूतः स राज्ञा स्वल्पा पराधतः ॥२६॥

બ્રહ્માજી બોલ્યા : હે નારદ, મણિ વૈશ્યને આ વ્રતનો જે સત્ય અનુભવ થયો (પરચો મળ્યો) એ પ્રધાન ચિત્રબાહુ જોઈ શક્યા હતા. તેથી પોતાને ત્યાં પુત્ર ન હોવાથી, સંતાન પ્રાપ્તિના હેતુથી તેણે માનપૂર્વક શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત કર્યું. વ્રતની ફળશ્રુતિ રૂપે તેને ત્યાં ભગવાન સત્ય વિનાયકની કૃપાથી પુત્ર રત્નની પ્રાપ્તિ થઈ. ચિત્રબાહુની પ્રસન્નતાનો પાર નથી. પુત્રના મોહમાં અને આનંદના અતિરેકમાં પુત્ર પ્રાપ્તિ પછી શ્રી સત્ય વિનાયકનું શુભ ફળદાયક વ્રત કરવાનું તે ભૂલી ગયો. પરિણામે તેના ઉપર મહાન વિષ્ણુ આવી પડ્યું. તેને રાજાએ નાના અપરાધની મોટી સજા કરી. (૨૫-૨૬)

પુરાત્સર્વસ્વ માદાય ચયૌ નિષ્કાસિતો બહિઃ ।

રેવીતીરે ચરન્ ભિક્ષાં ગિરિપુત્રી શુકાશ્રમમ્ ॥૨૭॥

નત્વા મુનિવરં દુઃખાચ્ચિત્રવાહુ રુરોદહ ।

ધ્યાનેનાલોક્ય તસ્યાગઃ સમુનિસ્તં જગાદ વૈ ॥૨૮॥

રાજાએ ચિત્રબાહુ (પ્રધાન) નું સર્વ ધન અને વૈભવ હરી લીધા અને પોતાના રાજ્ય બહાર કાઢી મૂકી દેશ નિકાલની સજા કરી.

મહાદેવજી પાર્વતીજી પ્રત્યે કહેવા લાગ્યા, હું ગિરિપુત્રી (હિમાલયરાજની પુત્રી) આ પ્રમાણે ચિત્રબાહુની સ્થિતિ થઈ. એટલે તે નર્મદા કિનારે જઈ ત્યાં ભીખ માંગી પોતાનો જીવન નિર્વાહ કરવા લાગ્યો.

સાચી વાત છે કે - 'ભાગ્ય રૂઠે ત્યારે ભલા ભૂપને ભીખ મંગાવે અને ભાગ્ય રીઝે તો ભિખારીને સિંહાસન અપાવે.' માટે તો કહ્યું છે કે, "ભાગ્યં ફલતિ સર્વત્ર ન ચ વિદ્યા ન પૌરુષમ્ ।" ભાગ્ય જ સર્વત્ર ફળ આપનાર છે, કેવળ વિદ્યા કે પુરુષાર્થ ભાગ્ય વિના ફળ આપતા નથી. સાથો સાથ એ વાત પણ યાદ રાખવી જરૂરી છે કે - ક્રિયામાણ કર્મ અને કર્તવ્ય જેનું સારું તેનું ભાગ્ય નિર્માણ પણ સારું જ થવાનું, અને કર્મો જેના સારાં નથી તેનું ફળ પણ સારું મળવાનું નથી જ.

(કર્મની ગહન ગતિ સમજવા માટે લેખક શ્રી શરદચંદ્ર ઈ. પુરોહિત 'કર્મની ગતિ' નામક પુસ્તક વિગતે જુઓ)

ભીખ માંગવાની અવદશાને પામેલ ચિત્રબાહુ (પ્રધાન) એક દિવસે રેવા (નર્મદા) તીરે આવેલ શુકમુનિના આશ્રમમાં આવી પહોંચ્યો. તેણે મુનિવર શુકદેવજીને પ્રણામ કર્યા અને અસહ્ય દુઃખથી ચિત્રબાહુ રડી પડ્યો. આવી તેની દુઃખી હાલત જોઈને મુનિ શુકાચાર્યે ધ્યાન ધરીને જોયું અને તેને કહ્યું કે - (૨૭-૨૮)

શ્રી શુકઝવાચ -

મારોદી ચિત્રવાહોત્વં સ્મર સત્યવિનાયકમ્ ।

સર્વાદિ પૂજ્યં સર્વેશ્ચ પુત્રાર્થે માનિતં પુરા ॥૨૯॥

શ્રી શિવ ઉવાચ -

ઇતિ સંસ્મારિત સ્તેન વ્રતં સસ્માર વિરમૃતમ્ ।

તતો દ્વારા પુત્ર યુત્શ્ચક્રે તત્રૈવતત્પુનઃ ॥૩૦॥

શ્રી શુકદેવજી બોલ્યા : હે ચિત્રબાહુ તમે ૨૩શો નહિ, સનાતન વૈદિક ધર્મમાં સર્વકર્મના અધિષ્ઠાન પૂર્વક જેમની પ્રથમ પૂજા કરવામાં આવે છે, એવા શ્રી સત્ય વિનાયક (મહા ગણપતિ મહારાજ) નું તમે સ્મરણ કરો. તમોએ પુત્ર પ્રાપ્તિ માટે શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવાની માનતા (બાધા) રાખી હતી. તે યાદ કરો. (૨૯)

શ્રી સદાશિવ બોલ્યા - હે પાર્વતી ! આ રીતે શુકદેવજી એ ચિત્રબાહુને વિસ્મૃત થયેલ શ્રી સત્ય વિનાયક વ્રતની યાદ તાજી કરાવી એટલે બૂલી જવાયેલ વ્રત યાદ કર્યું અને તેણે પોતાની પત્ની તથા પુત્ર સાથે ફરીથી આ વ્રત કર્યું.
(૩૦)

તતો વ્રત પ્રભાવેન તદ્રાજા ધર્મકીર્તિના ।

વિચાર્શં બહુ માનેન સમાહૂતઃ સમાયયૌ ॥૩૧॥

રાજઃ પ્રીતિં પરાં પ્રાપ્ત્વાં તે તસ્થાનમગાન્મુદા ।

તેઽપિ ચોરાઃ સમાયાતાઃ સ્વદેશં મગધાભિધમ્ ॥૩૨॥

- આ વ્રતના પ્રભાવથી પોતાના પ્રધાનને અપરાધ વિના સજા કરી છે, તે યોગ્ય નથી એવો વિચાર તે ધર્મકીર્તિ રાજાના મનમાં આવવાથી, તે રાજાએ મોટા સન્માનપૂર્વક ચિત્રબાહુ પ્રધાનને પોતાની પાસે બોલાવ્યો. એટલે તે પોતાના કચ્છ-ભુજ નગરમાં પાછો આવ્યો. રાજાની પરમ પ્રીતિ તેણે ફરી પ્રાપ્ત કરી અને પ્રધાનપદે પુનઃ સ્થાપિત કર્યો. પછી તો તે આ લોકના સઘળાં સુખ ભોગવી અંતે મોક્ષપદને પામ્યો. આ તરફ પેલા ચોર લોકોએ શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવાની માનતા રાખી જેથી તેમને કોઈપણ જાતની સજા ન થતાં મુક્ત થઈ પોતાના મગધ દેશમાં ગયા. (૩૧-૩૨)

ત્યક્ત ચૌર્યાઃ સદાચાર સ્તત્સાદાત્સુવુદ્ધયઃ ।

તદા સંમૃત સંભારા કલગોસ્તીરે સુશોભને ॥૩૩॥

કૃત્વા મંડપિકાં ચારુ કદલી સ્તંભમંડિતામ્ ।

પુપુજુઃ પરયા ભક્ત્યા દેવં સત્ય વિનાયકમ્ ॥૩૪॥

- પછી તો તે ચોર લોકોએ ચોરી કરવાનું છોડી દીધું. દિવસે દિવસે સદાચાર સંપન્ન બન્યા. શ્રી સત્ય વિનાયક મહારાજની કૃપાથી તેમને સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. મહાદેવજી પાર્વતીને કહેવા લાગ્યા કે -

હે પ્રિયે ! એ પ્રમાણે થયા પછી ફાલ્ગુનદીના મનોરમ્ય કિનારે તેઓ જરૂરી સામગ્રી લઈને ગયા. ત્યાં કેળના સ્તંભથી કલાત્મક મંડપ બાંધી પરમ ભક્તિ પૂર્વક શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત અને પૂજન કર્યું. (૩૩-૩૪)

આ પ્રમાણે શ્રી સત્ય વિનાયક વ્રત કથાનો ત્રીજો અધ્યાય પૂર્ણ કરતાં પહેલાં કેટલીક મહત્વની વાત વિચારી લઈએ.

આ ત્રીજા અધ્યાયની ફળશ્રુતિ એવી છે કે - મણિ નામક વૈશ્યએ સુદામાજી પાસે સત્ય વિનાયકનું વ્રત જાણી પોતાના કચ્છ - ભુજ નગરમાં આવી વિધિપૂર્વક વ્રત કર્યું વ્રત પ્રભાવથી જે ચોરલોકો તેનું ધન ચોરી ગયેલા તેઓ ખેંચાઈને તેના નિવાસ સ્થાને આવ્યા એ આશ્ચર્યજનક ઘટનાથી ગુમાવેલ ધન તેને પાછું મળી ગયું. એટલે આ વ્રતના પ્રભાવથી મણિ વૈશ્યનું જીવન સાચા અર્થમાં મણિ રૂપે પ્રકાશી ઉઠયું. જીવનનું નવ પલ્લવન થયા ઉપરાંત તેના મિત્ર ચિત્રબાહુ પ્રધાનને વ્રત કરવાની પ્રેરણા થઈ. આ વ્રત કરવાથી ચિત્રબાહુને પુત્ર સંતાન પ્રાપ્તિ થઈ. સંતાન પ્રાપ્ત થતાં મોહવશ વ્રત કરવાનું તે ભૂલી ગયો રાજાએ દેશ નિકાલ સજા કરી એટલે તે ભીખ માંગતો થયો. નર્મદા કિનારે શુક્રમુનિએ પ્રેરણા કરી એટલે તેણે સત્ય વિનાયકનું વ્રત કર્યું એટલે વ્રતના પ્રભાવથી રાજાએ ચિત્રબાહુને બોલાવી ફરીથી પ્રધાનપદે સ્થાપિત કર્યો. આ ચિત્ર-બાહુના જીવનના ચિત્રો બદલવામાં પણ સત્ય વિનાયકના વ્રતનો મોટો પ્રભાવ છે. આપણે પુરુષાર્થ કરી આ વ્રત વિધિપૂર્વક કરીએ તો; આપણાં જીવનનું ચિત્ર સુખદ બને એ શંકા વગરની વાત છે. મણિ વૈશ્યનું ધન ચોરનારા ચોર લોકોએ પણ ચોરી કરવાનું છોડી દીધું અને ફલ્ગુ નદીના કિનારે સત્ય વિનાયકનું વ્રત કર્યું. આમ આ અધ્યાયના તમામ પાત્રો આપણે સત્ય વિનાયકના વ્રતમાં દૃઢ પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરનારા બની રહે છે.

इति श्री ब्रह्मांडपुराणे शिवपार्वती संवादे श्री सत्यविनायको
पाख्याने तृतीयोऽध्यायः ॥३५॥ ॐ ॐ ॐ

આ પ્રકારે શ્રી બ્રહ્માંડપુરાણનો શિવપાર્વતીના સંવાદરૂપ શ્રી સત્ય
વિનાયક કથાનો સ્વાનંદી ટીકા સાથે ત્રીજો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

ॐ ॐ ॐ

॥ ॐ श्री स्वानंद पतये नमोनमः ॥

॥ अथ चतुर्थोऽध्यायः ॥

शिव उवाच -

तत्र कस्माद्य यौकाचिल्ललना रुदती भृशम् ।

दुःखार्ता म्लानवदना वदान्या जीविते स्वके ॥१॥

तां निरीक्ष्य तथा भूतां भार्गवो वेदविद्विजः ।

परदुःखा सहिष्णु तद्रवताचार्यो जगादह ॥२॥

સદાશિવ બોલ્યા : હે પાર્વતી ! ત્યાં ફલ્ગુનદીના કિનારે મગધદેશના
ચોરો શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત-પૂજન કરતા હતા. તે સમયે અતિ દુઃખથી
મુખ જેનું મ્લાન થયું છે. એવી રડતી-કકલતી (ચિલ્લાતી) એક સ્ત્રી ત્યાં આવી
પહોંચી. તે એવું બોલતી હતી મારે જીવવું નકામું છે. હવે તો હું મરી જાઉં
તો જ છૂટકારો થાય. હવે તો હું જરૂર મરી જઈશ. આવો પ્રલાપ કરતી તે
દુઃખી સ્ત્રીને જોઈને તે સમયે પૂજા કરાવી રહેલા વેદજ બ્રાહ્મણ ભાર્ગવ કે જે
પારકાનું દુઃખ સહન કરી શકતા ન હતા તેથી તેને દયા આવી. એટલે તે
વ્રતાચાર્ય ભાર્ગવ તે સ્ત્રીને પૂછવા લાગ્યા. (૧-૨)

भार्गव उवाच -

कासि कस्यासितन्वंगि कुतोत्रागमनंतव ।

किं दुःखं वद कल्याणि हरतां तद्विनायकः ॥३॥

ભાર્ગવ બોલ્યા : તમે કોણ છો? હે પાતળા અંગવાળી સ્ત્રી તમે કોના
છો? (તમારો માલિક-પતિ કોણ છે?) તમે અહીં ક્યાંથી આવ્યા? હે કલ્યાણી
તમને શું દુઃખ છે? તે બધું મને કહો, ભગવાન શ્રી સત્યવિનાયક તમારાં
દુઃખને હરવા સમર્થ છે.(૩)

અહીં વ્રતાચાર્ય ભાર્ગવની વાણીમાં ચતુરાઈ છે; વિવેક છે, લાગણી શીલતા છે અને પ્રશ્ન કરવાની કુશળતા છે તે પ્રગટ થાય છે. ભાર્ગવે પેલી રૂઢન કરતી દુઃખાર્તા સ્ત્રીને પ્રથમ પ્રશ્ન કર્યો 'તમે કોણ છો?' એ પ્રશ્ન સહજ અને સ્વાભાવિક છે. બીજો પ્રશ્ન કર્યો 'હે પાતળા અંગવાળી સ્ત્રી તમે કોના છો?' આ પ્રશ્નમાં બે વાત છે. તમે કુંવારા હો તો તમારા પિતા અને પરિણત હો તો તમારા પતિ કોણ છે? આમાં પાતળા અંગવાળી કહીને તેના લાવણ્યની થોડી પ્રસંશા પણ કરી છે, પછી આગળનો ત્રીજો પ્રશ્ન છે 'તમે અહીં ક્યાંથી આવ્યાં?' આ પ્રશ્નમાં ક્યાંથી અને શા માટે અહીં તેણીનું આગમન થયું તેનો ભાવાર્થ છૂપાયો છે. આમ છતાં પેલી સ્ત્રી રડી રહી હતી. એટલે ચોથો પ્રશ્ન કર્યો 'હે કલ્યાણી ! તમને શું દુઃખ છે?' એવું પૂછીને જે સ્ત્રી કલ્યાણ કરનારી છે એવી તેને શું દુઃખ હોઈ શકે? એવા પ્રશ્નમાં મોટું રહસ્ય છૂપાયેલું છે.

અહીં ચોથા પ્રશ્નમાં વ્રતાચાર્ય ભાર્ગવે સ્ત્રીને કલ્યાણી તરીકે સંબોધન કર્યું. ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ રૂપ ચાર પુરુષાર્થમાં પુરુષની સહાયક બની કલ્યાણ તરફ દોરે અને દોરાય તે જ કલ્યાણી કહેવાય. કલ્યાણના કંટક છાયા પંથમાં આવતા દુઃખા કે અવરોધો પાર કરવામાં ગુરુ સહાયક બની શકે. માર્ગદર્શન આપે અને ઉપાય પણ બતાવે. આથી ગુરુ તરીકે હું તમને દુઃખ નિવારણનો ઉપાય બતાવું છું. તમે મારા પ્રશ્નોના જવાબ આપો અને શું દુઃખ છે? તે કહો. બાકી તમારો વિઘ્નો હરનારા દેવ તો શ્રી સત્ય વિનાયક (વિઘ્ન હર્તા - મહાગણપતિ) છે. તે તમારાં દુઃખને દૂર કરશે. એમ કહી તે સ્ત્રીને તેઓ શ્રી સત્યવિનાયકના વ્રત તરફ પ્રેરણા કરે છે.

इति तद्वाक्यमाकर्ण्य किञ्चिर्हर्षवती सती ।

द्विज वाग्जाता विश्वासा स्ववृत्तं सा जगादह ॥४॥

- હવે ભાર્ગવ બ્રાહ્મણના ચતુરાઈ ભરેલા ચાર પ્રશ્નોના વાક્યો સાંભળીને આ ચોથા અધ્યાયના ચોથા શ્લોકમાં તે સતી સનારીને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો. જેથી તેણીને કંઈક હર્ષ થયો, અને પ્રસન્નતા ધારણ કરી તે સ્ત્રી ભાર્ગવ બ્રાહ્મણને પોતાનું સઘળું વૃતાંત કહેવા લાગી. (૪)

સો ઉવાચ -

ચન્દ્રસેના હ્રપઃ શ્રીમાન્ રાજા માલવદેશપઃ ।

વદાન્યો ધર્મસંપન્ન તેજસ્વી સંશિત વ્રતઃ ॥૫॥

ધર્માત્મા સત્યવચનો વેદશાસ્ત્રાર્થ તત્ત્વપિત્ ।

ચતુરંગ બલોપેતાઃ સર્વલક્ષણ લક્ષિતઃ ॥૬॥

- તે સ્ત્રી બોલી : હું શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ ! માલવદેશનો અધિપતિ એક ચંદ્રસેન નામે રાજા છે. તે મહાન ઉદાર ધનેશ્વરી, ધર્મસંપન્ન, તેજસ્વી, અતિ પ્રેમપૂર્વક કડક રીતે વ્રત કરનારો છે. તે ધર્માત્મા, સત્યવચની, વેદશાસ્ત્રનો જ્ઞાતા અને તત્ત્વવેત્તા છે, આમ સર્વલક્ષણ સંપન્ન તે રાજા પાસે ચતુરંગ સૈન્યબળ (ભૂમિદળ, હવાઈદળ, જલસેના અને અશ્વદળ વાળું ચાર પ્રકારનું સૈન્યબળ) પણ મોટું છે. (૫-૬)

રક્ષિતા વસુધાં સર્વાં ભજાઃ પુત્રાનિવૌરસામ્ ।

તસ્યાહં મહિષી નામ્ના સુશીલા પુત્રવર્જિતા ॥૭॥

અતઃ પરાવૃતા જાયા નામ્ના સામદનાવતી ।

ગુણવાત્રીતિ વાંશ્ચોભો પ્રધાનૌ સર્વવિત્તભૌ ॥૮॥

- તે નૃપતિ પૃથ્વીનું સારી રીતે રક્ષણ કરનારો છે. તેમજ પોતાની પ્રજાનું ઔરસપુત્ર પ્રમાણે (પોતાના જ સંતાનની માફક) પાલન કરે છે. તેમની હું ચારિત્રવાન (સુશીલા) પરંતુ પુત્ર વિનાની પટરાણી છું. અર્થાત્ મને સંતાન નથી. તેથી તે ચંદ્રસેન રાજાએ પુત્ર કામના માટે બીજી રાણી નામે મદનાવલી સાથે લગ્ન કર્યાં છે. રાજાને ગુણવાન અને નીતિમાન એવા બે સર્વ વાતને જાણનારા પ્રધાનો પણ છે. (૭-૮)

સુનીતિ કુશલૌ યસ્ય કાર્તિકેય પરાક્રમૌ ।

સમેભર્તા વશંનીતઃ સપત્ન્યા શ્યામયાકિલં ॥૯॥

રમતેઽહર્નિશં સોપિ નાનલંકાર ભૂષયા ।

નવિયોગં હિ સહતે ક્ષણમાત્રં તયા ક્વચિત્ ॥૧૦॥

- તે બંને પ્રધાનો ન્યાયમાં કુશળ તથા કાર્તિકેય સ્વામીની માફક પરાક્રમી છે. તે સર્વ સારી વાત છે. પરંતુ હાલમાં નવપરિશિત (સોળ વર્ષીયા સુંદરી

મદનાવતી) પત્ની શ્યામાએ મારા પતિને વશ કીધા છે. (અહીં વપરાયેલ શ્યામા શબ્દ સમજવા જેવો છે. કુવાના જળ તથા વૃક્ષની છાયા માફક જે સ્ત્રી ક્રોધ સમયે ઠંડી અને ઠંડા વાતાવરણમાં ઉખાભરી દેનારી હોય તેને શ્યામા કહેવાય છે.) (૯)

રાજા પણ અહર્નિશ (રાત-દિવસ) એની સાથે વિવિધ અલંકારો અને વેશભૂષા ધારણ કરી રહે છે. તેનો ક્ષણમાત્ર વિયોગ પણ રાજા સહન કરી શકતા નથી. (૧૦)

માં ઘિલ્કરોતિ રાતતં ન શ્રુણોતિ ચમદ્વચઃ ।

રુષામામીક્ષતે નિત્યં ન ગૃહ્ણાતિમયાર્પિતમ્ ॥૧૧॥

તસ્યા દાસ્યં વિઘાયાહં સ્થિતાવેષ્મિનિ દુઃખિતા ।

તસ્યાં તસ્યા ભવત્સૂનુઃ સપત્ન્યાં ચારુલોચનઃ ॥૧૨॥

- નાના પ્રકારના વસ્ત્રાલંકારવાળી તે સ્ત્રી (મદનાવતી) ના મોહમાં રાજા અત્યંત રમમાણ જ રહે છે અને મને સતત ઘિલ્કારે છે. મારી કોઈ વાત તે સાંભળતા જ નથી. મારા તરફ નિત્ય ગુસ્સાથી જ જુએ છે. મારું આપેલ કંઈ પણ સ્વીકારતા નથી. એ પ્રમાણે હું તેમની દાસી થઈને તેમની સાથે ઘરમાં રહું છું અને અનેક પ્રકારે કષ્ટો સહન કરું છું. તે ચકોર નેત્રોવાળી મારી (મદનાવતી) ને તે રાજાથી એક સુંદર પુત્રની ઉત્પત્તિ થઈ છે. (૧૧-૧૨)

ચકાર જાતકર્માસ્ય વિધિતો નામ ચાકરોમ્ ।

દ્વિજોરિતઃ પદ્મસેન ઇત્યં સવવૃદ્ધેતતઃ ॥૧૩॥

શુક્લ ચન્દ્રૈવ શ્રીમાનપ્રમેવત વંધનમ્ ।

સમાપ્ત વિદ્યંતં પશ્ચાન્મદ્રનાથઃ સુતાંદદૌ ॥૧૪॥

- પુત્ર થયા પછી રાજાએ યથાવિધિ જાત કર્મ સંસ્કાર તથા નામકરણ સંસ્કાર બ્રાહ્મણોના કહેવા પ્રમાણે કર્યા. બ્રાહ્મણોએ તેનું નામ પદ્મસેન પાડ્યું. તે બાળક શુક્લપક્ષના ચંદ્રની માફક તેજસ્વી બની વધવા લાગ્યો. આઠમા વર્ષે રાજાએ તેના ઉપનયન (જનોઈના) સંસ્કાર પણ કીધા. પછી તેને ગુરુ

પાસે વિદ્યા ભણવા મોકલ્યો. ત્યાં તે સર્વવિદ્યા ભણી તૈયાર થયો. ત્યાર પછી મદદેશના રાજાએ તે પદ્મસેનને પોતાની કન્યા પરણાવી. (૧૩-૧૪)

તતઃ કતિપયાહઃ સુરાજા મત્સ્યાણવલ્લભઃ ।

ગયા યાત્રાર્થમાયાતઃ પરિવાર યુતો દ્વિજઃ ॥૧૫॥

અદ્ય યાત્રાં સમાપ્યાસૌ શ્રાન્તઃ સુષ્વાપમંચકે ।

સપલીતં સેવયિતું ગતા તચ્છરણાંતિકે ॥૧૬॥

- હું શ્રેષ્ઠ બ્રાહ્મણ ! ત્યાર પછી કેટલાક વર્ષો બાદ મારા પતિ રાજા ચંદ્રસેન સપરિવાર ગયા યાત્રા કરવા આવ્યા છે. આજે તેમની સર્વ યાત્રાપૂર્ણ થઈ ત્યારે વિશ્રામ કરી પોતાનો થાક ઉતારવા માટે હિંડોળા-ખાટ ઉપર જઈને સૂતા હતા. એટલામાં તેમની સેવા કરવા માટે મારી શોક્ય આવી. (૧૫-૧૬)

માં વીક્ષ્ય સા કલુષિતા પ્રપ્રંદે નાહનદ્રુષા ।

તતોતિ દુઃખિતા હ્રીણા પ્રાણત્યાગાય સંગતા ॥૧૭॥

મર્તાન મનુતે યાં તાં ન કોપિ મનુતે કદા ।

અતઃ કિં જીવિતે નાથ શોપયામિ કલેવરમ્ ॥૧૮॥

- તે કલુષિત બુદ્ધિવાળી (મદદનાવતી) એ મને ત્યાં ઉભી રહેલી જોઈને દ્વેષ અને ગુસ્સાથી મને લાત મારી. તેથી મને ઘણું જ દુઃખ થયું. અપમાનથી હિંસાપત અનુભવતી એવી હું પ્રાણત્યાગ કરવા તૈયાર થઈ છું. (૧૭)

હું દ્વિજવર ! જે સ્ત્રીને તેનો પતિ માન આપતો નથી. તે સ્ત્રીને કોઈ માન આપતું નથી. તેથી હવે આ રીતે જીવવાથી શો લાભ? હું મારા શરીરને સૂકવી રહી છું. (૧૮)

પાસ્યે વિષં પતેયાપ્સુ ન મનોયાતિ નિશ્ચયમ્ ।

एतास्मिन्नंतरे ह्यं भवत्पाद युगं शुभम् ॥૧૯॥

કિમિદં ક્રિયતે સર્વેઃ કોવાદેવઃ પ્રપૂજ્યતે ।

કિં કલં લભતે હ્યસ્માદ્ વદ વિપ્ર દયાનિધે ॥૨૦॥

હું ઝેર પીવાનો અથવા પાણીમાં પડી પ્રાણ ત્યાગ કરવાનો વિચાર કરી રહી હતી. એકે પ્રકારે મારો નિશ્ચય દૃઢ ન થવાથી આ રીતે ભટકતી એવી

મને આજે ભાગ્યયોગે આપના ચરણયુગલ પ્રાપ્ત થયાં છે. હે કરુણાસાગર બ્રાહ્મણ ! અહીં આ બધા લોકો ભેગા થઈને શું કરી રહ્યા છે? કયા દેવની પૂજા ચાલી રહી છે? આવી પૂજા કરવાથી શું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે? તે જો કૃપા કરીને મને કહેશો તો મોટો ઉપકાર થશે. (૧૯-૨૦)

અહમપ્યા ચરિષ્યામિ યદિ પૂર્ણ મનોરથા ।

નિશમ્ય તસ્યા સ્તાંવાણી સદયઃ પરિદેવિનીમ્ ॥૨૧॥

તદ્ વૃત્તમખિલં તસ્મૈ વખાસે ભાર્ગવાગ્રણીઃ ।

ભાર્ગવ ઉવાચ -

સંન્યસ્ત ચૌર્યાચરણૈ સ્તત્રસાદાત્સુવુદ્ધિભિઃ ॥૨૨॥

- મારા મનોરથ પૂર્ણ થશે તો હું પણ આ વ્રત કરીશ. આવી એ રાજરાણીની દીનવાણી સાંભળીને ભાર્ગવમુનિને દયા આપી. એટલે ભાર્ગવોના અગ્રણી એવા તે મુનિએ તે (રાણી) ને તે (સત્ય વિનાયકના) વ્રતનો સમગ્ર મહિમા કહી સંભળાવ્યો.

ભાર્ગવ બોલ્યા : હે રાજપત્ની ! આ વ્રત કરવા બેઠેલા લોકો ચોર હતા. પરંતુ શ્રી સત્ય- વિનાયકના કૃપા-પ્રસાદથી ચોરીના કામનો ત્યાગ કરીને સદ્બુદ્ધિવાળા બન્યા છે. (૨૧-૨૨)

સદ્વૃત્તોપાત્ત સુધનૈરેભિઃ પૂર્ણમનોરથૈઃ ।

વ્રતસ્થૈઃ પૂજ્યતે ભક્તયા દેવઃ સત્યવિનાયકઃ ॥૨૩॥

તતસ્વત્વન્યશરણમાદિદેશ વ્રતંશુભમ્ ।

દદૌ પ્રસાદં તાં સર્વં ક્ષીરપાક વિનિર્મિતમ્ ॥૨૪॥

- સદ્વૃત્તિ અને સદ્વર્તનના પરિણામે એમને આ સંપત્તિ મળી છે, ધનવાન થયા છે. શ્રી સત્યવિનાયકની કૃપાથી તેઓના મનોરથો પણ પૂર્ણ થયા છે. જેથી તેઓ ભક્તિપૂર્વક આજે રૂડા પ્રકારે શ્રી સત્ય વિનાયકનું પૂજન કરી રહ્યા છે.

આ પ્રમાણે ભાર્ગવ બ્રાહ્મણે તે રાજપત્નીને ચોર લોકોની સઘળી વાત કરી. અને અનન્ય શરણરૂપ તે કલ્યાણકારી વ્રત કરવાનો આદેશ આપ્યો.

તેમજ વ્રતની વિધિ પણ રાણીને કહી, ને દૂધમાંથી બનાવેલો સર્વ પ્રસાદ પણ આપ્યો. (૨૩-૨૪)

ભુક્તવા પ્રસાદં સા તત્ર યાતા સ્વસ્થાનિજં સ્થલમ્ ।

ધ્યાયંતી સર્વદા ચિત્તે પ્રભું સત્ય વિનાયકં ॥૨૫॥

તેડપિ ચોરા વ્રતવશાત્ ભુક્તવા ભોગાન્ મનોગતાન્ ।

શુદ્ધાત્માનઃ ક્રમાત્સર્વે વ્રાહ્મણા અન્યજન્મનિ ॥૨૬॥

પ્રસાદ આરોગી સ્વસ્થ થયેલી તે (રાણી) પોતાના નિવાસસ્થાને ગઈ અને સર્વદા પોતાનું ચિત્ત પરોવી શ્રી સત્ય વિનાયક પ્રભુનું ધ્યાન અને ચિંતન કરવા લાગી. (૨૫)

આ તરફ પેલા ચોર લોકો પણ વ્રતમાં તત્પર બન્યા. પરિણામે પોતાની મનની ઈચ્છા પ્રમાણે સઘળા ભોગ અને સુખ આ જન્મમાં ભોગવ્યાં. ભોગવાન સત્યવિનાયકના વ્રતથી પવિત્ર થયેલા તે શુદ્ધાત્મા ક્રમશઃ બીજા જન્મમાં બ્રાહ્મણનો દેહ પામ્યા. સનાતન વૈદિક ધર્માચરણ કરી મોક્ષના અધિકારી થયા. (૨૬)

આમ આ ચોથા અધ્યાયની ફળશ્રુતિ છે કે - અનીતિ અને ચોરી કરીને જીવનારા ચોર લોકો સત્ય વિનાયકના વ્રતના આચરણથી સદ્-ગૃહસ્થ બન્યા અને ઈચ્છિત ભોગો અને સુખને ભોગવીને બીજા જન્મમાં તે શુદ્ધાત્મા બ્રાહ્મણનો દેહ પામ્યા. આમ સદાચાર અને વ્રતપાલન જીવનમાં કેવું મોટું પરિવર્તન લાવે છે, અને જીવન કેવું ઉત્તમ બનાવે છે. તેનું ઉદાહરણ આ અધ્યાયમાં પ્રાપ્ત થાય છે.

इति श्री ब्रह्मांडपुराणे शिवपार्वती संवादे सत्य-

विनायकोपाख्याने चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥ ॐ ॐ ॐ

આ પ્રકારે શ્રી બ્રહ્માંડપુરાણનો શિવ-પાર્વતીના સંવાદરૂપ શ્રી સત્યવિનાયક કથાનો સ્વાનંદી ટીકા સાથે ચોથો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

ॐ ॐ ॐ

॥ ૐ શ્રીમન્મહાગણાધિપતયે નમો નમઃ ॥

॥ અથ પંચમોઽધ્યાયઃ ॥

શ્રી પાર્વત્યુવાચ-

દેવદેવ જગન્નાથ મહેશ કરુણાકર ।

પરાવૃત્ય પરંબૂહિ કથમાચરિતં વ્રતમ્ ॥૧॥

પ્રિયા પ્રશ્નં સમાકર્ણ્ય જગાદ્ ભગવાન્હરઃ ।

શ્રી શિવ ઉવાચ -

સમાધ્ય યાત્રાં સ યયૌ નૃપઃ કર્ણાવતં પુરમ્ ॥૨॥

- શ્રી પાર્વતીજી બોલ્યા : હે દેવોના દેવ, હે જગન્નાથ, હે મહેશ, હે કરુણાકર, એ સુનીતિ રાજપત્ની ભાર્ગવ નામના બ્રાહ્મણ પાસેથી વ્રતનો વિધિ સમજીને પોતાને ઘેર ગઈ પછી તેણે કેવી રીતે વ્રત કર્યું, અને તેનું શું ફળ મળ્યું ? તે આપ કૃપા કરીને મને કહો. (૧)

- આ રીતે પ્રિયાના પ્રશ્નને સાંભળીને ભગવાન શંકર બોલ્યા : હે પ્રિયે! એ ચંદ્રસેન રાજા યાત્રા પૂરી કરીને કર્ણાવત નગર (કર્ણાવતી નગરી) માં આવ્યો. (૨)

સ્વરાજ્યં પાલયામાસ ધર્મેણ યશ આપ્તવાન્ ।

નિત્યં વિનાયકં ધ્યાનાત્ તત્ત્વસાદસ્ય ભક્ષણાત્ ॥૩॥

બુદ્ધિ ભેદો વ્યભૂવાસ્ય પ્રિયાં મેને સતીપતિમ્ ।

તતો દ્ય પ્રત્યયાસા ભરદ્વાજં મુનિગુરુમ્ ॥૪॥

- તેણે પોતાના રાજ્યનું ધર્મ વડે પાલન કરી યશ-કીર્તિ પ્રાપ્ત કર્યાં. આ તરફ સુનીતાએ શ્રી સત્ય વિનાયકનું નિત્ય ધ્યાન કર્યું અને પ્રસાદ આરોગ્યો જેથી તેની બુદ્ધિમાં ઘણો જ ફેરફાર થઈ ગયો અને તેથી નૃપતિ (ચંદ્રસેન) ની બુદ્ધિમાં પણ પ્રભુકૃપાએ પરિવર્તન આવ્યું. તે પોતાની એ પત્ની (સુનીતા) ને માન આપવા લાગ્યો. આ મારી પત્ની સદ્ગુણી છે. એમ સમજવાથી તેના ઉપર તેમની પ્રીતિ વધવા લાગી. આ પ્રમાણે અનુભવ થતાં તે રાણીએ પોતાના કુલગુરુ ભરદ્વાજને બોલાવ્યા. (૩-૪)

સમાહૂય જગદાથ વ્રતા વાપ્તિ કથાં નિજામ્ ।
 સોપ્યાહતાં મયાપ્યેતન્મંગલાયો પદેશિતમ્ ॥૫॥
 તતસ્તેન વ્રતેનાપ્તં માનુષ્યેષ્યમૃતાશનમ્ ।
 એવં જ્ઞાત પ્રભાવાસા સદ્યસ્તદ્વ્રતમારમ્ ॥૬॥

ભરદ્વાજ મુનિને બોલાવીને રાણીએ પોતાના જીવનની તમામ હકીકત તેમને જણાવી. મુનિ ભરદ્વાજ બોલ્યા ! હે રાજપત્ની ! પૂર્વકાળમાં આ સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરવા માટે મેં મંગળને ઉપદેશ કર્યો હતો. મંગળે એ વ્રત ઉપદેશ પ્રમાણે કર્યું; તેથી આ મનુષ્ય લોકમાં પણ તેને અમૃત પ્રાશન કરવા મળ્યું. આ પ્રમાણે આ વ્રતનો પ્રભાવ સાંભળીને તરત જ તે રાણીએ આ વ્રત કરવાની શરૂઆત કરી. (૫-૬)

સાયં પૂજા વિધાનાય ગુરુણાપતિમાહવયત્ ।
 પ્રેક્ષ્યવ્રતં નૃપો યાસ્યન્ગ્રાહાસૌ મદનોવતીમ્ ॥૭॥
 યાહિ પ્રિયે મયા દ્યુમ્ વિનાયક વ્રતોત્સવમ્ ।
 સાહનો યામ્યહં તત્ર મૃશંશૂલવતી ભવાન્ ॥૮॥

- સંધ્યાકાળે પૂજા કરવા માટે પોતાના સદ્ગુરુ મહારાજ ભરદ્વાજમુનિને પોતાના પતિ (ચંદ્રસેન) પાસે મોકલી આમંત્રણ કરાવ્યું. આ વ્રત જોવા માટે જતી વેળાએ રાજા (ચંદ્રસેને) એ નાની રાણી મદનાવતીને કહ્યું કે - હે પ્રિયે તું આપણી સુનીતાને ત્યાં સત્ય વિનાયકનો વ્રતનો મહોત્સવ છે ત્યાં ચાલ. તે વ્રતોત્સવ જોવા અને પ્રભુદર્શન માટે આપણને આમંત્રણ પણ મળ્યું. છે. ત્યારે મદનાવતીએ કહ્યું કે - હું નહિ આવું કારણ કે મારા પેટમાં ખૂબ દુઃખે છે. (ચુંક આવે છે.) (૭-૮)

આ તો સ્ત્રી ચરિત્ર છે. જ્યાં ઈર્ષ્યા છે. ગમતી વાત નથી. માટે જવું નથી. તેની ખોટી ચુંક આવે છે અને મદનાવતીને પેટમાં દુઃખે છે. જેનું તે બહાનું કાઢે છે. સ્ત્રી જાતિ આવાં બહાના બનાવવામાં ખુબ ચતુર હોય છે.

કહોને કે -

પુરુષસ્ય ભાગ્યં સ્ત્રીયા ચરિત્રં રાજસ્યવિજ્ઞમ્ ।

દેવો ન જાનાતિ કુતઃ મનુષ્યઃ ॥

અર્થાત્ - નીતિકારનું કહેવું સત્ય છે કે પુરુષનું ભાગ્ય, સ્ત્રીનું ચરિત્ર અને રાજાનું ધન કેટલું અને કેવું છે. તે કહેવા દેવો પણ સમર્થ નથી. તો મનુષ્ય તો કેવી રીતે જાણી શકે(?)

પ્રયાત્વ દ્વષ્ટ કુતુકસ્તથાપિ ત્વરિતં ચયૌ ।

ગુર્વાજ્ઞયા સાપ્તમીતસ્તતઃ પતિપુરઃસરા ॥૧૧॥

વિધાય પૂજાં શ્રુત્વાતુ કથાં સાદ્વિજ્ઞદંપતી ।

સંભોજ્ય માનયામાસ દક્ષિણા ભૂષણાં શુકૈઃ ॥૧૦॥

- મદનાવતીએ કટાક્ષ વચનોથી કહ્યું કે - આવો ઉત્સવ આપણા જોવામાં ક્યાંયે આવ્યો નથી. માટે આપણે ત્યાં જરૂર જવું જોઈએ ખરુંને ? આવાં તિર્યક્ વચનો તરફ રાજાએ ધ્યાન આપતાં, રાજાએ ગુરુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન થતાં જો તે શાપ આપે તો મોટું અહિત થાય એમ માની તે સુનીતાને ત્યાં આવ્યો. પોતાના પતિની સાથે બેસીને સુનીતાએ ખુબ જ પ્રેમપૂર્વક શ્રી સત્ય વિનાયકની પૂજા કરી, કથાશ્રવણ કરી, બ્રાહ્મણ દંપતીને ભોજન, દક્ષિણા, ઉત્તમ વસ્ત્રાલંકારો વગેરે આપી તેમનું સન્માન કર્યું. (૯-૧૦)

સુવાસિનીઃ સમાનર્ચ કંચુકી કુંકુમાદિભિઃ ।

સુગંધચૂર્ણ તૈલાદૈ સ્તતઃપ્રીત્યાસુહજ્જનૈઃ ॥૧૧॥

તતઃ પ્રસાદં સા ચર્વ ક્ષીરપાક્ વિનિર્મિતમ્ ।

નાના ભોજ્ય સમાયુક્તં વુષ્ણુજેતં વરાનને ॥૧૨॥

પછી સુવાસિની (સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીઓ) ને હળદર, કંકુ, કંચુકી, વસ્ત્ર, સુગંધી અત્તર વગેરે આપી સન્માન કર્યું અને પૂજા કરી.

હે પાર્વતી ! પછી અનેક પ્રકારના પકવાનો જે દૂધ અને માવાના બનાવેલા હતા તે પોતાના આપ્તજનો સાથે બેસીને આરોગ્યાં. (૧૧-૧૨)

તતશ્ચક્રે જાગરણં જપન્તી વિધુનામસા ।
 વારાંગના નૃત્યગીતૈરૂપકૈર્વિવિધૈઃ શુભૈઃ ॥૧૩॥
 પુરાણ ચર્યયા નાના ભગવદ્ગુણ કીર્તનૈઃ ।
 તદ્વ્રતસ્ય પ્રભાવેણ રમે તન્નૈવ ભૂપતિઃ ॥૧૪॥

ત્યાર પછી તે રાણીએ રાતભર પ્રભુનામનો જપ કરી જાગરણ કર્યું. વારાંગનાને બોલાવી નૃત્ય-ગીત વાજાંત્રો સાથે નાટ્યરૂપકોનું આયોજન કર્યું. ભગવદ્ ગુણ કીર્તન તથા પુરાણોની ચર્ચા કરી. આમ આ વ્રતના પ્રભાવથી પ્રસન્ન થયેલા રાજાએ રાણી સાથે ત્યાં જ રમણ કર્યું. (૧૩-૧૪)

દિનાનિ કતિચિત્તસ્યા વિનયેન વશીકૃતઃ ।
 લેખે ગર્ભ તતો રાજી શ્રી વિનાયક તોષતઃ ॥૧૫॥
 તતઃ શિષ્ટં પ્રસાદંતં સમાદાય સમાચર્યૌ ।
 સપલ્યા મંદિરં સાધ્વી તાંદદૌ પ્રેમ સંવૃતા ॥૧૬॥

- આ પ્રમાણે તે રાણીએ કેટલાક દિવસોમાં પોતાના વિનય-વિવેક અને સદ્ ગુણથી તે રાજાને વશ કર્યો. રાજાએ કેટલાક દિવસ સુનીતા રાણીના નિવાસ સ્થાને વીતાવ્યા. તે વખતે ભગવાનશ્રી સત્યવિનાયકની કૃપાથી આ સુનીતા ગર્ભવતી થઈ. (૧૫)

બીજી ઘટના એવી બની કે, તે સત્ય વિનાયક વ્રતના બીજે દિવસે બાકી રહેલો પ્રસાદ લઈ તે સાધ્વી સુનીતા પોતાની શોક્ય મદનાવતીના મહેલે આપવા ગઈ. અને તેને પ્રેમથી પ્રસાદ આપ્યો. (૧૬)

સા દુષ્ટભાવા તાં વીક્ષ્ય સરોપસુભૃશં હૃદિ ।
 તસ્યાઃ પ્રસાદમાદાય મંદિરાન્નિરવાસયત્ ॥૧૭॥
 પ્રસાદમપિ તં રોપાદૂરંત્યક્તવતી ખલા ।
 રુદ્ધાસુષ્વાપ સા મંચકોણે સ્વાંચલસંવૃતા ॥૧૮॥

પરંતુ દુષ્ટ સ્વભાવની મદનાવતીએ (સુનીતાને પોતાની શત્રુ સમજી) પોતાના મહેલમાંથી ગુસ્સો કરીને હાંકી કાઢી. અને તે દુષ્ટ સ્ત્રીએ પ્રસાદને પણ ગુસ્સાથી રસ્તામાં ફેંકી દીધો અને ક્રોધનો અંચળો ઓઢીને પોતાના પલંગમાં સૂઈ ગઈ. (૧૭-૧૮)

ન મમર્ષ સમાયાતાં પતિ પ્રણય સંયુતામ્ ।

પ્રસાદસ્થાપમાનેન તદ્ભક્તાયાશ્ચછલ્લેન ચ ॥૧૧॥

જાતાં કુષ્ટયુતાં દુષ્ટાં પ્રાતસ્તાં વીક્ષ્ય ભૂપતિઃ ।

જહૌ નિર્મલ્તર્ય કુટિલાં સુન્નયા નિરતૌઽભવત્ ॥૨૦॥

- રાણી સુનીતા પર પતિનો પ્રેમ વધેલો જોઈ તે સહન કરી શકી નહિ. પ્રસાદના અપમાનથી અને સુનીતાની ભક્તિ સામે છળ કરવાથી એ દુષ્ટ સ્ત્રી (મદનાવતી) ને ગળતો કોઠ નીકળ્યો. સવારમાં તેને જોઈને તરત જ રાજાએ તિરસ્કાર કરી તે કુટિલ સ્ત્રીનો ત્યાગ કર્યો અને સુનીતાના પ્રેમને વશ થયો. (૧૯-૨૦)

સુષવે સાં સુતં સુધુઃ પંચોચ્ચગ્રહમંડિતે ।

શુભે મહૂર્તે રાજામિ દદૌ દાનાનિ ભૂરીશઃ ॥૨૧॥

બ્રાહ્મણેભ્યઃ પુત્રજન્મ હૃષ્ટચિતો યથાર્હતઃ ।

કૃત્વા તજ્જાત કર્માદિ જ્યોતિર્વિદનુમોદિતઃ ॥૨૨॥

- ત્યાર પછી સુનીતાએ દિવસ પુરા થતાં જ્યારે પાંચ ગ્રહો ઉચ્ચના હતા ત્યારે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો. આ સમાચાર રાજા ચંદ્રસેનને મળતાં પ્રસન્ન થયેલ રાજાએ બ્રાહ્મણોને તથા સુપાત્રોને ઘણાં પ્રકારના દાન આપ્યાં. આ બાળકના જાત કર્માદિ સંસ્કારો જ્યોતિષીઓના અનુમોદન અનુસાર કરવામાં આવ્યા. (૨૧-૨૨)

ચક્રે લક્ષપ્રદં નામ્ના ભૂપયામાસ ભૂપણૈઃ ।

અતિ પ્રીતિ મતિ સાધ્વી સુનીતા ત્વભવત્તક્ષ ॥૨૩॥

સિષેવેઽહર્નિશં ભક્તયા પ્રથું સત્ય વિનાયકમ્ ।

શિવ ઉવાચ -

બભૂવાતિતરાં રુઘ્ના ચિન્ના સામદનાવતી ॥૨૪॥

એ બાળકનું નામ લક્ષપ્રદ રાખવામાં આવ્યું અને એને વિવિધ અલંકારો પહેરાવવામાં આવ્યા. આથી સાધ્વી સુનીતાને ઘણો જ આનંદ થયો અને તે પછી તે નિરંતર શ્રી સત્ય વિનાયકની ખૂબ જ પ્રેમભક્તિથી સેવા કરવા લાગી.

શિવજી બોલ્યા ! હે પાર્વતી ! આ બાજુ મદનાવતી એ સત્ય વિનાયકના પ્રસાદની અવગણના કરી અને સુનીતાનો તિરસ્કાર કીધો તેને લીધે સર્વાંગે કુષ્ઠ રોગ થતાં ચિંતાતુર બની. (૨૩-૨૪)

પશ્ચાતાપવતી પશ્ચાત્સપત્નીં શરણં ચયૌ ।

તામાહ સા સાધુશીલા ભજ સત્ય વિનાયકમ્ ॥૨૫॥

પ્રસાદસ્યાપમાનેન દુઃખ ભાકત્વં વરાનેને ।

તતો ગુરું સમાહૂય નતા સ્વપતિના સહ ॥૨૬॥

- આ રીતનું પરિણામ મળવાથી તે મદનાવતીને પોતાના પાપકર્મોનો ઘણો જ પશ્યાતાપ થયો. અંતે પોતાની ભૂલ સમજાતાં તે સુનીતાને શરણે ગઈ. ત્યારે સાધુ ચરિત્રવાળી તે સુનીતાએ તેના પર દયા લાવી કહ્યું કે - હે મદનાવતી ! તું પણ સત્ય વિનાયકનું વ્રત અને પૂજન કર. હે સુંદર મુખવાળી શ્રી સત્ય-વિનાયકના પ્રસાદનું અપમાન કરવાથી તારી આ દુર્દશા થઈ છે. તારે આ દુઃખ ભોગવવું પડ્યું છે. પછી સુનીતાએ ગુરુને પોતાના પતિ મારફત બોલાવીને ગુરુ મહારાજના ચરણમાં પતિ સાથે વંદન કર્યાં (૨૫-૨૬)

સપત્ન્યાશ્ચૈવ પ્રચ્છાવમાનાઘહરં શુભમ્ ।

ઉપાયં સતતસ્તસ્યાઃ સૌહાર્દ પરિતોપિતઃ ॥૨૭॥

કથયામાસ ચન્દ્રેણ સાપરાધેન સાધિતમ્ ।

નામાનિ સુમુખાઘ્વાનિ જયપૂર્વાણિ સુંદરી ॥૨૮॥

- પછી તેમને પોતાની શોક્યે પ્રસાદના અપમાનરૂપ જે પાપ કર્યું હતું. તેનું નિવારણ કરવાનો ઉપાય પૂછ્યો ત્યારે સદ્ગુરુ મહારાજ તેના વિવેક-વિનય યુક્ત વચનોથી સંતોષ પામ્યા. અને અગાઉ ચંદ્ર દેવતાએ કરેલા અપરાધના નિવારણ માટે કરેલ સત્ય વિનાયકના વ્રતનું વર્ણન કર્યું અને તેને કહ્યું કે - હે સુંદરી ! સુમુખશ્લોકદત્તશ્ચ આ બારનામવાળા શ્રી ઝંકાર સ્વરૂપ શ્રી મહાગણપતિ (સત્ય વિનાયક) નામના પહેલાં 'જય' શબ્દ અને વચ્ચે એક એક માસે એક એક નામ અનુક્રમે બોલી અંતે 'વિનાયક' શબ્દ એવી રીતે દરેક માસે ઉચ્ચાર કરવાનો નિયમ રાખવો. (૨૭-૨૮)

નિત્યં વિનાયકાં તાનિ પ્રતિમાસં પૃથક્ પૃથક્ ।

યાવત્કાર્યં ભક્ષાણાદ્યં પૂર્વમુક્તવા કુરુષ્વતે ॥૨૧॥

વ્રતં ચકારયામાસ પુનઃ પત્યાતદર્થતઃ ।

તદ્વ્રતસ્ય પ્રભાવેણ સાપિરોગોઞ્જિતા ભવત્ ॥૩૦॥

પુરાણમાં પ્રત્યેક માસમાં નામ ઉચ્ચારણનો ક્રમ માઘાદિમાસથી નીચે પ્રમાણે વર્ણવ્યો છે. તે એવી રીતે કે - માઘ (મહા) સુદ - ૪ ને દિવસે 'જય સુમુખ વિનાયક' એમ બોલવું તે પછી કંઈ પણ ખાવું, પીવું, જવું, આવવું તેમજ વાદ-વિવાદ કરવો. અથવા અન્ય કોઈપણ કાર્ય કરવું. આ પ્રમાણે અન્ય માસોમાં ઉચ્ચારવાના નામનો ક્રમ નીચે દર્શાવેલ છે.

(૧) માઘમાસમાં - જય સુમુખ વિનાયક, (૨) ફાગણ માસમાં - જય એક દંત વિનાયક, (૩) ચૈત્ર માસમાં જય કપિલ વિનાયક, (૪) વૈશાખ માસમાં જય ગજકર્ણ વિનાયક, (૫) જેઠ માસમાં જય લંબોદર વિનાયક, (૬) અષાઢ માસમાં જય વિકટ વિનાયક, (૭) શ્રાવણ માસમાં જય વિઘ્નનાશન વિનાયક, (૮) ભાદરવા માસમાં જય વિનાયક, (૯) આસો માસમાં જય ધૂમ્રકેતુ વિનાયક, (૧૦) કારતક માસમાં જય ગણાધ્યક્ષ વિનાયક, (૧૧) માગસર માસમાં જય ભાલચંદ્ર વિનાયક (૧૨) પોષ માસમાં જય ગજાનન વિનાયક.

આ ક્રમ પ્રમાણે બાર માસ પર્યંત બાર નામો બોલવાનો નિશ્ચય કરી વ્રત કરવાનો નિયમ ગ્રહણ કરવો. સૂચના કરી ભરદ્વાજ ગુરુએ મદનાવતી પાસે વ્રત કરાવવા સુનીતાને જ આજ્ઞા કરી તે વ્રત કરાવ્યું. જે વ્રતના પ્રભાવથી થોડા જ દિવસોમાં તે મદનાવતી તે કુષ્ટ રોગમાંથી મુક્ત થઈ. (૨૯-૩૦)

આ પ્રમાણે કરવાથી રોગ અને દુઃખનું અવશ્ય નિવારણ થાય છે. અને ભગવાન સત્ય વિનાયકની કૃપાથી તમામ મનોરથો પૂર્ણ થાય છે.

તતો દ્ય પ્રભાવો સૌ ચન્દ્રસેનો નૃપોત્તમઃ ।

પ્રતિમાસં પુપૂજૈનં દેવં સત્ય - વિનાયકમ્ ॥૩૧॥

નિત્યં નિયમ સંયુક્ત સ્તાભ્યાં સ્ત્રીભ્યાં વખૂવહ ।

કૃત્વા દેવાલયં ચારુ સૌવર્ણં રત્નભૂષિતમ્ ॥૩૨॥

આ રીતે માસ વ્રતનો મહિમા અને પ્રભાવ જોઈને તે ઉત્તમ રાજા ચંદ્રસેન

સત્ય વિનાયક દેવની દર માસે પૂજા કરી. દરરોજ પોતાની બે પત્ની મદનાવતી તેમજ સુનીતા સાથે નિયમ પાલનપૂર્વક વ્રત કરવા લાગ્યો. બંને સ્ત્રીઓ પણ સંપ અને એક્યતાથી રહેવા લાગી. અત્યંત પ્રેમ ભક્તિવાળા તે દંપતિએ પછી તો એક સુવર્ણનું રત્નજડિત દેવાલય (મંદિર) નું નિર્માણ કરાવ્યું.

તન્મધ્યે સ્થાપયમાસ દેવં સત્યવિનાયકમ્ ।

તત્પુરતીર્થમમલં ગુરોરુલ્લંઘનઘહમ્ ॥૩૩॥

ચક્રે તતઃપ્રપથે તદ્ભૂવિ કર્ણાવતંપુરમ્ ।

મુક્ત્વા સ વિવિધાન્માગાનીપ્સિતાન્દેવ દુર્લભામ્ ॥૩૪॥

- તે મંદિરમાં ખૂબ જ પ્રેમભક્તિ વડે (ૐકાર સ્વરૂપી સ્વતઃ સિદ્ધ સાકાર સ્વરૂપ શ્રી મહાગણપતિ) સત્ય વિનાયક - દેવની પ્રતિમાનું સ્થાપન કરાવ્યું. પછી તો તે નગર તીર્થ સમાન પવિત્ર બન્યું. સદ્ગુરુની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરનારના દોષ હરનારું તીર્થ મંદિરની પાછળ નિર્માણ કરવામાં આવ્યું. ત્યારથી તે રાજાએ વસાવેલ 'કર્ણાવતપુર' નામનું નગર મોટા મોટા પાપ હરનારું પવિત્ર તીર્થ સમાન બની ગયું. જે સમગ્ર ભારતમાં સુપ્રસિદ્ધ છે. સત્યવિનાયકના મહિમાને લીધે જ છે. આ પ્રમાણે ચંદ્રસેનરાજાએ સત્યવિનાયક ભગવાનની કૃપાથી દેવોને પણ દુર્લભ એવા વિવિધ પ્રકારના ભોગો ભોગવ્યા અને વ્રત કરવાથી સર્વ રીતે સુખી થયો. (૩૩-૩૪)

પુત્રે રાજ્યં વિનિક્ષિપ્ય સ્ત્રીભ્યાં કાન્તારમાવિશત્ ।

વ્રતપ્રભાવાચ્છુદ્ધાત્મા યોગ-સાધન તત્પરઃ ॥૩૫॥

સ્વાનંદમાયુષોતે સ ચયૌ સત્ય - વિનાયકમ્ ।

ઇદં વ્રતં યઃ કુસ્તે નરઃ પરમ દુર્લભમ્ ॥૩૬॥

વૃદ્ધાવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં હે પર્વત કન્યા પાર્વતી, તે રાજા ચંદ્રસેને પોતાના પુત્રને રાજ્યનો ભાર સોંપીને, તે બંને સ્ત્રીઓ સાથે વનમાં જઈ વાન પ્રસ્થાશ્રમ ભોગવવા લાગ્યો. શ્રી સત્ય વિનાયકના વ્રતથી જેની બુદ્ધિ શુદ્ધ થઈ છે તેવો તે શુદ્ધાત્મા યોગની સાધના કરવામાં તત્પર બન્યો. આયુષ્યના અંતમાં બંને સ્ત્રીઓ સહવર્તમાન તે ધર્માત્મા રાજા ગુરુકૃપાથી પોતાના આનંદ સ્વરૂપ શ્રી સત્ય વિનાયક ભગવાનના સ્વાનંદલોકને પામ્યા.

જે મનુષ્ય આ પરમ દુર્લભ સત્ય વિનાયકનું વ્રત કરે છે. તે સર્વથી શ્રેષ્ઠ વૈકુંઠ કેલાસાદિથી પણ શ્રેષ્ઠ) પદને પામે છે. જે પદ દેવોને પણ દુર્લભ છે. (૩૫-૩૬)

હવે સ્વાનંદલોક વિશે થોડું જાણવા પ્રયાસ કરીએ. શ્રી ગણેશજી વિભુ છે, સર્વવ્યાપક છે, આદ્ય-પ્રથમ પૂજ્ય દેવ છે. સર્વ-સૌંદર્ય નિધિ શ્રી ગણેશજી (સત્ય વિનાયક) પોતાના સ્વાનંદધામ (સ્વાનંદલોક) માં નિત્ય - નિરન્તર - નિવાસ કરતા સમસ્ત લોકોનું મંગલ કરતા રહે છે. તેથી મંગલમૂર્તિ તરીકે પણ ઓળખાય છે. ગણેશપુરાણના ઉપાસનાખંડમાં તેમનું 'સર્વ સૌન્દર્યકોશ' ના રૂપમાં વર્ણન ઉપલબ્ધ થાય છે -

પરશુકમલધારી દિવ્યમાયાવિભૂષઃ ।

સકલદુરિતહારી સર્વસૌંદર્યકોશઃ ।

કરિવરમુખશોભી ભક્તવાઙ્છાપ્રપોષઃ ।

સુરમનુજમુનીનાં સર્વવિઘ્નૈકનાશઃ ॥

(ગણેશ પુ. ૧/૧૫/૧૯)

આ વાત સહજ સિદ્ધ છે કે સર્વ સૌંદર્યકોશનું પ્રતીક છે - તેમનું 'સ્વાનંદ ધામ (સ્વાનંદ લોક)'. પૂર્ણાંદ, પરાંદ અને પુરાણ પુરુષોત્તમ શ્રી ગણેશજીનું ધામ (સ્વાનંદલોક) આનંદથી પરિપૂર્ણ છે. તેમને 'ચિંતામણી-દ્વીપપતિ' કહેવામાં આવ્યા છે, કલ્પદ્રુમ વનાલય - કલ્પદ્રુમના ઉપવનમાં નિવાસ કરનારા એવું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.

“ચિન્તામણિદ્વીપપતિઃ કલ્પદ્રુમવનાલયઃ ।” (ગણેશ સહસ્ત્રનામ સ્તોત્ર ૨૯)

ગણેશપુરાણના ઉત્તરખંડના ૫૦મા અધ્યાયમાં મુગ્દલમુનિ દ્વારા શ્રી ગણેશજીના સ્વાનંદલોક અથવા ધામનું વર્ણન આ રીતે કરવામાં આવેલ છે - તે સ્વાંદલોકમાં કામદાયિની શક્તિમય પીઠ પર સદા ગણેશજી બિરાજમાન રહે છે. આ સ્વાનંદલોક યા ધામ ચિંતામણિ દ્વીપનો જ પર્યાય છે.

‘સ કામદાયિની પીઠે સંતિષ્ઠતિ વિનાયકઃ ।’

શ્રી ગણેશજીનું આ સ્વાનંદધામ પાંચ હજાર યોજનામાં વિસ્તૃત છે. દિશાઓને પ્રકાશિત કરનારી તેની રત્નકાંચનમયી ભૂમિ છે. તે ઈશ્વરસ

ગરની મધ્યમાં વિરાજિત છે. વેદાધ્યયન, દાન, વ્રત, યજ્ઞ, જપ-તપથી આ ઈષ્ટપણ સ્થિતિમાં પ્રાપ્ત થઈ શકતું નથી. એની પ્રાપ્તિ તો ભક્તિના પરિણામરૂપ સત્યવિનાયક દેવની કૃપાથી જ થાય છે. વિઘ્નેશ્વર આમાં પ્રચિ-વ્યષ્ટિરૂપથી નિવાસ કરે છે.

સ્વાનંદ ભવનની અમિત શોભા છે. એમાં ગજમુક્તામણિમય અસંખ્ય કાશમાન ગૃહ છે. દુઃખ અને મોહથી રહિત તે ગણેશલોક તેમની કૃપાથી પ્રાપ્ત થાય છે. તેના ઉત્તર ભાગમાં ઈશુસાગર શોભા પામે છે. તેમાં સહસ્ત્ર ત્રોથી યુક્ત પદ્મિની છે. તેમાં ચંદ્રમા સમાન કાંતિમાન સહસ્ત્ર દળવાળું મળ શોભિત છે. તેની કર્ણિકામાં રત્ન કાંચનનિર્મિત શૈયા છે. દિવ્યામ્બરયુક્ત વિનાયક તેના ઉપર શયન કરે છે. સિદ્ધિ-બુદ્ધિ અત્યંત ભક્તિભાવથી તેમના રણોની સેવા કરતી રહે છે. ત્રણ મૂર્તિયોથી યુક્ત સામવેદ તેમનું ગાન કરે છે. શાસ્ત્રમૂર્તિમાન થઈને તેમની સ્તુતિ કરે છે. સમસ્ત પુરાણો તેમના દ્વગુણોનું વર્ણન કરે છે. તેમાં શુંડ-દંડથી વિભૂષિત બાલરૂપ ગણેશજી પરાજમાન છે. તેમનું અંગ કોમળ છે. અરુણવર્ણ છે. તેમની મોટી-મોટી આંખો છે અને એક દાંત છે. તે મુકુટ-કુંડલ, કસ્તૂરી-તિલકથી શોભિત છે. માળા દિવ્ય છે. તેમનું અમ્બર પરિધાન (વસ્ત્ર) દિવ્ય છે. તેમના શરીરમાં દેવ્યગંધનો લેપ છે. તેઓ મુક્તામણિ ગણોથી યુક્ત રત્નજડિત હાર ધારણ કરે છે. અનન્ત કોટિ સૂર્યોના સમાન તેજસ્વી છે. તેમના મસ્તક પર અર્ધચંદ્રનો મુકુટ છે. 'સ્મરણાદ પાપહા સઘ' સ્મરણ માત્રથી શીઘ્ર પાપનો નાશ કરે છે.

તેમના પલંગ (પર્યંક)ની આજુબાજુ તેજોવતી અને જવાલિની બે શક્તિઓ વદા નિકટ રહે છે. આ શક્તિઓ હજારો સૂર્યો સમાન તેજસ્વી છે.

સર્વ સૌન્દર્યનિધિ ગણેશજીનું સ્મરણ પરમ મંગલકારી છે. તેઓ સમસ્ત મુદ્ધિ પ્રદાન કરે છે. તેમનું સ્વરૂપ-રૂપ, અંગ-પ્રત્યંગ, આભરણ-આભૂષણ, પરિધાન, પરિવાર, પ્રતિહાર, પાર્ષદ, વાહન તથા લોકાદિ બધું જ દિવ્ય છે. તેમનાથી પરમાનંદની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેમના ચિન્તનથી મોટી શાંતિ અને માત્મતૃપ્તિની ઉપલબ્ધિ થાય છે. તે સંસારયાત્રા કરનારાઓનો શ્રમ હરી લે છે. તેમના ચરણ કમળના ધ્યાનથી આલોક અને પરલોક બંને સફળ થઈ

જાય છે. તેઓ પાપવૃક્ષનો નાશ કરી, વિઘ્નોના કિલ્લાને ધૂળમાં ફેરવી નાંખી પોતાના સ્વજનોના - સમસ્ત સંસારના પ્રાણીઓના આનંદ-સંવર્ધન કરનારા છે. નિઃસંદેહ ગણેશજી પરમ સમર્થ છે. તેઓ સમસ્ત મનોરથ અને સંકલ્પ પૂર્ણ કરે છે.

ધર્માત્મા રાજા ચંદ્રસેન આયુષ્યના અંતમાં બંને સ્ત્રીઓ સહવર્તમાન સત્યવિનાયકનું વ્રત કરીને સ્વાનંદ લોકને પામ્યા તે આપણે જાણ્યું.

શ્રુણુયાચ્ચ કથાં પુણ્યાં ભુક્તિમુક્તિ પ્રદાયિનીમ્ ।

સર્વાન્કામાનવાપ્નોતિ સદ્યઃ સત્યવિનાયકાત્ ॥૩૭॥

પુત્રાર્થી લભતે પુત્રાન્ ધનકામો લભેદ્ ધનમ્ ।

માર્યાથી લભતે માર્યા વ્રતી સદ્યૌ નગાત્મને ॥૩૮॥

- ભુક્તિ અને મુક્તિ આપનારી આ સત્યવિનાયકની પવિત્ર કથા જે માણસ પ્રેમક્ષિત્તથી શ્રવણ કરે છે. તેમની સઘળી ઈચ્છા સત્યવિનાયકની કૃપાથી શીઘ્ર પૂર્ણ થાય છે. પુત્રાર્થીને પુત્ર મળે છે, ધનાર્થીને ધન મળે છે. પત્નીની ઈચ્છાવાળાને પત્ની પ્રાપ્ત થાય છે. હે નગાત્મજા (પાર્વતી), આ પ્રમાણે ફળદાતા સત્ય વિનાયકની કૃપાથી વ્રત કરનારને ઈચ્છા પ્રમાણે જલ્દીથી સર્વ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થાય છે. (૩૭-૩૮)

અન્ને સ્વાનંદમાપ્નોતિ ભુક્તવા મોગાન્મનોગતાન્ ।

પાર્વત્યુવાચ -

વરદાયાં કથં સેવ્યઃ પ્રસાદો વ્રતિના શિવ ॥૩૯॥

શિવ ઉવાચ -

તિષ્ઠેત્સ્વીકૃત્ય તીર્થં તત્તદિને નિયતોવ્રતી ।

પંચમ્યાં સેવયેત્પશ્ચાત્પારણાવસરે પ્રિયે ॥૪૦॥

- તે અંતે મનવાંછિત ભોગ ભોગવીને સ્વાનંદલોકને પ્રાપ્ત થાય છે. આ સાંભળી પાર્વતી બોલ્યા : હે શંકર ! આ સત્ય વિનાયક વ્રત ભાદરવા સુદ - ૪ને દિવસે (વરદ ચતુર્થીએ) આચરવું એવું આપે કહ્યું પરંતુ તે દિવસ વ્રત ઉપોષણ (ઉપવાસ)નો હોવાથી ઘઉંનો આટો વગેરેનો પ્રસાદ (લાડુ) વગેરેનો સ્વીકાર કેવી રીતે થાય ? તે અંગે ખુલાસો કરો.

- પાર્વતીનો સૂચક પ્રથમ સાંભળીને ભગવાન શંકર બોલ્યા : વરદ ચતુર્થીના રોજ વ્રત કરનારાએ અગરે ગમે તે ચતુર્થી (ચોથ) નું વ્રત કરનારાએ વ્રત હોવાથી તે દિવસે માત્ર ઉપવાસ જ કરવાનો છે. તેથી દેવતીર્થ (ચરણામૃત) માત્ર જ લેવાનું છે અને પંચમી દિવસે (બીજે દિવસે) પ્રભુનો પ્રસાદ પારણાં કરતી વેળાએ લેવો એટલે અપમાન કહેવાય નહિ. (૩૯-૪૦)

સૂત્ર ઉવાચ -

इति वः कथितं नाना कथांतर समन्वित् ।

व्रतं विनायकस्येदं शौनकाद्या महर्षयः ॥૪૧॥

यथा शिवेन कथितं गिरजायै शुभावहम् ।

ब्रह्मणा नारदायोक्त मादरात्परिपृच्छते ॥૪૨॥

कलेर्मलहर पूर्णं सद्यः प्रत्ययकारकम् ॥૪૩॥

- સૂત્ર પુરાણી બોલ્યા : હે શૌનકાદિ ઋષિજનો, આ પ્રમાણે વિવિધ કથાઓવાળું શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત કહ્યું. આ વ્રતનો મહિમા ભગવાન શંકરે ગિરિજા (પાર્વતી) ને કહી સંભળાવ્યો હતો. અને નારદજીએ આદર પૂર્વક પૂછવાથી બ્રહ્માજીએ નારદમુનિને આ વ્રત કહ્યું. મેં જેમ સાંભળ્યું તેમ આ કૃષિયુગના પાપોથી મુક્ત થવા માટે તરત જ અનુભવ આપનાર આ ચરિત્ર તમને કહી સંભળાવ્યું છે. તે પ્રમાણે વ્રત કરનાર આજીવનમાં સુખી થઈ અંતે સ્વાનંદલોકને પામે છે.

અહીં જે માલવદેશના રાજા ચંદ્રસેનની બે રાણીઓ વચ્ચેનો સંઘર્ષ વર્ણવવામાં આવ્યો છે. તેથી કથા ચોથા અધ્યાયથી શરૂ થઈ છે. ચોથા અધ્યાયમાં ચંદ્રસેનની પ્રથમ પત્ની પોતાના પતિનો એક ધર્મ સંપત્ર, દાનેશ્વરી અને તેજસ્વી રાજવી તરીકે પરિચય આપે છે. તે ઘણા પરાક્રમી છે. તેની હું સુશીલા નામે પુત્ર વર્જિતા રાણી છું.

‘तस्याहं महिषी नाम्ना सुशीला पुत्रवर्जिता ॥૭૧॥’

એમ કહી પોતાનું નામ સુશીલા છે. એવું કહે છે અને રાજા ચંદ્રસેનની બીજી નવી રાણી છે તેનું નામ મદનાવતી છે.

અતઃ પરાવૃતા જાયા નામ્ના સામદનાવતી ॥૮॥

પરંતુ કથાના પાંચમા અધ્યાયના ૨૩મા શ્લોકમાં આ પ્રમાણે વર્ણન છે.

ચક્રે લક્ષાપ્રદં નામ્ના ભુષેયા માસ ભૂષણૈઃ ।

અતિ પ્રીતિમતી સાધ્વી સુનીતાત્વ ભવત્સદા ॥૨૩॥

તે રાણી (સુનીતા)ના પુત્રનું નામ લક્ષપ્રદ રાખવામાં આવ્યું અને વિવિધ પ્રકારના અલંકાર તેમને પહેરાવ્યા. આ જોઈને સુનીતાને બહુ જ આનંદ થયો. આમ અગાઉ જે ચંદ્રસેનની રાણીનું નામ સુશીલા જણાવ્યું છે. તેને જ અહીં સુનીતા કહેવામાં આવી છે. આ રાણી સુશીલા એટલે સારા ચારિત્ર્યવાળી અને સુનીતા એટલે સારી રીતે લાવવામાં આવેલ નીતિવાળી એવો અર્થ પણ ઉચિત છે. આમ બંને નામ સાર્થક છે. આ કંઈ મોટો ભેદ નથી.

આ અધ્યાયમાં ચંદ્રસેન રાજાની પુત્રવર્જિતા રાણી સુશીલા ચારિત્ર્યવાળી હોવા છતાં તેની શોક્ય મદનાવતીના પ્રભાવ હેઠળ રાજાએ તેનો ત્યાગ કર્યો હતો. પરંતુ સત્ય વિનાયક વ્રતના પ્રભાવથી રાજાએ તેનો ફરીથી સ્વીકાર કર્યો એટલે સુશીલા સુનીતા બની ગઈ. તે લક્ષપ્રદ નામના પુત્રને જન્મ આપ્યો. એટલે કહી શકાય કે રાજારાણીનું લક્ષ્ય પુત્ર થયું. મદનાવતી એ સત્યવિનાયકના પ્રસાદનો ત્યાગ કર્યો અને ગલિતકુષ્ટ રોગની ભોગ બની. તેને સમજાતાં સત્ય વિનાયકનું વ્રત કર્યું અને મંદિર બનાવ્યું. રાજાએ યોગ સાધના કરી બંને રાણી સહિત સ્વાનંદ લોકને પામ્યા. આ કથાના પાંચમા (અંતિમ) અધ્યાયની ફલશ્રુતિ સ્વાનંદ લોકની પ્રાપ્તિ છે. આમ તમામ પ્રકારના કષ્ટ નિવારણ અને સુખ પ્રાપ્તિ માટે શ્રી સત્ય વિનાયકનું વ્રત કેટલું મહત્વપૂર્ણ છે. તે સમજી શકાય તેવું છે.

इति श्री ब्रह्मांडपुराणे शिवपार्वती संवादे -

सत्याविनायकोपाख्याने पंचमोऽध्यायः ॥५॥ ॐ ॐ ॐ

આ પ્રકારે શ્રી બ્રહ્માંડપુરાણનો શિવ-પાર્વતીના સંવાદરૂપ શ્રી સત્યવિનાયક કથાનો સ્વાનંદી ટીકા સાથે પાંચમો (અંતિમ) અધ્યાય સંપૂર્ણ.

ॐ ॐ ॐ

શ્રી ગણેશપ્રિય ચતુર્થી (ચોથ)ના વ્રતનો વિધિ અને માહાત્મ્ય

ચતુર્થી તિથિની શ્રેષ્ઠતા :

શિવપુરાણની કથો છે. શ્વેત કલ્પમાં જ્યારે ભગવાન્ શંકરના અમોઘ ત્રિશૂળથી પાર્વતીનંદન દંડપાણિનું મસ્તક કપાઈ ગયું, ત્યારે પુત્ર વત્સલા જગ જજનની શિવા અત્યન્ત દુઃખી થઈ. તેમણે ઘણી એવી શક્તિઓ ઉત્પન્ન કરી અને તેને પ્રલય મયાવવાની આજ્ઞા આપી દીધી. તે પરમ તેજસ્વી શક્તિઓએ સર્વત્ર સંહાર કરવો શરૂ કર્યો. પ્રલયનું દ્રશ્ય ખડું થઈ ગયું. દેવગણ હાહાકાર કરવા લાગ્યા, ત્યારે સમસ્ત ભયનાશિની જગદંબાને પ્રસન્ન કરવા માટે દેવતાઓએ ઉત્તર દિશામાંથી હાથીનું મસ્તક લાવીને શિવા-પુત્રના ધડ સાથે જોડી દીધું. મહેશ્વરના તેજથી પાર્વતીપુત્ર જીવિત થઈ ગયા.

પોતાના પુત્ર ગજમુખને જીવિત જોઈને ત્રૈલોક્યજનની શિવા અત્યન્ત પ્રસન્ન થઈ. તે સમયે દયામયી પાર્વતીને પ્રસન્ન કરવા માટે બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ આદિ સર્વ દેવતાઓએ તે ગણેશને 'સર્વાધ્યક્ષ' ઘોષિત કરી દીધા.

તે સમયે અત્યંત પ્રસન્ન દેવાધિદેવ મહાદેવે પોતાના વીર પુત્ર ગજાનનને એક વર પ્રદાન કરતાં કહ્યું - 'વિઘ્નનાશન' તારું નામ સર્વશ્રેષ્ઠ હશે. તું સર્વનો પૂજ્ય છે. તું મારા સર્વગણોનો અધ્યક્ષ બની જા.'

ત્યાર બાદ પરમ પ્રસન્ન ભક્ત વત્સલ આશુતોષે ગણપતિને ફરીથી વરદાન આપતાં કહ્યું - 'ગણેશ્વર તું ભાદરવા માસની કૃષ્ણપક્ષ(વદ)ની ચતુર્થી(ચોથ)ના દિવસે ચંદ્રમાના સુભોદય થવાના સમયે ઉત્પન્ન થયો છે. જે સમયે ગિરિજાના સુંદર ચિત્તથી તારું રૂપ પ્રગટ થયું, તે સમયે રાત્રિનો પ્રથમ પ્રહર પસાર થઈ રહ્યો હતો. એટલા માટે તે દિવસથી આરંભીને તે તિથિમાં (પ્રતિમાસ) તારું ઉત્તમ વ્રત કરવું જોઈએ. આ પરમ શોભારૂપ અને સંપૂર્ણ સિદ્ધિઓનું આપનારું હશે.'

પછી સર્વસુહૃદ્ પ્રભુ પાર્વતીવલ્લભે ગણેશ ચતુર્થીના દિવસે અત્યંત શ્રદ્ધાભક્તિ પૂર્વક ગજમુખ (ગણેશ) ને પ્રસન્ન કરવા માટે વ્રત, ઉપવાસ અને

પૂજનનું. માહાત્મ્ય ગાયું અને કહ્યું - 'જે લોકો વિવિધ પ્રકારના ઉપચારોથી ભક્તિપૂર્વક તારી પૂજા કરશે તેમના વિઘ્નોનો સદાને માટે નાશ થઈ જશે અને તેના કાર્યની સિદ્ધિ થતી રહેશે.' બધા વર્ણોના લોકોએ અને વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓએ આ પૂજા અવશ્ય કરવી જોઈએ.

'ગણેશપુરાણમાં ભાદરવા સુદ ચોથે મધ્યાહ્નકાળમાં પણ આદિદેવ ગણેશના પૂજનનું માહાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે. કથા આ પ્રમાણે છે - ગણેશ દર્શનની તીવ્ર લાલસાથી શિવપ્રિયા લેખનાદ્રિના એક રમણીય સ્થાન પર ગણેશજીનું ધ્યાન કરતાં તેના એકાક્ષરી મંત્રનો જપ કરવા લાગી. આ પ્રમાણે બાર વર્ષ સુધી કઠોર તપ કરવાથી ગુણવલ્લભ ગણેશજી સંતુષ્ટ થયા અને પાર્વતીની સન્મુખ પ્રગટ થઈને તેઓએ તેમના પુત્રના રૂપમાં અવતરિત થવાનું વચન આપ્યું.'

ભાદરવા સુદ ચોથનો મધ્યાહ્નકાળ હતો. તે દિવસે સોમવાર સ્વાતિનક્ષત્ર અને સિંહલગ્નનો યોગ હતો. પાંચ શુભ ગ્રહ એકત્ર હતા. જગજગનની શિવાએ ગણેશજીની ષોડશોપચારથી પૂજા કરી અને તે સમયે તેમની સન્મુખ અમિત મહિમામય, કુંદધવલ, ષડ્ભુજ (છ હાથવાળા) ત્રિનયન ભગવાન ગુણેશ પુત્ર રૂપમાં પ્રગટ થયાં.

ભક્ત સુખદાયક પરમપ્રભુ ગણેશની પ્રાગટ્ય તિથિ હોવાથી ભાદરવા સુદ ચોથ દયાધામ ગુણેશની વરદાતિથિ તરીકે ઓળખાય છે. તે દિવસે મધ્યાહ્નકાળમાં ભગવાન ગણેશની માટીની મૂર્તિ (પાર્થિવ ગણેશ) બનાવી શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્ણ પૂજા અને મંગલમૂર્તિ પ્રભુનું સ્મરણ, ચિન્તન અને નામજપનું અમાપ માહાત્મ્ય છે. તે પુણ્યમય તિથિ અત્યંત ફળદાયિની કહેવાય છે. ચાર મુખવાળા બ્રહ્માએ પોતાના મુખારવિન્દથી કહ્યું છે કે - 'આ ચતુર્થી વ્રતનું નિરૂપણ અને માહાત્મ્ય ગાવું શક્ય નથી.'

ચતુર્થ્યા મહિમાનં નો ન શક્યં સુનિરૂપિતમ્ । (ગણેશ પુ. ૨/૮૨/૩૪)

મુગ્ધલ પુરાણની કથાનુસાર પરમ પરાક્રમી લોમાસુરથી ત્રાસેલા દેવતાઓએ તેના વિનાશ માટે પરમ પ્રભુ ગજાનનની પ્રાર્થના કરી. દયામય

ગજમુખ આ મહાન અસુરના વિનાશ માટે પરમ પાવની ચોથની તિથિએ મધ્યાહ્ન અવતરિત થયા જેથી તે તિથિ તેમની પ્રીતિ દાયિની થઈ.

🕉 યોધની ઈત્યતિ, તપ અને વરપ્રાપ્તિ :

મુગ્ધલ પુરાણ અનુસાર અત્યંત પવિત્ર વરદા ચતુર્થીની ઉત્પત્તિની કથા 'દૂકમાં આ પ્રમાણે છે.

લોકપિતામહ બ્રહ્માજીએ સૃષ્ટિ રચના ઉપરાંતના અનેક કાર્યોની સિદ્ધિ માટે પોતાના રુદ્રયમાં શ્રી ગણેશજીનું ધ્યાન કર્યું. તે સમયે તેમના શરીરમાંથી પરાપ્રકૃતિ, મહામાયા, તિથિઓની જનની કામરૂપિણી દેવી પ્રગટ થઈ. તે પરમ લાવણ્યમયી દેવીના ચાર પગ, ચાર હાથ અને ચાર સુંદર મુખ હતા. તેમને જોઈને વિધાતા અત્યંત પ્રસન્ન થયા.

તે મહાદેવીએ સૃષ્ટાના ચરણ કમળોમાં પ્રણામ કરી અનેક સ્તોત્રોથી તેમનું સ્તવન કરીને નિવેદન કર્યું કે - 'બ્રહ્માંડનાયક ! હું આપના શુભ અંગોથી ઉત્પન્ન થઈ છું. આપ મારા પિતા છો. આપ મને આજ્ઞા પ્રદાન કરો, હું શું કરું ? પ્રભો ! આપના પાવન પદ-પદ્મોમાં મારાં વારંવાર પ્રણામ છે. આપ મને રહેવા માટે ઉચિત સ્થાન અને વિવિધ ભોગ્ય પદાર્થો પ્રદાન કરો.'

લોકસૃષ્ટાએ શ્રી ગણેશજીનું સ્મરણ કરી ઉત્તર આપ્યો - 'તું અદ્ભુત સૃષ્ટિની રચના કર.' અને પછી પ્રસન્ન ચિત્ત બ્રહ્માજીએ તેમને શ્રીગણેશજીનો 'વ્રક્તુષ્ઠાય હુમ્' - એવો ષડક્ષર મંત્ર આપ્યો.

મહિમામયી દેવીએ ભગવાન વેદગર્ભના ચરણોમાં ભક્તિપૂર્વક પ્રણામ કર્યા અને ત્યારબાદ તેણે વનમાં જઈને શ્રી ગણેશજીનું ધ્યાન કરીને ઉગ્ર તપ કરવા લાગી. દિવ્ય એક હજાર વર્ષ સુધી તપ કરતી રહી.

તેમની તપસ્થાથી દેવ દેવ ગજાનન પ્રગટ થયા અને તેમને કહ્યું - 'મહાભાગે ! હું તારા નિરાહાર તપશ્ચરણથી અત્યંત પ્રસન્ન છું, ઈચ્છિત વર માંગો.'

પરમપ્રભુની સુખદ વાણી સાંભળીને મહિમામયી માતાએ હર્ષ ગદ્ગદ

કંઠથી તેમનું સ્તવન કર્યું. આથી સંતુષ્ટ થયેલા મૂષકવાહને ફરી કહ્યું - 'દેવી હું સંતુષ્ટ થયો છું. તમારી પોતાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરો.'

સાશ્રુનયના દેવીએ પરમ પ્રભુ ગજાનનના પાવતમ ચરણોમાં પ્રણામ કરીને નિવેદન કર્યું - 'હે કરૂણાનિધિ ! આપ મને આપની સુદૃઢભક્તિ પ્રદાન કરો. મને સૃષ્ટિ સર્જનનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાવ. હું આપની સદાપ્રિય બની રહું અને મારો આપની સાથે કદાપિ વિયોગ થાય નહિ.'

સ્વીકૃતિ સૂચક - ઝૂંનું ઉચ્ચારણ કરી પરમ પ્રભુએ વરદાન આપ્યું - 'ચતુર્વિધ ફળપ્રદાયિની દેવિ ! તું મને સદા પ્રિય રહેશે. તું સમસ્ત તિથિઓની માતા થશે અને તારું નામ 'ચતુર્થી' હશે. તારો વામભાગ 'કૃષ્ણ(કાળો)' અને દક્ષિણ(જમણો) ભાગ શુકલ(શ્વેત) હશે. નિઃસંદેહ તું મારી જન્મતિથિ થશે. તારું ચોથનું વ્રત કરનારનું વિશેષરૂપથી પાલન કરીશ. અને આ વ્રત સમાન અન્ય કોઈ વ્રત હશે નહિ.'

આમ કહીને ભગવાન ગજમુખ અંતર્ધાન થયા. તિથિઓની માતા ચતુર્થીએ શ્રી ગણેશજીના ધ્યાનપૂર્વક સૃષ્ટિ રચના કરવા માંડી. સહસ્રા તેનો ડાબો ભાગ કૃષ્ણ(કાળો) અને જમણો ભાગ શ્વેત (સફેદ) થઈ ગયો. મહાભાગ્યવતી શુકલવર્ણા અત્યંત વિસ્મિત થઈ તેમણે ફરીથી ગણાધ્યક્ષનું ધ્યાન કરતાં રહી સૃષ્ટિ રચનાનો ઉપક્રમ કર્યો કે જેથી તેના મુખારવિંદથી પ્રતિપદા (પડવો), નાસિકા (નાક) માંથી દ્વિતીયા (બીજી) વક્ષસ્થળ (છાતી) માંથી તૃતીયા (ત્રીજી), આંગળીઓમાંથી પંચમી (પાંચમી) હૃદયથી ષષ્ઠી (છઠ્ઠી), નેત્રોથી સપ્તમી (સાતમી), બાહુથી અષ્ટમી (આઠમી), ઉદરથી નવમી (નોમ), કાનથી દશમી (દશમી), કંઠથી એકાદશી (અગિયારમી), પગથી દ્વાદશી (બારમી), સ્તનથી ત્રयोદશી (તેરમી), અહંકારથી ચતુર્દશી (ચૌદશી) અને મનથી પૂર્ણિમા (પૂનમ) તથા જીભથી અમાવસ્થા (અમાસ) તિથિ પ્રગટ થઈ.

સર્વ તિથિઓ સહિત બંને ચતુર્થી (ચોથ) એ ભગવાન ગજમુખના ધ્યાન અને નામ જપની સાથે તપશ્ચરણનો પ્રારંભ કર્યો. આ પ્રકારે તેમના એક

વર્ષ પર્યંતના તપથી ભક્તવત્સલ પ્રભુવિઘ્નેશ્વર પ્રગટ થયા. તે મધ્યાહ્નમાં શુકલચતુર્થીની પાસે જઈને બોલ્યા - 'વર માંગો'

શુકલ ચતુર્થીએ આદિદેવ ગજમુખના ચરણોમાં પ્રણામ કરી તેમની પૂજા કરી અને સ્તુતિ કરી. ત્યાર પછી તેણે કહ્યું - 'પરમપ્રભુ ગજમુખ ! હું આપનું વાસસ્થાન બનું અને આપ મને આપની શાશ્વતી ભક્તિ પ્રદાન કરો.'

દયામય ગજમુખે વરદાન આપ્યું - "તને મધ્યાહ્નમાં મારું દર્શન પ્રાપ્ત થયું છે. એટલા માટે મધ્યાહ્નકાળમાં શિવાદિ દેવગણ મારું ભજન કરશે, સુદની ચતુર્થીએ મારા ભક્તજનો સદા તમારું વ્રત કરશે. જે તેઓ નિરાહાર રહીને મારી સાથે તારી ઉપાસના કરશે. તેના સંચિત કર્મ-ભોગ સમાપ્ત થઈ જશે. અને તેમને હું સર્વ કાંઈ ઈચ્છિત આપીશ. તારું નામ 'વરદા' હશે."

આટલું કહીને શ્રીગણેશજી અંતર્ધાન થયા અને ભગવતી શુકલ ચતુર્થી 'વરદા' નામથી પ્રખ્યાત થઈ. તે ગણેશજીની અત્યંત પ્રિય બની ગઈ. તે દિવસે વ્રતની સાથે ગણેશજીની ઉપાસના કરી પાંચમના દિવસે સવિધિ પારણા કરવાથી નક્કી મનુષ્ય ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ સર્વ કંઈ પ્રાપ્ત કરે છે. વ્રતીની તમામ મનોકામના પૂર્ણ થાય છે, અને દેહાન્તે તે અતિશય સુખદાયક ગણેશધામ (સ્વાનંદલોક) ને પામે છે.

આ ઉપરાંત ભગવાન ગણપતિએ રાત્રિના પ્રથમ પ્રહરમાં ચંદ્રમાના ઉદય સમયે કૃષ્ણ ચતુર્થી (વદ યોથ) સમીપ પહોંચીને કહ્યું. 'મહાભાગ્યવતી ! તું વરદાન માંગ. હું તારી અભિલાષા પૂરી કરીશ.'

વિઘ્નનિઘ્ન પ્રભુના દર્શન અને તેમના વચનથી પ્રસન્ન થઈને ભગવતી કૃષ્ણ ચતુર્થી (વદ યોથ) એ તેમના મંગલમય ચરણોમાં પ્રણામ કરી તેમની વિધિવત્ પૂજા કરી. પછી તેમનું સ્તવન કરી નિવેદન કર્યું - 'મંગલમય લંબોદર ! જો આપ મારા ઉપર પ્રસન્ન છો તો કૃપાપૂર્વક આપ મને આપની સુદૃઢ ભક્તિ પ્રદાન કરો. હું આપને સદાપ્રિય રહું અને મારાથી આપનો ક્યારેય વિયોગ ન થાય. આપ મને સર્વમાન્ય કરી દો.'

કૃષ્ણ ચતુર્થીની શ્રદ્ધાભક્તિપૂર્ણ વાંણીથી પ્રસન્ન થઈ મહોદરે વરદાન આપતાં કહ્યું - 'મહાતિથે ! તું મને સદાપ્રિય રહેશે. અને તારાથી મારો

ક્યારેય વિયોગ નહિ થાય. ચંદ્રોદય સમયે તે મને પ્રાપ્ત કર્યો છે, એટલા માટે ચંદ્રોદય વ્યાપિની થવા સમયે તું મને અત્યધિક પ્રિય થશે. મારા પ્રસાદથી તું તે સમયે અન્ન-જળ ત્યાગીને ઉપાસના કરનારાઓના સંકટ હરણ કરે.' તે દિવસે વ્રતોપવાસ કરનારાને તું ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ સર્વ કંઈ પ્રદાન કરશે. તેમની સમસ્ત કર્મરાશિ નાશ પામશે, અને તેઓ નક્કી આ લોકના સમસ્ત સુખો ભોગવી અંતમાં જન્મમૃત્યુના પાશમાંથી મુક્ત થઈ મારા દુર્લભ ધામમાં જશે. સંકટ હારિણી દેવિ ! નિસ્સંદેહ મારી કૃપાથી તુ સર્વદા સર્વ લોકોને આનંદ આપનારી થશે.

તે દિવસે યતિ મારું વ્રત નિરાહાર રહીને કરે. બીજા લોકો રાત્રિમાં ચંદ્રોદય થયા પછી મારું પૂજન કરી આલ્મણની સાક્ષીએ (તેમને ભોજન કરાવીને) પોતે ભોજન કરવું. પૂજન બાદ તે દિવસે શ્રાવણમાં લાડુ (મોદક) અને ભાદરવામાં દહીંનું ભોજન કરવું જોઈએ. આસો માસમાં નિરાહાર રહેવું. કારતકમાં દૂધ પીવું, માગસરમાં જલાહાર, અને પોષમાં ગોમૂત્ર લેવું, મહા મહિનામાં સફેદ તલ, ફાગણમાં સાકર, ચૈત્રમાં પંચગવ્ય, વૈશાખમાં કમળકાકડી (પદ્મબીજ), જેઠમાં ગાયનું ઘી અને અષાઢમાં મધનું ભોજન કરેવું જોઈએ.

મહિમામયી ચતુર્થી વ્રત કરનારની સમસ્ત કામનાઓ પૂર્ણ કરનારી છે. આ વ્રતના પ્રભાવથી ધન-ધાન્ય અને આરોગ્યની પ્રાપ્તિ થાય છે, સમસ્ત આપત્તિ નષ્ટ થાય છે. એટલા માટે જો શક્ય હોય તો પ્રત્યેક માસની બંને ચોથની તિથિએ શ્રી ગણેશજીનું પૂજન કરવું અને આ સંભવ ન હોય તો ભાદરવા વદ ચોથ 'બહુલા' કારતક વદ ચોથ 'કરકા' (કરવા) અને મહા વદચોથ 'તિલકા' નું વ્રત કરી લેવું. રવિવાર અથવા મંગળવારથી યુક્ત ચોથનું અમિત મોહાત્મ્ય છે. આ પ્રકારે એક ચોથનું વ્રત વિધિપૂર્વક કરવાથી વર્ષભરની ચોથના વ્રતનું ફળ પ્રાપ્ત થઈ જાય છે.

વદપક્ષની ઘણું કરીને તમામ ચોથ કષ્ટનિવારણ કરનારી છે અને તેમાં ચંદ્રોદય વ્યાપિની ચોથમાં વ્રતની પૂજાનું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. જો બંને દિવસે ચોથ ચંદ્રોદય વ્યાપિની હોય તો તૃતીયાથી વિદ્વા પૂર્વા (એટલે ત્રીજ

ઉપર ચોથ થતી હોય) તે તિથિનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ. કારણ કે 'માતૃવિદ્ધા ગણેશ્વરે' ગણેશ્વરના વ્રતમાં માતૃતિથિ (તૃતીયા) થી વિદ્ધા ચતુર્થી ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. આ વચન પ્રાપ્ત થાય છે. અને બંને દિવસોમાં જો ચંદ્રોદય વ્યાપિની ન હોય તો પરા ચતુર્થી લેવી જોઈએ. (વ્રતરાજ)

જો તે બંને દિવસે ચંદ્રોદય વ્યાપિની હોય યા ન હોય તો 'માતૃવિદ્ધા પ્રશસ્યતે' ના અનુસાર પૂર્વવિદ્ધા લેવી જોઈએ. (વ્રતપરિચય) અન્ય વિદ્ધાનોનો મત છે કે... તૃતીયાયુક્ત ચતુર્થી આ વ્રત માટે શ્રેષ્ઠ અવશ્ય માનવામાં આવી છે, પરંતુ જ્યારે સૂર્યાસ્ત થવા પહેલા તૃતીયામાં છ ઘડી ચતુર્થીનો પ્રવેશ થતો હોય, પહેલા દિવસે ચંદ્રોદયકાળમાં તિથિનો અભાવ હોય તો બીજા દિવસે જ વ્રત કરવું જોઈએ.

આ વિષયમાં ધર્મશાસ્ત્રીય નિર્ણય આ પ્રમાણે છે - સંકષ્ટ ચતુર્થી ચંદ્રોદય-વ્યાપિની ગ્રાહ્ય છે. જો બે દિવસ ચોથ હોય અને બીજા દિવસની ચોથ ચંદ્રોદય વ્યાપિની હોય તો બીજા દિવસે જ વ્રત કરવું જોઈએ. જો બંને દિવસે ચંદ્રોદય-વ્યાપિની તિથિ હોય તો પહેલા દિવસની તૃતીયાયુક્ત (ત્રીજ ઉપર ચોથ) ચતુર્થીને જ વ્રત માટે ગ્રહણ કરવી જોઈએ. અને જો બંનેય દિવસની ચતુર્થી ચંદ્રોદય-વ્યાપિની ન હોય તો બીજા દિવસે જ વ્રતનું પાલન કરવું જોઈએ (ગણેશકોશ)

 વર્ષભરના ચતુર્થી વર્તોની સંક્ષિપ્ત માહિતી:

- (૧) ચૈત્ર માસની ચોથના દિવસે વાસુદેવ સ્વરૂપ ગણેશની વિધિપૂર્વક પૂજા કરી બ્રાહ્મણને સુવર્ણ દક્ષિણા આપવાથી વ્રતી મનુષ્યને દેવતાઓ વંદન કરે છે અને વિષ્ણુલોકમાં તેની ગતિ થાય છે. ચૈત્રમાસમાં 'દમનક પત્રો' (દોના વૃક્ષના પાંદડા) થી પૂજન કરવાથી મનુષ્યને સકળ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. (અગ્નિપુરાણ)
- (૨) વૈશાખ માસમાં ચોથના દિવસે સંકર્ષણ ગણેશની પૂજા કરી બ્રાહ્મણને શંખનું દાન કરવાથી મનુષ્યને સંકર્ષણ લોકમાં કલ્પો સુધી રહેવાનું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

(૩) જેઠ માસમાં ચોથના દિવસે પ્રદ્યુમ્નરૂપી ગણેશની પૂજા કરી બ્રાહ્મણોને ફળ-મૂળોના દાન કરવાથી વ્રતીને સ્વર્ગલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે.

વળી જેઠ માસની ચતુર્થીએ 'સતીવ્રત' નામક એક બીજું શ્રેષ્ઠ વ્રત હોય છે. એ વ્રત વિધિપૂર્વક કરવાથી ગજમુખ જનની શિવાના લોકમાં જઈને તેના સરખો આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.

(૪) અષાઢ માસની ચોથના દિવસે અનિરૂદ્ધ સ્વરૂપ ગણેશની પ્રેમપૂર્વક પૂજા કરવી અને સંન્યાસીઓને તુંબીપાત્રનું દાન કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે કરવાથી મનવાંછિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

રથન્તર-કલ્પનો પ્રથમ દિવસ હોવાથી અષાઢની ચોથે બીજું એક વ્રત થાય છે. તે દિવસે વિધિપૂર્વક મંગલમૂર્તિ ગણેશનું પૂજન કરવાથી મનુષ્યને દેવ દુર્લભ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૫) શ્રાવણ માસની ચોથે ચંદ્રોદય થતાં મંગલમય શ્રી ગણેશજીનું ધ્યાન કરી અર્ધપ્રદાન કરવું. પછી આવાહનાદિ ઉપચારોથી સંપૂર્ણ પૂજન કરી ભક્તિપૂર્વક લાડુનો નૈવેદ્ય અર્પણ કરવો. વ્રત પુરું થયા પછી પોતે લાડુનો પ્રસાદ લેવો. ગણેશજીનું ફરી સ્મરણ કરી જમીન ઉપર ભૂમિશયન કરવું. આમ કરવાથી વ્રતીની સંપૂર્ણ કામનાઓ પૂરી થાય છે. અંતમાં ગણેશજીના પદની પ્રાપ્તિ થાય છે. ત્રણ લોકમાં આના જેવું બીજું વ્રત નથી.

સૌરપુરાણમાં શ્રાવણ સુદ - ચોથનું 'દૂર્વાગણપતિ' નું વ્રત બતાવવામાં આવ્યું છે. તે દિવસે સવારે સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈને સર્વતોભદ્ર મંડળ ઉપર કળશનું સ્થાપન કરી તેના ઉપર સિંહાસનસ્થ ચતુર્ભુજ, એકદંત, ગજમુખની સોનાની મૂર્તિનું સોનાની દૂર્વા (દરોઈ) ઉપર સ્થાપન કરવું. મંગલમૂર્તિ ગણેશજીને અરુણ વસ્ત્રથી વિભૂષિત કરીને સુગંધિત પત્ર-પુષ્પાદિથી ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરવી. આરતી, સ્તવન, પ્રણામ અને પરિક્રમા કરી અપરાધોની ક્ષમા માંગવી. આ પ્રમાણે પાંચ વર્ષ વ્રત કરવાથી સમસ્ત કામનાઓ પૂરી થાય છે.

(૬) ભાદરવા વદ ચોથે બહુલા સહિત ગણેશજીની ગંધ, પુષ્પ, માળા અને દૂર્વાથી પ્રયત્નપૂર્વક પૂજા કરી પરિક્રમા કરવી જોઈએ. સમાર્થ અનુસાર દાન કરવું. દાન ન થઈ શકે તો બહુલા ગાયને પ્રણામ કરી તેનું વિસર્જન કરવું. આ પ્રમાણે પાંચ, દશ યા સોળ વર્ષ પર્યંત વર્તનું પાલન કરી ઉદાપન કરવું. તે સમયે દૂધ આપનારી સ્વસ્થ ગાયનું દાન કરવું જોઈએ. આ પ્રમાણે વ્રત કરનાર સ્ત્રી-પુરુષનું દેવતાઓ સન્માન કરે છે. સઘળા ભોગોની પ્રાપ્તિ થાય છે. અંતમાં ગોલોક-ધામની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ભાદરવા સુદ ચોથે મધ્યાહ્નમાં ગણેશજીનું પ્રાગટ્ય થયું હતું. તેથી તે દિવસે મધ્યાહ્ન વ્યાપિની તિથિએ વ્રત અને પૂજન બપોરે કરવું. સર્વ પ્રથમ એકાગ્રચિત્તથી સર્વાનંદ પ્રદાતા સિદ્ધિ વિનાયકનું ધ્યાન કરવું. પછી શ્રદ્ધા અને ભક્તિ પૂર્વક નીચે મુજબના એકવીસ વનસ્પતિઓના પાન વડે ગણપતિના એકવીસ બોલી ગણપતિની પૂજા કરવી.

એકવીસ જાતની પત્રિકાના નામો : માલતી, ભાંગરો, બીલીપત્ર, શ્વેતદુર્વા (સફેદ દરોઈ), બોરડી, ઘંતુરો, તુલસી, શમી, અધેડો, ડોરલી, કરેણ, આંકડો, અર્જુન(સાદડો), વિષ્ણુકાન્ત, દાડમ, દેવદાર, આંબાનો મોર, પીપળો, જાઈ, કેવડો, અગથિયો. (૨૧)

આથી ગણપતિ અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. આ પછી બે દૂર્વાદળ લઈને ગંધ, પુષ્પ, અક્ષત સાથે ગણેશજીને યઢાવવા જોઈએ. ત્યારબાદ પાંચ લાડુ દયાસિંધુ પ્રભુ ગજમુખને નૈવેદ્યમાં અર્પણ કરવા. શ્રદ્ધાભક્તિ પૂર્વક તેમના ચરણોમાં વારંવાર પ્રણામ કરી પ્રાર્થના કરવી. અને વિસર્જન કરવું. સમસ્ત સામગ્રી સહિત ગણેશજીની પ્રતિમા આચાર્યને આપી. અન્ય બ્રાહ્મણોને દક્ષિણા આપવી. આ રીતે પાંચ વર્ષ સુધી વ્રત કરનારને લૌકિક અને પારલૌકિક સુખો પ્રાપ્ત થાય છે. શિવલોકની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ દિવસે રાત્રે ચંદ્રદર્શનનો નિષેધ છે. ચંદ્રદર્શન કરનારને મિથ્યાકલંક લાગે છે. તેની શાંતિ માટે શ્રીમદ્ ભાગવત દશમ સ્કંધના ૫૭માં અધ્યાયનો પાઠ શ્રવણ કરવાનું અગ્નિપુરાણમાં કહ્યું છે.

- (૭) અશ્વિન (આસો) માસની સુદ ચોથના દિવસે 'પુરુષ સૂક્ત' થી ખોડશોપચાર વડે 'કપર્દીશ વિનાયક' ની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરવાનું માહાત્મ્ય છે.
- (૮) કારતક વદ ચોથને 'કરક ચતુર્થી' (કરવા ચોથ) નું વ્રત કહેવામાં આવે છે. આ વ્રત સ્ત્રીઓ વિશેષરૂપથી કરે છે. આ વ્રતના દિવસે સવારે સ્નાનાદિથી નિવૃત્ત થઈ વસ્ત્રાભૂષણો ધારણ કરી ગણેશજીની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરવાનું વિધાન છે. પવિત્ર ચિત્તથી અત્યંત શ્રદ્ધાપૂર્વક પકવાનના ભરેલા દસ કરવા (માટીના ઘાડવા) પ્રભુ ગજાનની સન્મુખ સમર્પણ કરતાં મનોમન પ્રાર્થના કરવી કે - 'હે કરુણાસિંધુ કપર્દિશ ગણેશ ! આપ મારા ઉપર પ્રસન્ન થાવ.' ત્યાર પછી સુવાસિની સ્ત્રીઓ અને બ્રાહ્મણોને ઈચ્છાનુસાર સાદરપૂર્વક તે કરવા (પકવાન યુક્ત માટલી) વહેંચી દેવી. ત્યાર બાદ સમસ્ત મનોરથ પૂર્ણ કરનાર ગણેશજીનું નામ સ્મરણ, ચિંતન જપ વગેરે કરતા રહેવું. રાત્રે વિધિપૂર્વક ચંદ્રને અર્ધ્યપ્રદાન કરવું. વ્રતપૂર્તિ માટે પોતે મિષ્ટાન્ન ભોજન કરવું જોઈએ.

આ વ્રત બાર અથવા સોળ વર્ષો સુધી કરવું જોઈએ. ત્યાર પછી ઉદ્યાપન કરવું. આ પછી સ્ત્રી ઈચ્છે તો વ્રત છોડી શકે છે. અન્યથા સુખ-સૌભાગ્ય માટે સ્ત્રીએ જીવનભર વ્રત કરી શકે છે. સ્ત્રીઓ માટે આના સમાન સૌભાગ્ય આપનાર અન્ય વ્રત નથી.

- (૯) માગસર સુદ ચોથને 'કૃષ્ણ-ચતુર્થી' કહેવાય છે. (સ્કંદ પુરાણ) અહીં શરૂ કરીને એક વર્ષ સુધી પ્રત્યેક ચોથનું વ્રત કરવું અને દેવદેવ ગજમુખનું પ્રીતિપૂર્વક પૂજન કરવું. તે દિવસે દિવસમાં એક વાર ભોજન કરવું અને બીજા વર્ષે પ્રત્યેક ચોથના દિવસે કેવળ રાત્રિએ એકવાર ભોજન કરવું ત્રીજા વર્ષે પ્રત્યેક ચોથના દિવસે કેવળ રાત્રિએ એકવાર ભોજન કરવું. ત્રીજા વર્ષે પ્રત્યેક ચોથના દિવસે (અયાચિત) વગર માંગે મળેલું અન્ન એકવાર ખાઈને રહેવું અને ચોથા વર્ષે પ્રત્યેક ચોથના

દિવસે નિરાહાર રહીને ગણેશજીનું સ્મરણ, ચિંતન, ભજન અને પૂજન પ્રીતિપૂર્વક કરવું જોઈએ.

આ પ્રકારે વિધિપૂર્વક વ્રત કરતાં ચાર વર્ષ પૂરાં થતાં અંતમાં વ્રત-સ્નાન કરવું. ગણેશજીની સોનાની મૂર્તિ બનાવવી અને તે શક્ય ન હોય તો હળદરની (સુવર્ણવર્ણી) મૂર્તિ બનાવવાની પછી જમીન ઉપર વિવિધ રંગોથી કમળપત્ર બનાવી તેના ઉપર કળશ સ્થાપન કરવું તેના ઉપર તાંબાના પાત્ર ચોખા ભરી મુકવું. તે પાત્ર ઉપર બે વસ્ત્રો પાથરી તેના ઉપર ગણેશજીની મૂર્તિ બિરાજમાન કરી, ગંધાદિ ઉપચારોથી દયામય દેવીની પૂજા કરવી. લાડુનો નૈવેદ્ય ધરાવવો. પ્રણામ, પરિક્રમા અને પ્રાર્થના કરવા. રાત્રે ગીત, ભજન, વાદ્ય, પુરાણ કથા, શ્રવણ ગણેશજીનું નામ સ્મરણ, સ્તવન વગેરે કરી જાગરણ કરવું.

સૂર્યોદય થતાં સ્નાનાદિક દૈનિક કૃત્યથી નિવૃત્ત થઈ. શુદ્ધ વસ્ત્ર ધારણ કરી શ્રદ્ધાપૂર્વક, તલ, ચોખા, જવ, પીળા સરસવ, ઘી અને ખાંડથી મેળવેલી હવન સામગ્રી વડે વિધિપૂર્વક હોમ કરવો.

ગણ, ગણાધિપ, કુખ્યાંડ, ત્રિપુરાન્તક, લંબોદર, એકદંત, રુકમદંષ્ટ્ર, વિઘ્નપ, બ્રહ્મા, યમ, વરુણ, સોમ, સૂર્ય, હુતાશન, ગંધમાદી તથા પરમેષ્ઠી. આ સોળ નામો દ્વારા પ્રત્યેકના આદિમાં પ્રણવ અને અંતમાં ચતુર્થી વિભક્તિ અને તેમાં નમઃ પદ જોડીને અગ્નિમાં એક એક આહુતિ આપવી. દા.ત. ઐ ગણાય નમઃ, ઐ ગણાધિપાય નમઃ વગેરે.

આ પછી 'વક્રતુણ્ડાય હુમ્' આ મંત્રથી એકસો આઠ આહુતિ આપવી. ત્યારબાદ ઐ ભૂઃ સ્વાહા - इदं अग्नये न मम । ઐ ભુવઃ સ્વાહા દિં વાયવે ન મમ । ઐ સ્વઃ સ્વાહા અદં પ્રજાપતયે ન મમ । આ મંત્રોથી યથાશક્તિ વ્યાહતિ હોમ કર્યા બાદ પૂર્ણાહુતિ કરવી. પછી દિક્પાલોની પૂજા કરીને ચોવીસ બ્રાહ્મણોને લાડુ અને ખીરનું ભોજન કરાવવું. આચાર્યને સવત્સા ગાયનું દાન આપવું અને અન્ય બ્રાહ્મણોને શક્તિ અનુસાર ભૂયસી દક્ષિણા આપવી. બ્રાહ્મણોના ચરણોમાં શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રણામ કરી પરિક્રમા કરવી અને વિદાય માન આપ્યા બાદ સગાં-સ્નેહીઓ સાથે પ્રસન્નતાપૂર્વક ભોજન કરવું.

આ રીતે વ્રત કરવાથી ગણેશજીની કૃપાથી વ્રત કરનાર આ લોકના ઉત્તમ

ભોગો ભોગવી પરલોકમાં ભગવાન વિષ્ણુની સાયુજ્ય મુક્તિનો અધિકારી બને છે.

(૧૦) પોષ મહિનાની ચોથે ભક્તિપૂર્વક વિઘ્નેશ્વર ગણેશજીની પૂજા અને પ્રાર્થના કરવી. બ્રાહ્મણને લાડુનું ભોજન કરાવી દક્ષિણા આપવાથી વ્રત કરનારને ત્યાં ક્યારેય ધન સંપત્તિનો અભાવ થતો નથી.

(૧૧) મહા વદ ચોથને 'સંકષ્ટ વ્રત' કહેવામાં આવ્યું છે. તે દિવસે દેવાધિદેવ ગજમુખની પ્રસન્નતા માટે પ્રભાતે સ્નાન કરી વ્રત કરવાનો સંકલ્પ કરવો. દિનભર સંયમિત રહીને શ્રીગણેશજીનું સ્મરણ, ચિંતન અને ભજન કરતા રહેવું. ચંદ્રોદય થતાં માટીની ગણેશમૂર્તિ બનાવી પીઠ ઉપર સ્થાપન કરવું. ગણેશજીની સાથે આયુધ, વાહન વગેરે પણ હોવા જોઈએ. ત્યાર પછી તેની સોળ ઉપચારથી પૂજા કરવી. મોદક અને ગોળના બનાવેલ તલના લાડુનો નૈવેદ્ય ધરાવવો. આચમન કરાવી પ્રદક્ષિણા અને નમસ્કાર કરી પુષ્પાંજલિ અર્પિત કરવી જોઈએ. ત્યાર બાદ ભક્તિપૂર્વક ગણેશમંત્રના એકવીસ વાર જપ કરવા અને નીચેના મંત્ર વડે ગણેશજીને અર્ધ આપવો.

ગણેશાય નમસ્તુભ્યં સર્વસિદ્ધિપ્રદાયક ।

સંકષ્ટહર મે દેવ ગૃહાણાર્ઘ્યં નમોસ્તુ તે ॥

કૃષ્ણપક્ષે ચતુર્થ્યાં તુ સમ્પૂજિત વિઘ્નદયે ।

ક્ષિપ્રં પ્રસીદ દેવેશ ગૃહાણાર્ઘ્યં નમોસ્તુ તે ॥

આ બંને શ્લોકોની સાથે 'સંકષ્ટહરણ ગણપતયે નમઃ' આમ બે વાર બોલીને બે અર્ધ આપવા જોઈએ.

આટલું કર્યા પછી નીચેના મંત્રથી ચતુર્થી તિથિની અધિષ્ઠાત્રી દેવીને અર્ધ પ્રદાન કરવું.

તિથિનામુક્તમે દેવિ ગણેશાપ્રિય વલ્લભે ।

સર્વસંકટનાશાય ગૃહાણાર્ઘ્યં નમોસ્તુ તે ॥

'ચતુર્થ્યે નમઃ' ઇદમર્ઘ્યં સમર્પયામિ ॥ (વ્રતરાજ)

ત્યાર પછી ચંદ્રમાનું ગંધપુષ્પાદિથી વિધિવત્ પૂજન કરીને તાંબાના પાત્રમાં લાલ ચંદન, દર્ભ (કુશ), દૂર્વા (દરોઈ) ફૂલ, ચોખા, શમીપત્ર, દહીં અને પાણી એકત્ર કરીને નીચેના મંત્રના ઉચ્ચારણ સાથે અર્ધ આપવો:

ગગનાર્ણવમાણિક્ય ચન્દ્ર દાક્ષાયણીપતે ।

ગૃહાણાર્થ્યં મયા દત્તં ગણેશપ્રતિરૂપક ॥ (નારદપુરાણ પૂર્વ. ૧૧૩/૭૭)

ત્યારબાદ ગણેશજીના ચરણોમાં પ્રણામ કરી, યથાશક્તિ ઉત્તમ બ્રાહ્મણોને ભોજન કરાવી દક્ષિણા આપવી. તેમની અનુમતિથી સ્વયં પ્રસન્નતાપૂર્વક ભોજન કરવું.

આ પરમ કલ્યાણકારી 'સંકષ્ટ વ્રત' વ્રતના પ્રભાવથી પ્રતીધન-ધાન્ય-સંપન્ન અને સંકટ રહિત થઈ જાય છે.

આ વ્રતને ભવિષ્યોત્તરપુરાણમાં 'વક્તુણ્ડ ચતુર્થી' પણ કહેવામાં આવે છે. આ વ્રતનો માઘ માસથી આરંભ કરી દર માસે કરવામાં આવે તો સંકટનો નાશ થાય છે.

મહા સુદ ચોથે ઉપવાસ કરી ગણેશજીની ભક્તિપૂર્વક પૂજા કરવી અને પાંચમે તલનું ભોજન કરવું. આ પ્રકારે વ્રત કરવાથી મનુષ્ય નિર્વિઘ્ન સુખી જીવન વ્યતીત કરે છે. 'ગં સ્વાહા' - આ મૂલમંત્ર છે.

નીચે મુજબ હૃદયાદિ ન્યાસ કરવા.

‘ગં હૃદયાય નમઃ ।

ગીં શિરસે સ્વાહા ।

ગૂં શિખાયૈ વપટ્ ।

ગૈં નેત્રત્રયાય વૌપટ્ ।

ગૌં કવચાય હુમ્ ।

ગઃ અસ્ત્રાય ફટ્ ।’

‘આગચ્છોલકાય’ બોલીને ગણેશજીનું આવાહન અને ‘ગચ્છોલકાય’ બોલીને વિસર્જન કરવું. આ રીતે શરૂમાં ગકારયુક્ત અને અંતમાં ‘ઝલ્કા’ શબ્દયુક્ત મંત્રથી તેમના આવાહનાદિ કાર્ય કરવા. ગંધાદિ ઉપચારોથી સવિધિ

ગણેશજીનું પૂજન કરી નૈવેદ્યમાં લાડુ અર્પણ કરવા. પછી આચમન, પ્રણામ અને પરિક્રમા કરી ગણેશ ગાયત્રીનો આ પ્રમાણે જપ કરવો.

ૐ મહોલ્કાય વિદ્યહે વક્તુણ્ડાય ઘીમહિ ।

તન્નો દન્તી પ્રચોદયાત્ ॥ (અગ્નિપુરાણ)

આ વ્રતનો મોટો મહિમા છે.

આ તિથિએ 'ગૌરીવ્રત' પણ કરવામાં આવે છે. તે દિવસે યોગિની ગણેશ સહિત ગૌરીની પૂજા કરવી જોઈએ. મનુષ્યો, વિશેષ કરીને સ્ત્રીઓએ કુંદપુષ્પ, કંકુ, લાલસૂત્ર (નાડાછડી), લાલફૂલ, મહાવર, ધૂપ, દીપ, ગોળ, ગોરીનું પૂજન કરવું જોઈએ. આ ગોરીવ્રતના પ્રભાવથી સૌભાગ્ય અને આરોગ્યની વૃદ્ધિ થાય છે. કેટલાક લોકો તેને 'ઢુંઢી વ્રત', 'કુંડવ્રત', 'લલિતાવ્રત' અને 'શાન્તિવ્રત' પણ કહે છે.

આ પુણ્યમય તિથિએ સ્નાન, દાન, જપ અને હોમ આદિ શુભકર્મ આદિદેવ ગજવદનની કૃપાથી હજાર ગણુ ફળ આપનારા બની જાય છે.

(૧૨) ફાગણ માસની ચોથને મંગલમય 'ઢુંઢિરાજ-વ્રત' કહેવામાં આવ્યું છે. તે દિવસે વ્રતોપવાસ સાથે ગણેશજીની સોનાની મૂર્તિ બનાવી પૂજન કરવું. ત્યારબાદ મૂર્તિ બ્રાહ્મણને દાન આપવી. ગણેશજીની પ્રસન્નતા માટે તે દિવસે તલનું દાન, હોમ અને પૂજનાદિ કરવા. તે દિવસે બ્રાહ્મણને તલ સાંકળી અથવા તલની ગોળપાપડી (સુખડી) બનાવી ભોજન કરાવવું. અને વ્રતીએ પોતે પણ ભોજન કરવું. આ વ્રતના પ્રભાવથી સમસ્ત સંપદાઓની વૃદ્ધિ થાય છે અને મનુષ્ય ગણેશજીની કૃપાથી સહજ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે.

'મત્સ્યપુરાણ' અનુસાર ફાગણ સુદ ચોથને 'મનોરથ ચતુર્થી' કહેવાય છે. આરાધનાની વિધિ આ છે. પૂજનોપરાંત નક્તવ્રતનું વિધાન છે. આ પ્રકારે બાર મહિનાની સુદ ચોથે વ્રત કરતા રહી વર્ષ બાદ તે સુવર્ણમૂર્તિનું દાન કરવાથી મનોરથ સિદ્ધ થાય છે.

'અગ્નિપુરાણ' માં આને 'અવિઘ્ના-ચતુર્થી' ની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. જે કોઈ મહિનામાં ચોથને રવિવાર અથવા ચોથને મંગળવાર હોય તે

વિશેષ ફળદાયી હોય છે. તેને 'અંગારકી ચોથ' કહેવાય છે. તે દિવસે ગણેશજીનું પૂજન કરીને મનુષ્ય સંપૂર્ણ ઈચ્છિત વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કરી લે છે.

અમિત-મહિમામયી 'ચતુર્થી-વ્રત'માં ચતુર્થીવ્રત કથા શ્રવણનું પણ મોટું ફળ છે. તે ભગવાન ગણેશની પ્રીતિપ્રદાન કરનારી છે.

 પરમ મહિમામયી મંગળાયોધ (અંગારકી ચતુર્થી) :

ગણેશપુરાણના ઉપાસના ખંડના ૬૦મા અધ્યાયમાં વર્ણિત 'અંગારકી ચતુર્થી' ની સંક્ષેપમાં કથા આ પ્રમાણે છે.

પૃથ્વીદેવીએ મહામુનિ ભારદ્વાજના જપાપુષ્પ-તુલ્ય અરુણ પુત્રનું પા લન કરી સાત વર્ષ બાદ તેમણે તેને મહર્ષિની પાસે મોકલી આપ્યો. મહર્ષિએ પ્રસન્નતાપૂર્વક પોતાના પુત્રનું આલિંગન કર્યું અને સવિધિ ઉપનયન સંસ્કાર કર્યા અને વેદાદિ શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરાવ્યું. પછી તેમણે પોતાના પ્રિય પુત્રને ગણપતિ-મંત્ર આપ્યો અને ગણેશજીને પ્રસન્ન કરવા માટે આરાધના કરવાની આજ્ઞા કરી.

મુનિપુત્રએ પોતાના પિતાને પ્રણામ કરીને પુણ્ય સલિલા ગંગાજી ના તટ પર જઈ, શ્રી ગણેશજીનું ધ્યાન કરી ભક્તિપૂર્વક ગણેશ મંત્રનો જપ કરવા લાગ્યો. આમ એક હજાર વર્ષ પર્યંત જપ કરતો રહ્યો.

મહાવદ-ચોથના દિવસે ચંદ્રોદય થયા પછી દિવ્ય વસ્ત્રધારી, અષ્ટભુજ, ચંદ્રભાલ પ્રસન્ન થઈને પ્રગટ થયા. તેમણે અનેક શસ્ત્રો ધારણ કરેલા હતા. તેઓ વિવિધ અલંકારોથી વિભૂષિત અનેક સૂર્યોથી પણ અધિક દીપ્તિમાન હતા. ભગવાન ગણેશનું મંગલમય અદ્ભુત દર્શન કરીને તપસ્વી મુનિપુત્રે ગદ્ગદ કંઠે સ્તુતિ કરી.

વરદ પ્રભુ બોલ્યા - 'મુનિકુમાર ! હું તારા ધૈર્યપૂર્ણ કઠોર તપ અને સ્તવનથી પૂર્ણ પ્રસન્ન છું. તું ઈચ્છિત વર માંગ હું તેને અવશ્ય પૂર્ણ કરીશ.'

પ્રસન્ન પૃથ્વીપુત્રએ અત્યંત વિનયપૂર્વક નિવેદન કર્યું - 'પ્રભુ ! આજે આપના દુર્લભ દર્શન કરીને હું કૃતાર્થ થઈ ગયો. મારી માતા 'વર્વતમાલિની પૃથ્વી, મારા પિતા, મારું તપ, મારાં નેત્ર, મારી વાણી, મારું જીવન અને

મારો જન્મ સર્વ સફળ થયા છે.' દયામય ! હું સ્વર્ગમાં નિવાસ કરી દેવતાઓ સાથે અમૃત-પાન કરવા ઈચ્છું છું. મારું નામ ત્રણેય લોકમાં કલ્યાણ કરનારા 'મંગળ' તરીકે પ્રખ્યાત થાય.

પૃથ્વીનંદને આગળ કાઢ્યું - 'કરુણામૂર્તિ પ્રભો ! મને આપનું ભુવનપાવન દર્શન આજે માથ કૃષ્ણ ચતુર્થીએ થયું છે. એટલા માટે આ ચતુર્થી (ચોથ) નિત્યપુણ્ય આપનારી અને રાંકટહારિણી થાવ. સુરેશ્વર ! આ દિવસે જે કોઈ વ્રત કરે, આપની કૃપાથી તેની સમસ્ત કામનાઓ પૂર્ણ થતી રહે.'

સઘઃ સિદ્ધિપ્રદાતા દેવદંડેવ ગજમુખે વરદાન આપ્યું 'મેદિનીનંદન ! તું દેવતાઓની સાથે સુધા પાન કરશે. તારું 'મંગલ' નામ સર્વત્ર વિખ્યાત થશે. તું ધરણીપુત્ર છો, તારો રંગ લાલ છે, એટલે તારું એક નામ 'અંગારક' તરીકે પ્રસિદ્ધ થશે. અને આ તિથિ 'અંગારકી ચતુર્થી' તરીકે પ્રખ્યાત થશે. પૃથ્વીના મનુષ્ય આ વ્રત કરશે, તેને એક વર્ષ પર્યંત ચતુર્થી વ્રત કરવાનું ફળ પ્રાપ્ત થશે. નિશ્ચય જ તેના કોઈ પણ કાર્યમાં ક્યારેય વિઘ્ન ઉપસ્થિત થશે નહિ.'

પરમ પ્રભુ ગણેશે મંગલને વરદાન આપતા આગળ કહ્યું 'તે સર્વોત્તમ વ્રત કર્યું છે, આ કારણે તું અવન્તીનગર (ઉજ્જૈન)માં પરંતપ નામક નરપાલ બનીને સુખ પ્રાપ્ત કરશે. આ વ્રતનો મહિમા અદ્ભુત છે. એના કીર્તનમાત્રથી મનુષ્યની સર્વકામનાઓ પૂર્ણ થશે.'

ગજમુખ અન્તર્ધાન થઈ ગયા.

મંગળે એક મંદિર બનાવી તેમાં દશભુજ ગણેશની પ્રતિમા સ્થાપિત કરાવી. એનું નામ રાખવામાં આવ્યું 'મંગલમૂર્તિ'. તે ગણેશવિગ્રહ સમસ્ત કામનાઓને પૂર્ણ કરનાર, અનુષ્ઠાન, પૂજન અને દર્શન કરવાથી સર્વને માટે મોક્ષપ્રદ થશે.

પૃથ્વીપુત્રએ મંગળવારે ચોથના દિવસે વ્રત કરીને ગણેશજીની આરાધના કરી તેનું એક અત્યંત આશ્ચર્યજનક ફળ એ થયું કે તે સશરીર સ્વર્ગમાં ગયા. તેમણે દેવ સમુદાયની સાથે અમૃતપાન કર્યું અને તે પરમપાવની તિથિ 'અંગારક ચતુર્થી' (મંગળા ચોથ) નામથી પ્રખ્યાત થઈ. આ પુત્ર-પૌત્રાદિ અને સમૃદ્ધિ પ્રદાન કરી સમસ્ત કામનાઓને પૂર્ણ કરે છે.

॥ ॐ श्रीपरमात्मने नमोनमः ॥

अथ श्रीभवसंकटमोचन श्रीगणपति स्तोत्रम् ॥

ॐ एकाक्षराय प्रणवाय गजाननाय
दिद्याधिशाय गजवक्तु सुरेश्वराय
वागीश्वराय त्रिगुणातीत निष्कलाय
मोरेश्वराय भवसंकट मोचनाय. ॥१॥

तुर्यातीताय षड्रह्य परमेश्वराय
परमेश्वराय जगद्वन्द्व सनातनाय
देवाधिदेव निखिलात्मकपूजनाय
मोरेश्वराय भवसंकट मोचनाय. ॥२॥

कालातीताय स्वप्रकाश विकाशकाय
भूतं भवत् भविष्यकाल प्रकाशकाय
बुद्धिपतेः प्रियपति गजकर्णकाय
मोरेश्वराय भवसंकट मोचनाय. ॥३॥

लम्बोदराय विश्वात्मक दिव्यमूर्ते
सर्वेश्वराय विमलाय च ब्रह्ममूर्ते

॥ अथ श्रीपञ्चश्लोकगणेशपुराणप्रारम्भः ॥

श्रीविघ्नेशपुराणसारमुदितं व्यासाय धात्रा पुरा
 तत्खण्डं प्रथमं महागणपतेश्रोपासनाख्यं यथा ॥
 संहर्तुं त्रिपुरं शिवेन गणपत्यादौ कृतं पूजनं
 कर्तुं सृष्टिमिमांसुतः स विधिना व्यासेन बुद्ध्याप्तये ॥१॥
 संकट्याश्च विनायकस्य च मनोः स्थानस्य तीर्थस्य वै
 दूर्वाणां महिमेति भक्तिचरितं तत्पार्थिवस्यार्चनम् ।
 तेभ्यो यैर्यदभीप्सितं गणपतिस्तत्तत्प्रतुष्टो ददौ
 ताः सर्वा न समर्थ एव कथितुं ब्रह्मा कुतो मानवः ॥२॥
 क्रीडाकाण्डमथो वदेत्कृतयुगे श्वेतच्छविः काश्यपः
 सिंहाङ्गः स विनायको दशभुजो भूत्वाऽथ कार्शीं ययौ ॥
 हत्वा तत्र नरान्तकं तदनुजं दवान्तकं दानवं
 त्रेतायां शिवनन्दनो रसभुजो जातो मयूरध्वजः ॥३॥
 हत्वा तं कमलासुरं च सगणं सिंधुं महादैत्यपं
 पश्चात् सिद्धिमतीसुते कमलजस्तस्मै मनोजे ददौ ॥
 द्वापारे तु गजाननो युगभुजो गौरीसुतः सिन्दुरं
 संमर्द्य स्वकरेण तं निजमुखे चाखुध्वजो लिप्तवान् ॥४॥
 गीताया उपदेश एव हि कृतो राज्ञे वरेण्याय वै
 तिथे तेऽथ च धूम्रकेतुरभिधो विप्रः सधर्मधिकृत् ॥
 अश्वाङ्गो द्विभुजोऽसितो गणपतिर्ल्लेच्छान्तकः स्वर्णदः
 क्रीडाकाण्डमिदं गणस्य हरिणा प्रोक्तं विधात्रे पुरा ॥५॥
 एतच्छ्लोकसुपंचकं प्रतिदिनं भक्त्या पठेद्यः पुमान्
 निर्वाणं परमं व्रजेत्स सकलान् भुक्तवा सुभोगानपि ॥६॥
 ॥ इति पञ्चश्लोकगणेशपुराणम् ॥

॥ अथ श्रीगणेशमानसपूजा ॥

नानारत्नविचित्रकं रमणकं सिंहासनं कल्पितं
स्नानं जाह्नवीवारिणा गणपते पीताम्बरं गृह्यताम् ॥
कण्ठे मौक्तिकमालिका श्रुतियुगे द्वे धारिते कुंडले
नानारत्नविराजितो रविविभो शीर्षे कीरिटः शुभः ॥१॥

भाले चर्चितकेशरं मृगमदामोदांकित चंदनं
कस्तूरीतिलकोद्भवं सुकुसुमं मंदारदूर्वाशमी ॥
गुग्गूलोद्भवधूपकं विरचितं दीप सुवर्त्या युतं
भक्ष्यं मोदकसंयुतं गणपते क्षीरोदनं गृह्यताम् ॥२॥

तांबूलं मनसा मया विरचितं जंबूफलं दक्षिणा
साष्टांगं प्रणतिः स्तुतिर्बहुविधा पूजां गृहाण प्रभो ॥
मे कामः सततं तवार्चनविधौ बुद्धिस्तथालिङ्गने
त्विच्छा ते मुखदर्शने गणपते भक्तिस्तु पादाम्बुजे ॥३॥

॥ इति श्रीगणेशमानसपूजा समाप्ता ॥

गणेशमहिम्नः स्तोत्रम्

अनिर्वाच्यं रूपं स्तवन-निकरो यत्र गणित -

स्तथा वक्ष्ये स्तोत्रं प्रथमपुरुषस्थाऽत्र महतः ।

यतो जातं विश्वं स्थितमपि सदा यत्र विलयः

स कीदृग् गीर्वाणः सुनिगमनुतः श्रीगणपतिः ॥१॥

गणेशा गाणेशाः शिवमिति च शैवाश्च विवुधा
 रविं सौरा विष्णुं प्रथमपुरुषं विष्णुभजकाः ।
 वदन्त्येके शक्ता जगदुदयमूलां परशिवां
 न जानै किं तस्मै नम इति परं ब्रह्म सकलम् ॥२॥
 तथेशं योगज्ञा गणपतिमिमं कर्म निखिलं
 समीमांसा वेदान्तिन इति परं ब्रह्म सकलम् ।
 अजां सांख्यो ब्रूते सकलगुणरूपां च सततं
 शक्तारिं न्यायस्त्वथ जगति बौद्धा धियमिति ॥३॥
 कथं ज्ञेयो बुद्धेः परतर इयं ब्राह्मसरणि -
 र्यथा धीर्यस्य स्यात् स च तदनुरूपो गणपतिः ।
 महत्कृत्यं तस्य स्वयमपि महान् सूक्ष्ममणुवद्
 ध्वनिर्ज्योतिर्बिन्दुर्गगनसदृशः किञ्च सदसत् ॥४॥
 अनेकास्योऽपाराक्षिकरचरणोऽनन्तहृदय -
 स्तथा नानारूपो विविधवदनः श्रीगणपतिः ।
 अनन्ताङ्गः शक्त्या विविध-गुणकर्मक-समये
 त्वसंख्यातानन्ताभिमत-फलदोऽनेकविषये ॥५॥
 न यस्यान्तो मध्यो न च भवति चादिः सुमंहता -
 मलिप्तः कृत्वेत्यं सकलमपि खंवत् स च पृथक् ।
 स्मृतः संस्मर्तृणां सकलहृदयस्थः प्रियकरो
 नमस्तस्मै देवाय सकलसुरवन्द्याय महते ॥६॥
 गणेशाद्यं बीजं दहन-चनिता पल्लवयुत
 मनुश्चैकार्णोऽयं प्रणवपहिनो भीष्टफलदः ।
 सविन्दुश्चाङ्गाद्यं गणकऋषिष्ठन्दोऽस्य च निवृ ।
 स देवः प्राग्बीजं विपदपि च शक्तिर्जपकृताम् ॥७॥

गकारो हेरम्बः सगुण इति पुंनिर्गुणमयो
 द्विधाऽप्येको जातः प्रकृतिपुरुषो ब्रह्म हि गणः ।
 स चेशश्चोत्पत्ति-स्थिति-लयकरोऽयं प्रथमको
 यतो भूतं भव्यं भवति पतिरीशो गणपतिः ॥८॥

गकारः कण्ठोर्ध्वं गजमुखसमो मर्त्यसदृशो
 णकारः कण्ठाधो जठरसदृशाकार इति च ।
 अधोभागः कट्यां चरण इति हीशोऽस्य च तनु -
 विभातीत्यं नाम त्रिभुवनसमं भूर्भुव सुवः ॥९॥

गणेशेति त्र्यर्णात्मकमपि वरं नाम सुखदं
 सकृत्प्रोच्चैरुच्चारितमिति नृभिः पावनकरम् ।
 गणेशस्कंकस्य प्रतिजपकरस्यास्य सुकृतं
 न विज्ञातो नाम्नः सकलमहिमाकीदृशविधः ॥१०॥

गणेशेत्याहं वः प्रवदति मुहुस्तस्य पुरतः
 प्रपश्यंस्तद्वक्त्रं स्वयमपि गणस्तिष्ठति तदा ।
 स्वरूपस्य ज्ञानं त्वमुख इति नाम्नाऽस्य भवति.
 प्रबोधः सुप्तस्य त्वखिलमिह सामर्थ्यममुना ॥११॥

गणेशो विश्वेऽस्मिन् स्थित इह च विश्वं गणपतौ
 गणेशो यत्रास्ते धृति-मतिरनैश्वर्यमखिलम् ।
 समुक्तं नामैक गणपतिपदं मङ्गलमयं
 तदेकास्यं दृष्टेः सकलविबुधास्येक्षणसमम् ॥१२॥

बहुक्लेशैर्व्याप्तः स्मृत उत गणेशे च हृदये
 क्षणात्क्लेशान् मुक्तो भवति सहसा त्वभ्रचयवत् ।
 वने विद्यारम्भे युधि रिपुभये कुत्र गमने
 प्रवेशे प्राणान्ते गणपतिपदं चाऽऽशु विशति ॥१३॥

गणाध्यक्षो ज्येष्ठः कपिल अपरो मङ्गलनिधि -

र्दयालुर्हेरम्बो वरद इति चिन्तामणिरजः ।

बरानोशो दुण्डिर्गजवदननामा शिवसुतो

मयूरेशो गौरीतनय इति नामानि पठति ॥१४॥

महेशोऽयं विष्णुः सकविरविरिन्दुः कमलजः

क्षितिस्तोयं वह्नि श्वसन इति खं त्वद्रिरुद्रधिः ।

कुजस्तारः शुक्रो गुरुरुडुबुधोऽगुश्च घनदो

यमः पाशी काव्यः शनिरखिलरूपो गणपतिः ॥१५॥

मुखं वह्निः पादौ हरिरपि विधाता प्रजननं

रविर्नेत्रे चन्द्रो हृदयमपि कामोऽस्य मदनः ।

करो शक्रः कट्यामवनिरुदरं भाति दशनं

गणेशस्यासन् वै क्रतुमयवपुश्चैव सकलम् ॥१६॥

अनर्घ्यालङ्कारैररुणवसनैर्भूपिततनुः

करीन्द्रायः सिंहासनमुपगतो भाति बुधराद् ।

स्मितः स्यात्तन्मध्येप्युदितरविबिम्बोपमरुचिः

स्थिता सिद्धिर्वामे मतिरित्तरगा चामरकरा ॥१७॥

समन्तात्तस्यासन् प्रवरमुनिसिद्धाः सुरगणाः

प्रशंसन्तीत्यग्रे विविधनुतिभिः साऽञ्जलिपुटा ।

विडौजाद्यैर्ब्रह्मादिभिरनुवृतो भक्तनिकरं -

गणक्रीडामोद-प्रमुद-विकटाद्यैः सहचरैः ॥१८॥

वशित्वाद्यष्टाष्टादशदिगखिलाल्लोलमनुवाग

धृतिः पादूः खड्गोऽञ्जनरसबलाः सिद्धय इमाः ।

सदा पृष्ठे तिष्ठन्त्यनिमिपदृशास्तन्युखलाया

गणेशं सेवन्तेऽप्यतिनिकटसूपायनकराः ॥१९॥

मृगाङ्गास्या रम्भाप्रभृतिगणिका यस्य पुरतः

सुसङ्गीतं कुर्वन्त्यपि कुतुकगन्धर्वसहिताः ।

मुदः पारो नाऽत्रेत्यनुपमपदे दोर्विगलिता

स्थिरं जातं चित्तं चरणमवलोक्यास्य विमलम् ॥२०॥

हेरपाऽयं ध्यातस्त्रिपुरमथने चाऽसुरवधे ।

गणेशः पार्वत्या बलिविजयकालेऽपि हरिणा ।

विधात्रा संसृष्टावुरगपतिना क्षोणिघरणे

नरैः सिद्धौ मुक्तौ त्रिभुवनजये पुष्पधनुषा ॥२१॥

अयं सुप्रासादे सुर इव निजानन्दभुवने

महान् श्रीमानाद्यो लघुतरगृहे रङ्गसदृशः ।

शिवद्वारे द्वाःस्थो नृप इव सदा भूपतिगृहे

स्थितो भूत्वोमाङ्के शिशुगणपतिर्लालनपरः ॥२२॥

अमुष्मिन् सन्तुष्टे गजवदन एवापि विबुधे

ततस्ते सन्तुष्टास्त्रिभुवनगताः स्युर्बुधगणाः ।

दयालुर्हेरम्बो न च भवति यस्मिंश्च पुरुषे

वृथा सर्वं तस्य प्रजननमतः सान्द्रतमसि ॥२३॥

वरेण्यो भूशुण्डिर्भृगुगुरुकुजासुदगलमुखाः

ह्यपारास्तद्भक्ता जप-हवन-पूजा-स्तुतिपराः ।

गणेशोऽयं भक्तिप्रिय इति च सर्वत्र गदितं

विभक्तिर्यत्रास्ते स्वयमपि सदा तिष्ठति गणः ॥२४॥

मुदः काश्चिद्धातोऽश्वद-बिलिखिता वाऽपि दृषदेः

स्मृता व्याजान्मूर्तिः पथि यदि बहिर्येन महसा ।

अशुद्धोऽद्धा द्रष्टा प्रवदति तदाहा गणपतेः

श्रुततः शुद्धो मर्त्या भवति दुरिताद् विस्मय इति ॥२५॥

बहिर्द्वारस्योर्ध्वं गजवदन-चर्पेन्धनमय

प्रशस्तं वा कृत्वा विविधकुशलैस्तत्र निहतम् ।

प्रभावात्तन्मूर्त्या भवति सदनं मङ्गलमय

त्रिलोक्यानन्दस्तां भवति जगतो विस्मय इति ॥२६॥

सिते भाद्रे मासे प्रतिशरदि मध्याह्नसमये

मृदो मूर्ति कृत्वा गणपतितिथौ दुण्डिसदृशीम् ।

समर्चन्त्युत्साहः प्रभवति महान् सर्वसदने

विलोक्यानन्दस्तां प्रभवति नृणां विस्मय इति ॥२७॥

तथा ह्येकःश्लोके चरयति महिम्नो गणपते

कथं स श्लोकेऽस्मिन् स्तुत इति भवेत् संप्रपठिते ।

स्मृतं नामास्यैक स्कृदिदमनन्ताह्वयसमं

यतो यस्यैकस्य स्तवनसदृशं नाऽन्यदपरम् ॥२८॥

गजवदन विभो यद्वर्णितं वैभवं ते

त्विह जनुपि ममेत्थं चारु तद्दर्शयाशु ।

त्वमसि च करुणायाः सागरः कृत्स्नदाता -

ऽप्यति तव भृतकोऽहं सर्वदा चिन्तकोऽस्मि ॥२९॥

सुस्तोत्र प्रपठतु नित्यमेतदेव स्वानन्दं प्रतिगमनेऽनैप्ययं सुमार्गः ।

सञ्चिन्त्यंस्वमनसितत्पदारविन्दंस्थाप्याग्रेस्तवनफलंनतीकरिष्ये ॥३०॥

गणेशदेवस्य महा म्यमेतद् यः श्रावयेद् वाऽपि पठेच्च तस्य ।

क्लेशालयंयान्ति लभेच्चशीघ्रं स्त्री-पुत्र-विद्यार्थ-गृहं च मुक्तिम् ॥३१॥

गणेशाष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम्

यम उवाच

गणेश हेरम्ब गजाननेति महोदर स्वानुभवप्रकाशिन् ! ।
 वरिष्ठ ! सिद्धप्रिय बुद्धिनाथ ! वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥१॥

अनेकविघ्नान्तक वक्रतुण्ड स्वसंजवासिंश्च चतुर्भुजेति ।
 कवीश देवान्तकनाशकारिन् ! वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥२॥

महेशसूनो गजदैत्यशत्रो वरेण्यसूनो विकट त्रिनेत्र ! ।
 परेश पृथ्वीधर एकदन्त वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥३॥

प्रमोद मोदेति नरान्तकारे षड्मिहन्तर्गजकर्ण दुण्डे ।
 द्वन्द्वारिसिन्धोस्थिरभावकारिन् ! वदन्तमेवं त्यजतप्रभीताः ॥४॥

विनायक ज्ञानविधातशत्रो पराशरस्यात्मज विष्णुपुत्र !
 अनादिपूजाऽऽखुग सर्वपूज्य ! वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥५॥

विद्येज्य लम्बोदर धूम्रवर्ण मयूरपालेति मयूरवाहिन् ! ।
 सुराऽपुरैः सेवितपादपद्म वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥६॥

वरिन्महाखुध्वज शूर्पकर्ण शिवाज सिंहस्थ अनन्तवाह ।
 दितौज विघ्नेश्वर शेषनाभे वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥७॥

अणोरणीयो महतो महीयो र्वर्ज योगेशज ज्येष्ठराज ! ।
 निधीश मन्त्रेश च शेषपुत्र वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥८॥

वस्प्रदातरदितेश्च सूनो परात्पर ज्ञानद तारवक्त्र ! ।
 गुहाप्रज ब्रह्मण पार्श्वपुत्र वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥९॥

सिन्धोश्च शत्रो परशुप्रयाणे शमीश पुष्पप्रिय विघ्नहारिन् ।

दूर्वाभरैरर्चित देवदेव वदन्ममेवं त्यजत प्रभीताः ॥१०॥

धियः प्रदातश्च शमीप्रिवेति सुसिद्धिदातश्च सुशान्तिदातः ।

अमेयमायामितविक्रमेति वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥११॥

द्विधा-चतुर्थिप्रिय कश्यपाच्च घनप्रद ज्ञानप्रदप्रकाशिन् ! ।

चिन्तामणि चित्तविहार-कारिन् वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥१२॥

यमस्य शत्रो ह्यभिमानशत्रो विधेर्जहन्तः कपिलस्य सूनो ।

विदेह स्वानन्दज योगयोग वदन्तमेव त्यजत प्रभीताः ॥१३॥

गणस्य शत्रो कपिलस्य शत्रो समस्तभावज्ञ च भालचन्द्र ।

अनादिमध्यान्तमय प्रचारिन् वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥१४॥

विभो जगद्रूप गणेश भूमन् पुष्टेः पते आखुगतेति बोधः ।

कर्तुश्च पातुश्च तु संहरेति वदन्तमेवं त्यजत प्रभीताः ॥१५॥

इदमष्टोत्तरशतं नाम्नां तस्य पठन्ति ये ।

शृण्वन्ति तेषु वै भीताः कुरुध्वं मा प्रवेशनम् ॥१६॥

भुक्ति-भुक्तिप्रद दुण्ढेर्धन धान्य प्रवर्धनम् ।

ब्रह्मभूतकर स्तोत्रं जपन्तं नित्यमादरात् ॥१७॥

यत्र कुत्र गणेशस्य चिह्नयुक्तानि वै भटाः ।

धामानि तत्र संगीताः कुरुध्वं मा प्रवेशनम् ॥१८॥

इति मुद्गलपुराणे यम-दूत-संवादे गणेशाऽष्टोत्तरशतनामस्तोत्रम् ॥८॥

હજારો ભક્તોને ફળયું છે, તમને પણ ત્વરીત ફળશે.
ત્વરીત મનોવાંછિત ફળ આપનારું પ્રાચીન વ્રત

અસલ પ્રાચીન - વર્ષોથી અનેક ઋષિ મુનિઓ દ્વારા આ વ્રત કરાવી
અનેક રાજાઓ અને ભક્તોએ મનોવાંછિત ફળ મેળવી
રિદ્ધિ-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી હતી તે પ્રાચીન વ્રત આપ પણ શરૂ કરી
રિદ્ધિ-સિદ્ધિ મેળવી મનોવાંછિત ફળ પ્રાપ્ત કરો.

શ્રી સિદ્ધ ગણેશ વ્રત

(શ્રી સંકષ્ટ ચતુર્થી વ્રત સહિત)

સં. શ્રી વિશ્વપાનંદજી

કિંમત રૂ. ૬-૦૦

શ્રી લક્ષ્મીવ્રત કથા - જે વ્રત કરવાથી ઘન પ્રાપ્તિ - યશ પ્રાપ્તિ -
માન પ્રાપ્તિ મળે છે તે શુદ્ધ સરળ ભાષામાં સંપૂર્ણ વિધિ
તથા ઘન - યશ પ્રાપ્તિ ચંત્ર સહિત

શ્રી મહાલક્ષ્મીની પ્રસન્તા માટે ગુરુવારની વ્રતકથા

(લક્ષ્મી વ્રતકથા)

કિંમત રૂ. ૪-૫૦

: પ્રકાશક :

શ્રી ગજાનન પુસ્તકાલય

ટાવર રોડ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૩.

Phon : (0261) 424246 Fax (0261) 439108

કર્મકાંડ સંબંધી ખૂબ જ ઉપયોગી મૂલ્યવાન પુસ્તકો

- ❖ **કર્મ કૌશલ :** લે. રમાશંકર જોષી રૂ. ૧૧૦=૦૦
બ્રહ્મ કર્મ સર્વ સંગ્રહ જેમાં બ્રાહ્મણોને ઉપયોગી દરેક ક્રિયાકાંડનો સમાવેશ કરેલ છે
- ❖ **કલ્પલતા :** લે. - રમાશંકર જોષી રૂ. ૮૫=૦૦
દેવીની આરાધના પૂજા-યજ્ઞ માટેનું પુસ્તક
- ❖ **કર્મ નિસાર :** લે. - રમાશંકર જોષી રૂ. ૧૦૦=૦૦
મરણ સમયની તથા તે પછીની સઘળી ક્રિયાઓ માટેનું શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં એક અને અજોડ પુસ્તક
- ❖ **શાંતિ સર્વ સંગ્રહ :** રૂ. ૭૦=૦૦
જીવનમાં આવતી કોઈપણ પ્રકારની અશાંતિ અશુભ ફળ દૂર કરવા માટે વિવિધ શાંતિઓની સંપૂર્ણ વિધિ દર્શાવવામાં આવી છે.
- ❖ **લગ્ન માંગલ્ય :** લે. - નટવરલાલ દવે રૂ. ૨૦=૦૦
લગ્નની દરેક વિધિ કેવી રીતે કરવી તેનું સરળ ભાષામાં માર્ગદર્શન
- ❖ **નવરાત્રી પૂજન પ્રકાશ :** લે. - નટવરલાલ દવે રૂ. ૫૦=૦૦
(માતાજીની પૂજા - વિધિ - આરતી સાથે)
- ❖ **સરલ યજ્ઞ દિપિકા :** લે. નટવરલાલ દવે રૂ. ૫૦=૦૦
હોમ - હવન - યજ્ઞ કરવા માટેનું પૂજન વિધિ સહિત સરળ માર્ગદર્શન
- ❖ **કૂળ દિપક :** લે. - રમાશંકર જોષી રૂ. ૧૫=૦૦
પુત્ર પ્રાપ્તિ અંગેના ધાર્મિક અને શાસ્ત્રીક ઉપાય દર્શાવી પુત્ર પ્રાપ્તિ કરવાની અનેક વૈદકીય સલાહ સાથે
- ❖ **ચંડીપાઠ** રૂ. ૫૦=૦૦
શુદ્ધ ગુજરાતીમાં શ્લોકો સહિત
લે. : હેમેન્દ્ર શાહ - સુરેન્દ્ર દવે

શ્રી ગજાનન પુસ્તકાલય

ટાવર રોડ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૩.

લેખક પરિચય

શ્રી શરદચંદ્ર ઈશ્વરલાલ પુરોહિત જન્મ તા. ૭-૧૦-૧૯૩૮ના રોજ ગામ ડુમસ, તા. ચોર્યાસી, જી. સુરત ખાતે થયો.

માતા અ. સૌ. કમળાગૌરી પુરોહિતનું નાની વયે અવસાન થતાં કર્મકાંડી પિતા શ્રી ઈશ્વરલાલ ભાઈશંકર પુરોહિતે માતા-પિતાની સંયુક્ત ફરજ બજાવી ઉછેર કર્યો.

પ્રાથમિક શિક્ષણ ડુમસ ખાતે અને માધ્યમિક શાળાનો અભ્યાસ સુરત ખાતે કર્યો, સાથે સંસ્કૃત ભાષા વિશારદ અને હિન્દી તેમજ ચિત્રલક્ષ્યામની પરીક્ષાઓ પાસ કરી.

સહકારી ખાતામાં નોકરીની શરૂઆત ૧૯૬૨માં અમદાવાદ ખાતે થી. સરકારી નોકરી સાથે આધ્યાત્મિક સાહિત્યનો ગહન અભ્યાસ, ચિંતન - મનન અને સાહિત્ય સંશોધન એ તેમના જીવનના નોંધપાત્ર પાસાં છે. નવીન વિષયોનું ચિંતન તત્ત્વશોધક વૃત્તિ, જ્ઞાન, પ્રગલ્ભતા, યોગાનુભૂતિ અને ઉપાસના પદ્ધતિ તેમના સાહિત્ય, કર્મકાંડ અને સંપર્ક દ્વારા પ્રતીત થાય છે. શ્રી પુરોહિત ઘણાં માસિક, દૈનિક અને સામયિકોમાં હળવું અને ગંભીર સાહિત્ય વાર્તા, કાવ્યો, ચિંતન અને બોધકથા રૂપે પીરસી ચૂક્યા છે. તેમની કલમ પ્રસંગોચિત અને અસરકારક છે.

તેમના 'શ્રી સત્યનારાયણવ્રત કથા' નામક પુસ્તકની બે આવૃત્તિઓ થઈ. જે દેશ-વિદેશ પહોંચી અને વિદ્વાનોએ પણ વખાણી છે.

વિદ્વાનો દ્વારા પ્રશંસિત ૬૫ વિષયોના વૈજ્ઞાનિક અને તાત્ત્વિક વિવેચનયુક્ત ગ્રંથ "આ બધું શા માટે ?"ને સારી ચાહના પ્રાપ્ત થઈ. 'શિવ સ્વરોદય રત્નાકર (વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વજ્ઞાન સ્વરોદય)' નામ બૃહદ્ ગ્રંથ ગજાનન પુસ્તકાલય, સુરતે પ્રગટ કર્યો તેને પણ વાંચકો અને વિદ્વાનોનો સારો પ્રતિભાવ મળ્યો છે. 'ગુરુતત્ત્વ પ્રકાશ તેમજ ગુરુ સાધના અને સિદ્ધિ' (બે ખંડમાં) પ્રગટ થયું છે. તે પણ સારો આવકાર પામ્યું છે.

"શ્રી સત્ય વિનાયક વ્રત કથા" (સ્વાનંદી ટીકા) આપના હાથમાં છે. અભિપ્રાય સુજ રાચકો અને વિદ્વાનો પર અપેક્ષિત.

શ્રી પુરોહિતની ઈશ્વરદત્ત જ્ઞાન પ્રતિમાનો લાભ તેમના પ્રકાશનો અને પ્રવૃત્તિ દ્વારા સૌને મળતો રહે એવી અપેક્ષા સહ પરમકૃપાળુ પરમાત્માને સદૃઢ્ય પ્રાર્થના.

૨૬/૧૧/૬૬.